

**UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA**

MAGISTRSKO DELO

**GLOBALIZACIJA V LUČI KONFLIKTOV MED RACIONALNOSTJO,
SOCIALNO DIFERENCIACIJO IN ETIKO**

Ljubljana, junij 2009

BOJAN GLAVIČ

I Z J A V A

Študent Bojan Glavič izjavljam, da sem avtor tega magistrskega dela, ki sem ga napisal pod mentorstvom prof. dr. Vladimirja Kende in somentorstvom prof. dr. Andreja Kumarja, in skladno s 1. odstavkom 21. člena Zakona o avtorskih in sorodnih pravicah dovolim objavo na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, junij 2009

Podpis: _____

KAZALO

UVOD	1
PROBLEMATIKA IN NAMEN DELA	1
CILJ DELA.....	3
METODE IN ZASNOVA DELA	3
1 GLOBALIZACIJA	4
1.1 OPREDELITEV GLOBALIZACIJE.....	4
1.2 ZGODOVINA GLOBALIZACIJE.....	5
1.3 DVE PLATI GLOBALIZACIJE	7
1.4 TEŽAVE S PODATKI.....	9
1.4.1 Dileme merjenja neenakosti.....	10
1.4.2 Globalizacija kot premična tarča za statistiko.....	11
1.5 NEPOVRATNOST GLOBALIZACIJE.....	11
2 PROTISLOVJA GLOBALIZACIJE	13
2.1 BOGATE DRŽAVE Z REVNIMI PREBIVALCI.....	13
2.1.1 Pohlep menedžerjev	14
2.1.2 Izginjajoči srednji razred	15
2.2 PREPAD MED DRŽAVAMI	17
2.2.1 Razlike se večajo in manjšajo	18
2.2.2 Svet v rokah peščice	19
2.3 PREMAJHNA VLOGA DRŽAVE	20
2.3.1 Nevidna roka trga ni vsemogočna	21
2.4 NERED NA FINANČNIH TRGIH.....	23
2.4.1 Nastanek svetovne finančne krize.....	24
2.4.1.1 Finančna kriza in Slovenija.....	26
2.4.2 Lekcije finančne krize.....	27
2.5 NEMOČ MEDNARODNIH INSTITUCIJ	29
2.5.1 Globalno segrevanje.....	29
2.5.2 Demokratični deficit	31
2.6 PROTEKCIONIZEM DVIGA GLAVO	32
2.6.1 Protekcionizem– najhitrejša pot v pogubo	32
2.6.2 Je protekcionizem res vedno slab?	33
2.6.3 Trgovinske ovire izgubljajo pomen	34

3 KAKO IZBOLJŠATI GLOBALIZACIJO	35
3.1 STIGLITZ: NUJNA REFORMA IMF IN KAPITALIZMA	35
3.1.1 Stiglitz o finančni krizi: Kot padec berlinskega zidu.....	38
3.2 SOROS: NEVARNI TRŽNI FUNDAMENTALIZEM.....	39
3.2.1 Soros o finančni krizi: Huje od najbolj divjih predstav	41
3.3 DUNNING: POZIVI K MORALNOSTI IN ODGOVORNEM KAPITALIZMU	42
3.4 MILANOVIĆ: ZGLED NOGOMETA ZA MIGRACIJE.....	43
3.4.1 Globalizacija in korumpirane države	45
3.5 ROACH: PREVELIKE RAZLIKE VODIJO K PROTEKCIONIZMU	47
3.5.1 Roach o finančni krizi.....	48
3.6 TOBIN: PESEK V FINANČNO KOLESJE	49
3.6.1 Tobin o finančni krizi in vlogi IMF	51
3.7 KRUGMAN: KRIVCI SO DOMA, NE NA SVETOVNIH TRGIH.....	52
3.7.1 Globalizacija zdaj že škodi ZDA	53
3.7.2 Globalizacija le izgovor za domače bitke.....	54
3.7.3 Rastoče razlike kot izvirni greh	55
3.8 SAMUELSON: Z DAVKI NAD SLABOSTI GLOBALIZACIJE	56
4 KAPITALIZEM NA KRIŽIŠČU	58
4.1 POGLEDI NA DILEME KAPITALIZMA IN GLOBALIZACIJE V SVETU.....	59
4.1.1 Zdaj vsi postajajo keynesijanci.....	61
4.1.2 Čas za manj sebični kapitalizem.....	62
4.1.3 Kozmetični popravki niso dovolj.....	64
4.1.4 Novi svetovni gospodarski red	66
4.1.4.1 Skandinavski model kot odgovor na globalizacijo	67
4.1.5 Fetiš rasti.....	68
4.1.6 Iz neoliberalizma v neliberalizem?.....	69
4.1.7 Doktrina šoka	71
4.2 SLOVENSKE DILEME O KAPITALIZMU IN GLOBALIZACIJI.....	73
4.2.1 Ideja o solidarizmu	74
4.2.2 Čas za kreativno destrukcijo?.....	75
4.2.3 Anketa o globalizaciji med Slovenci.....	76
4.3 VLOGA DRŽAVE.....	79
4.3.1 Nadvladna oblast.....	82

SKLEP	84
LITERATURA IN VIRI	87

KAZALO TABEL

<i>Tabela 1: Kakšen je po vašem mnenju vpliv globalizacije na življenje?</i>	77
<i>Tabela 2: Katere so po vašem mnenju glavne prednosti globalizacije?</i>	77
<i>Tabela 3: Katere so po vašem mnenju glavne slabosti globalizacije?</i>	78
<i>Tabela 4: Kakšen model družbene ureditve se vam zdi najbolj primeren za Slovenijo?...</i>	79

UVOD

PROBLEMATIKA IN NAMEN DELA

Globalizacija je v zadnjih letih ne le eden najbolj pogosto uporabljenih ekonomskih izrazov, ampak tudi ena najbolj osovraženih besed, ki vzbuja precej močna čustva in mešane občutke. Po eni strani globalizacijo mnogi štejejo za koristno in ključno za svetovni gospodarski razvoj. Hkrati drugi nanjo gledajo s sovraštvom, strahom in s prepričanjem, da povečuje neenakost med državami in znotraj njih, ogroža zaposlitve in življenjski standard ter škodi socialnemu razvoju.

Tako eni kot drugi se večinoma strinjajo, da je globalizacija nepovratna in se ji ni moč izogniti. Se pa oboji, tudi zagovorniki, vse bolj zavedajo potrebe po korekciji posledic globalizacije. Povečuje se namreč možnost, da zaradi nezadovoljstva in naraščajočih razlik pride do določenega upora, tudi v obliki protekcionizma. Do takih teženj in zastojev v mednarodni trgovini je v preteklosti že prihajalo in se znova kažejo, a zdaj celo v državah, ki so bile doslej glavne glasnice globalizacije. »Stara teorija ne velja več,« je lani izjavila ameriška predsedniška kandidatka Hillary Clinton, ki ne verjame več, da je prosta trgovina z drugimi državami koristna za ZDA (Benjamin, 2008). Enake dvome je kmalu izrazil še njen tekmeč in kasnejši zmagovalec Barack Obama, podobno pa sta v tem času ocenila tudi ugledna ekonomista Paul A. Samuelson in Alan Blinder (Steingart, 2007).

Dodaten udarec je globalizaciji zadala nova svetovna finančna kriza, ki je razkrila nevarnosti premalo reguliranih finančnih trgov. »Zahodni svetovalci pogosto pozabljajo, da zmaga kapitalizma proti socializmu ni bila dosežena z ideološko čistim prostim trgom, ampak z mešanimi gospodarstvi, kjer imajo vlade, ustanove in pravni red pomembno vlogo,« je poudaril James Tobin (2001, str. 216), ki je že pred desetletji opozarjal, da je finančne špekulacije in globalizacijo finančnih trgov treba brzdati.

»Ni mogoče iti nazaj od globalizacije; tu je in bo tu ostala. Problem je torej, kako jo preobraziti tako, da bo delovala,« pravi Joseph Stiglitz (2002, str. 222), ki velja za enega največjih kritikov globalizacije. Dejstvo je, da globalizacija lahko dvigne življenjski standard vseh, vendar pa ji to doslej ni uspelo najbolje. Ekonomska teorija sicer ne trdi, da bodo z globalizacijo vsi pridobili, temveč le da bodo čisti dobički pozitivni, torej da lahko zato zmagovalci poražencem nadomestijo izgubo in imajo kljub temu dobiček. Kritičnih mnenj o nujnosti sprememb, ki bi popravile sedanje komaj še vzdržno stanje, v strokovni literaturi ne manjka. Kot rešitev za probleme globalizacije večina strokovnjakov predlaga večanje vloge držav in mednarodnih organizacij, ki naj bi pristigle peruti tržnemu fundamentalizmu. Ta je prodril tudi na področja, kjer trg ni najboljši gospodar, denimo pri zagotavljanju javnih dobrin in preraždelitvi bogastva. Razvoj globalne družbe očitno ni dohajal razvoja globalizacije. Države, mednarodno pravo in mednarodne organizacije zato niso

dovolj močni, da bi preprečili kršitve človekovih pravic in varstva okolja, nadzoru so se izmaknili tudi finančni trgi. Nekateri rešitev vidijo v pozivanju k moralnim vrednotam in etiki, a zgolj od tovrstnih pozivov ni pričakovati večjih sprememb. Je pa ob kopici težav v zadnjih letih (zastoji trgovinskih pogajanj, globalno segrevanje, vse dražja hrana), še zlasti pa po izbruhu sedanje svetovne finančne krize vendarle opaziti prve korake pri reformiranju nekaterih mednarodnih organizacij in odločnejše poteze pri urejanju finančnih trgov.

Med razlogi, da globalizacija poteka po napačnih tirih, kjer se ekonomija in etika vse bolj oddaljujeta druga od druge, mnogi omenjajo zgrešene politike Svetovne trgovinske organizacije (v nadaljevanju WTO), Svetovne banke in zlasti Mednarodnega denarnega sklada (v nadaljevanju IMF). Ta je po drugi svetovni vojni nastal z namenom, da se omogoči stabilen razvoj svetovnega gospodarstva ter da se prepreči še kakšna globalna depresija. A prvotni racionalni namen je zaradi neoliberalistične revolucije pod taktirko Reagana in Thatcherjeve nadomestil ideološko in politično obarvan tržni fundamentalizem, ki skrbi predvsem za interese zahodnih multinacionalk. Namesto izvirne namere, da državam pomaga iz kriz tudi s spodbujanjem ekspanzivne ekonomske politike, se je IMF prelevil v organizacijo, ki pomoč nudi le v primeru, če poprej pristanejo na restriktivno politiko. »Keynes bi se obračal v grobu, če bi videl, kaj se je zgodilo z njegovim otrokom,« ugotavlja Stiglitz (2002, str. 13), ki kot prvi nasvet za izboljšanje globalizacije predlaga reformo IMF in njegovih odgovorov na krize, ob tem pa tudi boljšo regulacijo bank ter izboljšanje socialno-varnostnih mrež.

Predlogov za izboljšanje sedanjega stanja je precej, a njihova uresničitev ne bo lahka. Težava tiči v tem, da je gospodarska globalizacija prehitela globalizacijo politike in mišljenja. Postali smo bolj povezani in odvisni drug od drugega, tako da se potrebe po skupnih dejanjih povečujejo, po drugi strani pa manjka institucionalnih okvirov, da bi to lahko počeli učinkovito in demokratično.

V magistrskem delu bi zaradi številnih nasprotnosti si mnenj o globalizaciji in njenih prednostih in slabostih rad postavil na tehtnico obe plati tega procesa ter predstavil najtehtnejše predloge, kako globalizacijo izboljšati in narediti bolj sprejemljivo. Slednje je v aktualnih razmerah, ko je neenakost v svetu najvišja doslej in ko odpor zoper globalizacijo raste tudi v razvitih državah, bolj nujno kot kdajkoli. Pri tem bi se oprl na najnovejša dognanja in razmišljanja priznanih domačih in tujih ekonomistov in drugih avtorjev, ki so do globalizacije argumentirano kritični. Med njimi so tako njeni zagovorniki kot nasprotniki, obojim pa je jasno, da bo z njo pač treba živeti (in preživeti) še precej časa.

CILJ DELA

Temeljni in glavni cilj magistrskega dela je predstavitev sodobnih pogledov na probleme, s katerimi se dandanes sooča globalizacija, in možne rešitve, ki jih vidijo poznavalci doma in v svetu. Najnovejša svetovna finančna kriza, rastoče nezadovoljstvo z učinki globalizacije tudi v razvitih državah, spreminjajoča se razmerja moči v svetovnem gospodarstvu, precejšnja nemoč mednarodnih ustanov pri reševanju problemov globalizacije in tudi spoznanja o omejitvah doslej prevladujočih (neoliberalnih) receptov za razvoj gospodarstev v svetu prinašajo nove okoliščine za nikoli povsem razrešeno razpravo o prednostih in slabostih globalizacije ter o načinih izboljšanja njenih posledic. V novih razmerah postaja taka razprava spet vse bolj aktualna in potrebna, tudi v Sloveniji, kjer se težave globalizacije prepletajo še z zagatami naše tranzicije v kapitalizem.

V svojem delu bi rad preveril hipotezo, da se je globalizacija znašla v prelomnem obdobju, ko njena nadaljnja širitev po ustaljenih vzorcih postaja vprašljiva. Čeprav globalizacija lahko prinese številne prednosti, postaja vse bolj očitno, da so načela prostega trga, ki so v zadnjih desetletjih usmerjala svetovno trgovino in globalizacijo, pisana na kožo zlasti multinacionalkam in bogatim elitam, medtem ko je večina ljudi v razvitih državah vse bolj nezadovoljna z učinki globalizacije. Brez čimprejšnjih sprememb, ki bi vključevale reforme in okrepitev moči mednarodnih institucij, večji nadzor finančnih trgov, enakomernejšo preraždelitev koristi globalizacije in boljše socialno-varnostne mreže v državah, bi globalizacija lahko doživela resne težave ali celo protiudar. Sedanji položaj namreč zelo spominja na čas velike krize v 30-ih letih, ko je bil kapitalizem prav tako na razpotju.

Poleg pregleda in nabora sodobnih idej o reševanju zagat globalizacije bi v nalogi rad zbral in predstavil tudi čim bolj nazorne in jasne ocene o dosedanjih učinkih globalizacije, o njenem vplivu na zmanjševanje oziroma večanje razlik med razvitimi in nerazvitimi. Za dosedanje razprave je namreč značilno, da vsaka od strani maha s svojimi podatki, ki so si precej nasprotujoči. Tudi v Svetovni banki priznavajo, da so podatki, s katerimi razpolagajo, zelo pomanjkljivi in nikakor ne brezhibni.

Delo bom dopolnil še z anketo o mnenju Slovencev o globalizaciji in o njenih posledicah za Slovenijo.

METODE IN ZASNOVA DELA

Izhodišče pri preučevanju magistrske naloge bo preučevanje sodobnih teoretičnih podlag o globalizaciji in njenih učinkih. Pri izbiri literature in virov se bom oprl na dela in članke najbolj vplivnih domačih in tujih avtorjev, ki se ukvarjajo s preučevanjem globalizacije in njenih posledic.

Poleg strokovne literature bom pri delu uporabljal znanja, pridobljena med študijem in pri novinarskem spremljanju domače in mednarodne ekonomije.

Magistrsko delo bo sestavljeno iz šestih glavnih poglavij. Po uvodni predstavitvi preučevane problematike se bom v prvem poglavju lotil opredelitve globalizacije in njene zgodovine, v nadaljevanju pa predstavil glavne argumente zagovornikov in nasprotnikov globalizacije. Pri tem se bom dotaknil tudi problematike natančnih podatkov in merjenja učinkov globalizacije v svetu. V drugem poglavju sledi prikaz ključnih težav in ovir, s katerimi se v tem času srečuje globalizacija in ki povzročajo vse večje odpore proti njej. Poleg že ustaljenih očitkov o prepadu med razvitimi in nerazvitimi državami ter o neučinkovitih mednarodnih ustanovah, ki nimajo prave moči ob brezbriznosti multinacionalk ali držav do varstva okolja ali socialnih pravic delavcev, je v zadnjem času opaziti zlasti rastoče nezadovoljstvo ob vse večjih socialnih razlikah tudi v razvitih državah, kjer srednji razred izginja. Krepi se tudi spoznanje, da trg ni vsemogočen in da je na mnogih področjih potrebna večja vloga držav in regulative. Takšno prepričanje še utrjuje najnovejša finančna kriza v svetu.

V tretjem poglavju sledi podrobnejša predstavitev predlogov za izboljšanje težav globalizacije, ki jih je moč razbrati iz del nekaterih uglednih avtorjev (Joseph Stiglitz, George Soros, John Dunning, James Tobin, Paul Krugman, Paul Samuelson...). Četrto poglavje prinaša še nabor pogledov na dileme sodobnega kapitalizma v svetu in tudi pri nas. Potem ko se je v zadnjih nekaj desetletjih globalizacija tesno prepletala z neoliberalnim oziroma fundamentalističnim modelom kapitalizma, ki se je prek stalno predpisovanih receptov IMF o tržni deregulaciji in privatizaciji hitro širil po svetu, se v zadnjem času pojavlja vse več kritičnih ocen takšnega modela.

V sklepu dela, ki bo temeljilo predvsem na naboru in kvalitativni analizi sodobnih dognanj in mnenj o problematiki globalizacije, želim priti do spoznanj o glavnih zagatah, ki lahko privedejo do še večjega nasprotovanja globalizaciji. Brez njihovega reševanja in iskanja bolj sprejemljivih poti razvoja bi globalizacija in kapitalizem lahko doživela resne zastoje.

1 GLOBALIZACIJA

1.1 OPREDELITEV GLOBALIZACIJE

Ker je sodeč po Amazonovem iskalniku natisnjenih več kot 3.300 knjig o globalizaciji (zgolj v angleščini, čemur pa je moč dodati še prek 700 francoskih naslovov o *mondialisation*, 670 nemških o *globalisierung* in še na stotine o tej temi v drugih jezikih), ni presenetljivo, da obstaja vrsta različnih definicij tega pojma. Čez palec jih lahko razdelimo predvsem na tiste, ki se osredotočajo na ožjo ekonomsko definicijo, in na tiste, ki zajemajo tudi njen širši družbeni pomen. Tako

nobelovec Paul Krugman globalizacijo označuje za »vseobsegajoč izraz za rastočo svetovno trgovino, rastoče povezave med finančnimi trgi v različnih državah in številne druge oblike, zaradi katerih svet postaja vse manjši.« Njegov starejši kolega Joseph Stiglitz jo malce ožje opisuje kot »odstranitev ovir za prosto trgovino in tesnejšo povezanost državnih gospodarstev« (MacGillivray, 2006, str. 5). Antiglobalistični *International Forum on Globalisation* globalizacijo opredeljuje kot »sedanja globalna prizadevanja za globalni ekonomski sistem pod prevlado nadvladanih korporacij in bank, ki so nad državnimi vladami in demokratičnimi procesi.« Za bivšega ameriškega predsednika Billa Clintona je globalizacija »svet brez zidov«, njegov naslednik George W. Bush pa jo opisuje kot »vezi trgovine in zaupanja«. Čeprav se izraz globalizacija praviloma nanaša na ekonomijo, pa ni moč zanemariti njenega širšega družbenega in tudi kulturnega vpliva. Zaradi slednjega njeni pristaši trdijo, da globalizacija ustvarja novo kulturo, ki presega tradicionalne politične in geografske delitve, nasprotniki pa se zaradi tega zgražajo nad »koka-kolonizacijo« in »McDonaldizacijo« sveta, ki bo zaradi rasti potrošništva uničila stare kulture (Kluver, 2000).

Dvojni vpliv globalizacije poudarja tudi eden njenih zagovornikov Thomas Friedman, ki pravi: »Globalizacija lahko ojača ali omejuje. Lahko demokratizira priložnosti, pa tudi paniko. Lahko naredi večje tako kite kot majhne rečne ribe. Lahko te vse hitreje pušča za seboj ali te vse hitreje dohiteva. Hkrati s tem, ko vse bolj homogenizira kulture, tudi omogoča ljudem, da vse dlje širijo svojo lastno individualnost.« Najti je moč tudi primerjavo globalizacije z ognjem, ki sam po sebi ni nujno niti dober niti slab: ob pravilni uporabi z njim lahko kuhaš ali se greješ, ob nepravilni pa lahko uničuje premoženje in življenja. Zato bo kar držalo, da globalizacija prinaša priložnosti in koristi, ima pa tudi temno plat in nevarnosti. »Tako kot kapitalizem potrebuje mrežo sistemov upravljanja, da ne bi požrl družbe, tako tudi globalizacija potrebuje previdnost in vladavino prava« (Porter, 2008).

1.2 ZGODOVINA GLOBALIZACIJE

Globalizacija ni nov pojav, čeprav se je beseda sama začela pogosteje uporabljati v 80-ih letih prejšnjega stoletja kot sinonim za tehnološki napredek, ki je omogočil hitrejšo in lažje mednarodne transakcije oziroma trgovinske in finančne tokove. Nekateri analitiki menijo, da ni bila svetovna ekonomija pred 100 leti nič manj globalizirana kot sedaj, le da so dandanes finančne in komercialne storitve neprimerno bolj razvite in povezane (<http://www.imf.org>).

Globalizacija je po mnenju številnih ekonomistov stara vsaj toliko kot kapitalizem, nekateri, denimo Charles Kindleberger, pa trdijo, da je bila »globalizacija zelo razvita, še preden je Kolumb odkril novi svet«¹. Ker je tudi Adam Smith leta 1776 zapisal, da je prav odkritje Amerike

---

¹ Bolj za šalo kot zares naj mimogrede omenim, da Krištofa Kolumba duhoviteži celo štejejo za prvega ekonomista, ker ni vedel, niti kam gre niti kam je prispel, povrh pa je potoval za državni denar.

najpomembnejši dogodek v zgodovini človeštva, nekateri zgodovinarji res označujejo začetek globalizacije kar z letom 1492 oziroma s koncem 15. stoletja. Vendar pa naj bi se bolj intenzivna globalizacija začela okoli leta 1870 z obsežno mobilnostjo dela in kapitala, liberalizacijo mednarodnih ekonomskih odnosov pa je začasno prekinila le prva svetovna vojna in po njej izbruh protekcionizma, ki je pripeljal do velike krize v 30-ih letih. To prvo obdobje globalizacije, ki se je končalo leta 1914, je bilo povezano z liberalizacijo trgovine, padcem ovir in načelom *laissez-faire*, sovpadalo pa je tudi s sistemom zlatega standarda. K občutku večje povezanosti sveta je ob koncu 19. in začetku 20. stoletja prispevala tudi vzpostavitev časovnih con in skoraj globalni sprejem gregorijanskega koledarja, pa tudi sprejetje mednarodnih standardov za telegrafijo (<http://www.globalisationguide.org>).

Čeprav je bilo svetovno gospodarstvo precej internacionalizirano že pred prvo svetovno vojno, so bile tedaj vanj vključene le nekatere države, medtem ko je dandanes z redkimi izjemami (Kuba, Severna Koreja) v globalizacijo vključen pretežen del sveta. K pravemu razmahu globalizacije v obdobju po drugi svetovni vojni pa so pripomogli zlasti razvoj globalne telekomunikacijske infrastrukture in interneta, mednarodni dogovori o ukinjanju carin in nastanek organizacij, kot je WTO, širjenje multinacionalk, razvoj globalnih finančnih sistemov, pa tudi razmah turizma in potovanj (<http://www.wikipedia.org>).

Čeprav je nesporno, da se je globalizacija začela že daleč nazaj, pa je jasno, da se ni razvijala enakomerno in postopoma, ampak so ji nenadne, močne pospeške dala dogajanja v posameznih krajših obdobjih, ko se je naš planet zaradi različnih odkritij opazno »skrčil«. Angleški zgodovinar Alex MacGillivray (2006, str. 19) kot ključna desetletja navaja 1490-1500 (čas špansko-portugalske delitve sveta), 1880-1890 (razcvet britanskega imperija z delitvijo Afrike, določitev Greenwicha kot osrednjega poldnevnikar, uvedba zlatega standarda, širitev korporacij tudi s pomočjo parnikov in telegrafa, Sueški prekop), 1955-1965 (tekma med velesilama, ki je prinesla novosti, kot so bili sateliti in reaktivna letala) in 1995-2005 (to obdobje, ki ga zaznamujejo tudi padec berlinskega zidu, internet in nastanek WTO, označi kot obdobje globalne dobaviteljske verige, v katerem svet postane prepleten z optičnimi vlakni in antenami mobilne telefonije).

Globalizacija, razumljena kot proces mednarodne gospodarske integracije, skratka z različno intenzivnostjo traja že stoletja in vsebinsko ni novost, ampak le novo ime za sicer znane ekonomske procese. Je pa v zadnjih letih vsekakor opaziti izjemen porast prekomejne aktivnosti, ki vključuje mednarodno trgovino, direktne tuje naložbe, pretok kapitala, storitev in ljudi. Na to so vplivali tehnološki napredek (kontejnerizacija, internet), splošno znižanje preprek v mednarodni trgovini in nova organizacija mednarodnih transakcij (Kenda, 2006, str. 6).

1.3 DVE PLATI GLOBALIZACIJE

Učinki globalizacije so sila raznoliki. Strokovnjaki IMF poudarjajo, da globalizacija nudi možnosti za razvoj celega sveta, vendar pa neenakomerno, saj se nekatere države v globalno ekonomijo vključujejo hitreje kot druge. Kot primer držav, ki so se uspešno vključile, navajajo zlasti države vzhodne Azije, ki je bila še pred 40 leti eno najrevnejših področij sveta. Kot drugačen primer IMF omenja države Latinske Amerike in Afrike, ki se vodile bolj zaprto politiko in se morale spopasti z inflacijo, večjo revščino in gospodarskim stagniranjem.

Več kot očitno je, da ima globalizacija vsaj dva obraza. Zagovorniki poudarjajo (priznavajo pa tudi dovolj tehtni kritiki globalizacije), da tudi pri naštevanju negativnih posledic nikakor ne gre pozabiti temeljnega (Ricardovega) načela mednarodne ekonomije, po katerem vse države z mednarodno menjavo pridobivajo in da mednarodna menjava ni ničelna vsota, torej od nje nima koristi le ena država na račun druge (kot pri podjetjih). Ne gre namreč za delitev obstoječega, ampak vedno večjega kolača. Globalizacija naj bi torej bila koristna tudi za revne države, če v proizvodnji vsaj enega izdelka malo manj zaostajajo od kake druge države.² Najbolj vneti globalisti so nekoliko naivno prepričani, da globalizacija kar sama po sebi vodi v konvergenco med državami. Po drugi strani pa zagrizeni nasprotniki globalizacije v njej vidijo vzrok za poglobljanje razlik med državami in znotraj njih, za rastoči kriminal, terorizem, ilegalno trgovino z drogami, intelektualno lastnino, ljudmi, njihovimi organi, ogroženimi vrstami, orožjem in strupenimi odpadki, vzrok za bolezni in vse druge tegobe tega sveta (Svetličič, 2004, str. 11).

Globalizacija naj bi vsaj na dolgi rok povečala blaginjo vseh. A kritiki globalizacije opozarjajo, da le deli posameznih družb in le nekatere družbe uživajo sadove globalizacije, sicer pa ta povečuje neenakost, povzroča brezposelnost v razvitem svetu in zadržuje plače v nerazvitem svetu na mizerni ravni. Po njihovem mišljenju se neusmiljene bitke za tržne deleže končujejo v nekakšnem gospodarskem kanibalizmu, v katerem se delavci spreminjajo v dninarje oziroma reprodukcijski material. Zato zagotovila o povečanju blaginje in gospodarske rasti postajajo vse bolj pogojna, piše Jože Mencinger (2005, str. 31).

Kako različni so lahko pogledi na globalizacijo, ponazarjajo tudi povsem različna gledišča (podkrepljena s povsem različnimi, čeprav verodostojnimi podatki), s katerimi svoj prav utemeljujejo tako proglobalisti kot antiglobalisti. Tako je na isto vprašanje (Kaj je razlog globalne neenakosti in ali se povečuje?) na istem spletnem naslovu (<http://www.globalisationguide.org>) moč dobiti povsem različna odgovora. Zagovorniki globalizacije menijo, da se neenakost in revščina zmanjšujeta in da k temu prispeva prav globalizacija. Pri tem mahajo s podatki Svetovne banke, po

---

² Seveda pa to ne pomeni, da je koristna za vsakega posameznika. Nekateri zaradi nje izgubijo službo, a bi ustrezna kompenzacijska politika država morala poskrbeti, da bi se stroški in koristi porazdelili tako, da bi napredovala blaginja cele države.

katerih je Kitajska z vključitvijo v svetovno trgovino od 1980 do 1999 povečala letni zaslužek na prebivalca s 1460 dolarjev na 4120 dolarjev na prebivalca. Povprečni Američan naj bi pred dvajsetimi leti zaslužil 12,5-krat več od povprečnega Kitajca, leta 1999 pa le še 7,4-krat toliko. Prepad med bogatimi in revnimi državami naj bi se torej zmanjševal, zaostajale naj bi le države, ki niso dovolj odprte in vključene v svetovno trgovino.

Povsem nasprotno na isti spletni strani trdijo antiglobalisti, ki so prepričani, da se prepad povečuje. Pri tem se sklicujejo na razvojno poročilo Združenih narodov (v nadaljevanju UN), po katerem se število ljudi, ki na dan zaslužijo manj kot dolar, ni zmanjšalo, število tistih, ki zaslužijo manj kot dva dolarja na dan, pa se je celo povečalo z 2,5 na 2,8 milijarde. Ob tem se je prepad med zaslužki petine najbogatejših in petine najrevnejših držav v treh desetletjih povečal z razmerja 30:1 na razmerje 82:1.³

Nekateri avtorji znajo biti pri ponazoritvi dobre oziroma slabe vloge globalizacije še posebej slikoviti. Medtem ko naj bi zagovorniki proste trgovine globalizacijo videli kot nekakšnega slona, torej veliko, močno žival, ki jo je možno obvladati in njeno moč koristno uporabiti, naj bi nasprotnike prej spominjala na divjo gorilo v omari, ki bo vsak čas ušla izpod nadzora. »Mene globalizacija spominja na tasmanskega vruga, žival, ki jo zelo težko opredeliti: podobna je psu, smrdi kot dihur, zavija kot hijena. Je glasna, napadalna, žilava, a manjša, kot bi pričakovali. Podobno kot globalizacija v času velike depresije je bila že blizu izumrtja, a se je spet razširila. Dobra stvar je, da ne gre za tako veliko zver, da je ne bi bilo moč obvladati. A ko se srečaš z njo, je treba biti zelo previden – nima je smisla vzeti kar v naročje niti ne brezglavo zbežati« (MacGillivray, 2006, str. 25).

Če strnemo glavne ugotovitve in argumente obeh polov, lahko dobimo dva povsem različna opisa tipičnih značilnosti zagovornikov in nasprotnikov globalizacije. Vladimir Kenda (2006, str. 3-6) v krog zagovornikov uvršča večino konservativnih politikov, *mainstream* ekonomistov, podjetnikov in glavni tok širše skupnosti, skupaj z ustanovami, kot so IMF, WTO in Svetovna banka. Zagovorniki v splošnem trdijo, da globalizacija zaradi popolnejše mednarodne delitve dela omogoča dvig produktivnosti in življenjskega standarda, zagovarjajo svobodno trgovino ter zavračajo protekcionizem in možnost, da bi lahko bilo mednarodno trgovanje in investiranje za šibkejšo stran škodljivo. Na splošno ocenjujejo, da se z globalizacijo za človeštvo obetajo neslutene možnosti.

---

³ K razliki med kazalci, na katere se sklicujeta oba pola, prispevajo tudi razlike v merjenju. Poročilo UN namreč uporablja pri svojih izračunih podatke v ameriških dolarjih, zato je k večanju prepada pripomogla tudi rast dolarja napram drugim valutam v takratnem obdobju. Na drugi strani je Svetovna banka upoštevala pariteto kupne moči, ki je seveda izničila valutne odklone.

Kritiki, med katere sodijo številne skupine za civilno pobudo, okoljevarstveniki in mnoge akademske institucije, pa trdijo, da je končna posledica globalizacije pospešeno družbeno razslojevanje in da širitev konkurence na mednarodno raven ustvarja pritisk na delovna mesta, ogroža temelje demokracije in koristi le multinacionalkam oziroma manjšini, ki dominira nad veliko demokratično večino.

1.4 TEŽAVE S PODATKI

Če v upravi Wal-Marta v ameriškem Bentonvillu v nekaj sekundah zvedo, da je njihova stranka v trgovini v Pekingu kupila konzervo fižola, kako to, da še vedno ni čisto natanko jasno, kakšni so učinki globalizacije in trgovine na revščino? Tako se sprašuje MacGillivray (2006, str. 287), ko zaman skuša natančneje ugotoviti, kdo so glavni poraženci in zmagovalci globalizacije. Pri tem navaja tudi zagate Davida Dollarja in Aarta Kraya iz Svetovne banke, ki sta leta 2002 ocenila, da se je v zadnjih dveh stoletjih neenakost med razvitimi in nerazvitimi v svetu povečevala, a je ta trend dosegel vrh okrog leta 1975, nato pa se je ustavil in morda celo obrnil. Glavni razlog za to pa je pospešena rast dveh velikih, sprva revnih držav, Kitajske in Indije. Dollar in Kray, ki sta razvijajoče se države razdelila na globalizirani in neglobalizirani del, sta tudi ugotovila, da je prvi tabor v zadnjih 20 letih dosegal petodstotno letno rast, drugi pa zgolj enoodstotno. Iz tega sledi, da sta globalizacija in odprtost držav do trgovine in naložb koristni, saj zmanjšujeta absolutno revščino. Čeprav se njuna študija ni spuščala v nekatere slabše učinke, ki jih države hočeš nočeš prejmejo v paketu skupaj z globalizacijo (večja neenakost znotraj držav, zadolženost, bančne krize, neodgovornost korporacij...), so bile njune ugotovitve sprejete kot nekakšno splošno pravilo. »Težava pa je, da so globalni podatki povsem popačeni zaradi ogromnih populacij in netipičnih globalizacijskih poti Kitajske in Indije. Drugje v razvijajočem se svetu je stanje manj rožnato, saj v mnogih afriških državah bruto domači proizvod (v nadaljevanju BDP) stagnira ali celo pada, rast dohodka v Latinski Ameriki pa je neenakomerna in doživlja številne ovire,« ugotavlja MacGillivray in nadaljuje: »Zagovorniki globalizacije radi ponudijo primera Mjanmara in Severne Koreje kot dokaz, kaj se lahko zgodi, če kdo ne sprejme globalizacije. A v najhujših težavah so nekatere afriške države, ki nikakor niso zavračale globalizacije. Nasprotno. Imajo velike mednarodne dolgove, so odvisne od izvoza primarnih dobrin na svetovni trg in celo dajejo prednost evropskim jezikom na račun domačih.«

Kasneje sta Dollar in Kray dodala, da je v državah, ki hitreje rastejo ali več trgujejo, približno enaka možnost, da se neenakost v njih poveča ali zmanjša. Hkrati sta priznala, da so podatki o dohodkih gospodinjstev, ki sta jih uporabila v svoji raziskavi, zelo pomanjkljivi in nikakor ne brezhibni, »a najboljši, kar jih imamo, zato jih uporabljamo«. MacGillivray je zaradi tega prav ogorčen, saj se mu zdi nedopustno, da se dandanes moramo zanašati na morebitno pripravljeno vlad oziroma pomanjkljive statistike mednarodnih ustanov. Pridobivanje trdnih in celovitih

podatkov o trendih, ki vplivajo na življenja milijard ljudi – torej o medregijskih tokovih blaga, ljudi, kapitala in kulture – bi po njegovem moralo biti veliko bolj temeljito in resno početje.

1.4.1 Dileme merjenja neenakosti

»Neenakost v svetu se povečuje, zlasti po letu 1980, in to tako med državami kot znotraj držav,« je v svoji knjigi *Worlds Apart: Measuring International and Global Inequality* (2005) ugotovil Branko Milanović, vodilni ekonomist raziskovalnega oddelka Svetovne banke, ki je prvi uporabil tudi podatke iz raziskav o gospodinjstvih skoraj vseh manj razvitih držav. Tako je izračunal gibanje Ginijevega koeficienta ne le med državami, ampak tudi med posamezniki po vsem svetu. »Čeprav se je v 70-ih letih po treh desetletjih poveljne rasti zdelo, da se svetu obeta vsesplošno izboljšanje, se to ni zgodilo. Mnogi so sicer izkoristili ponujene priložnosti in tudi delitev na dva sovražna tabora se je končala, vendar pa se tistim, ki so se rodili v napačnih državah, družbenih skupinah ali z napačno barvo kože, to upanje ni izpolnilo.[...] Čeprav se je veliko Indijcev in Kitajcev pridružilo potrošniški družbi, so mnogi v teh državah ostali zadaj, razlike med regijami in posamezniki pa so se povečale. Medtem ko se del bogatega sveta ukvarja s tehnikami, ki bi podaljšale življenjsko dobo prek sto let, milijoni umirajo zaradi pomanjkanja vode ali zaradi bolezni, ki so se zdele že zdavnaj izkoreninjene,« piše Milanović (2005, str. 2).

Milanović opozarja, da pri merjenju neenakosti prihaja do različnih ocen tako zaradi težko dostopnih podatkov kot tudi zaradi različnih konceptov merjenja. Loči namreč tri koncepte: netehtano mednarodno neenakost, tehtano mednarodno neenakost (ta za razliko od prve upošteva vpliv velikosti prebivalstva posamezne države) in koncept »prave« svetovne porazdelitve dohodka, ki mu sam daje največjo veljavo, saj ta upošteva tudi razlike znotraj posameznih držav (a ga je tudi najtežje izračunati).

Brez težav ne gre tudi pri najenostavnejšem konceptu (zaradi spreminjanja in razpadov držav, nedostopnih podatkov iz preteklosti...), a je Milanoviću le uspelo zbrati ustrezne podatke o BDP na prebivalca za 138 držav, iz česar je potem izračunal Ginijeve koeficiente in jih primerjal v obdobju od 1950 do 2000. Izkazalo se je, da je Ginijev koeficient od leta 1960 do 1982 ostal na praktično isti ravni (s 46,9 je zrasel na 47,3), potem pa se je začel hitreje povečevati in leta 2000 dosegel vrednost 54,5 točke, torej se je razlika med bogatimi in revnimi državami znatno povečala. Milanović je z nadaljnjimi analizami in primerjavo med regijami prišel do zaključka (2005, str. 44), da je bila do leta 1982 neenakost v svetu precej ustaljena, ker sta vpliv zaostajanja Afrike izničila zmanjševanje mednarodne neenakosti (torej konvergenca) med razvitimi državami ter dohitevanje Vzhodne Evrope in Latinske Amerike. Po letu 1982 (ko so po naftnem šoku manj razvite države občutile še višje obrestne mere in dolžniško krizo) pa je k večanju neenakosti prispevalo tudi zaostajanje vzhodnoevropskih in južnoameriških držav. To obdobje ima svoje politične korenine v Reaganovi

vladavini, ko so se ZDA zaradi oboroževalne tekme in znižanj davkov znašle v trgovinskem in proračunskem primanjkljaju, spremenjeni tokovi kapitala, ki so ga ZDA potrebovale (in ne več ponujale), pa so dvignili obrestne mere in zagrenili življenje manj razvitim.

Zanimivo je, da je drugi koncept – torej tehtana neenakost z upoštevanjem populacije – pripeljal do bistveno drugačnih rezultatov. Po skoku koeficienta v letu 1952 (ko je bila v vzorec vključena še Kitajska) in leta 1960 (vključitev afriških držav) je med leti 1965 in 2000 prišlo do znatnega padca Ginijevega koeficienta s 55,7 na 50,5 točke, kar pa Milanović v največji meri pripiše rasti Kitajske in njenemu dohitevanju razvitih. Spet drugačno sliko, ki potrjuje povečevanje neenakosti v svetu, pa ponuja tretji koncept in vključitev podatkov o razlikah znotraj držav. K povečevanju neenakosti tako v zadnjem desetletju bistveno prispevajo tudi rastoče razlike med urbanimi in ruralnimi deli Kitajske in Indije, četudi njuni razviti deli lovijo bogatejše države.

1.4.2 Globalizacija kot premična tarča za statistiko

Globalizacija ima precejšen vpliv na sodobno statistiko. To se ne kaže le v potrebi po čedalje več informacijah in odgovorih na vprašanja, ampak vpliva tudi na sposobnost statističnih uradov in agencij, da pridobijo podatke. »Iste sile, ki spodbujajo širjenje multinacionalk in mednarodne trgovine, hkrati otežujejo zbiranje potrebnih podatkov. Da bi olajšale pristo trgovino in povečale ekonomsko učinkovitost, so države zmanjšale ali celo odpravile nekatere zahteve glede carinskih poročil, to pa zmanjšuje tudi razpoložljive statistične informacije o trgovinskem dogajanju. Vse večje trgovanje s storitvami, tako med podjetji kot znotraj njih, ki ga je omogočil internet, je veliko manj vidno in težje merljivo kot trgovina z blagom. Vse skupaj je še težje v primeru multinacionalk, pri katerih nobena statistična agencija nima pregleda nad celoto,« so zapisali v *Statistical Journal of the United Nations* (2003, str. 78) po konferenci evropskih statistikov v Ženevi. Ocenjujejo, da je vse več virtualnih podjetij, ki se lahko izogibajo državnemu nadzoru in so zato izgubljena tudi za statistiko. Zaradi vsega tega bi bilo potrebno svetovni statistični sistem drugače organizirati, povečati mednarodno sodelovanje na tem področju in opraviti potrebne prilagoditve, ki bi omogočile pridobitev nacionalnih podatkov in tudi njihovo mednarodno primerljivost. Pri tem pa so se udeleženci konference strinjali, da popolnih podatkov nikdar ne bo moč dobiti tako zaradi stroškovnih kot časovnih omejitev. Globalizacija je zaradi hitrega spreminjanja pač nekakšna premična tarča, zato si bo pri merjenju njenih učinkov očitno še dolgo časa treba pomagati z bolj ali manj zasilnimi rešitvami.

1.5 NEPOVRATNOST GLOBALIZACIJE

»Ni mogoče iti nazaj od globalizacije; tu je in bo tu ostala. Problem je torej, kako jo preobraziti tako, da bo delovala,« pravi Stiglitz (2002, str. 222). O nepovratnosti globalizacije je prepričan tudi

Svetličič (2004). »Realno lahko pričakujemo naraščajočo globalizacijo in ne moremo pričakovati, da bi prišlo do njene zaustavitve v bližnji prihodnosti, za časa naše generacije. To se lahko zgodi le, če pride do velike svetovne krize in do svetovne vojne. Vendar pa razpoložljivi svetovni mehanizmi in mednarodne organizacije vsem pomanjkljivostim in brezzobosti navkljub ponujajo uspešnejše mehanizme za preventivno diplomacijo kot v preteklosti,« razmišlja Svetličič. Vendar pa opozarja, da bi globalizacijo lahko zavrla odsotnost ustreznih kompenzacijskih politik, ki bi popravljale neenakomerno razporejanje dobrin globalizacije med državami in njihovimi državljani. Poglobljanje socialnih razlik lahko povzroči antiglobalizacijski udar. Zaustavitev globalizacije torej ni povsem izključena, a realno tega ni pričakovati v bližnji prihodnosti. »Gotovo pa bo prišlo do njene preobrazbe,« meni Svetličič.

Da nam je globalizacija nekako usojena, verjame tudi eden njenih glasnejših kritikov, finančni strokovnjak in humanist George Soros. »Ne glede na pomanjkljivosti sem vnet zagovornik globalizacije. Ne podpiram je le zaradi dodatne blaginje, ki jo ustvarja, ampak predvsem zaradi svobode, ki jo lahko ponudi. Vendar pa hkrati kritiziram socialno skrbstvo, ki je v globalni družbi nezadostno,« pravi Soros (2003, str. 7), ki hkrati poudarja, da je pri globalizaciji hitro treba marsikaj spremeniti.

Če je po eni strani jasno, da globalizacije ni moč čez noč ustaviti in jo zavrteti nazaj, pa je po drugi strani jasno tudi, da ima globalizacija svoje meje. MacGillivray (2006, str. 284) malce čez palec ocenjuje, da globalizacija trenutno zajema približno polovico vse trgovine, dela, financ in idej (pri čemer so finance daleč najbolj globalizirane, saj je ob izredno hitri rasti internacionalizirano že več kot tri četrtine svetovnega trga kapitala, počasnejša pa je ta globalizacija pri ljudeh – približno vsak deseti človek je bodisi migrant, mednarodni popotnik ali zaposlen v tujem podjetju). Prepričan pa je, da globalizacija nikakor ne bo mogla iti do konca in zajeti celote omenjenih področij, saj obstajajo logistične, komercialne in okoljske omejitve: od globalnega segreganja prek hipermobilnosti in potrošniške zasičenosti do medsebojnega nerazumevanja. »Ustavljanje globalizacije se morda že začinja, saj se velike korporacije vse bolj osredotočajo na ključne trge, popotniki se vračajo na varne in znane destinacije, lokalne kulture dobivajo večjo veljavo, migrantski delavci se vračajo domov, novi pa jih niti ne morejo nadomestiti zaradi omejitev priseljevanja. Tudi domača proizvodnja hrane se vse bolj zoperstavlja uvozu iz tujine,« ugotavlja MacGillivray.

Zastoj v globalizaciji opazajo tudi drugi. Ameriški kongres je v manj kot dveh letih sprejel 27 »protikitajskih« zakonov. Po eni od raziskav več kot polovica Američanov želi zaščititi podjetja pred tujo konkurenco, četudi bi to upočasnilo rast. »Če je globalizacija odvisna od volilcev, ki kot delavci ne verjamejo več v njene prednosti, kako dolgo bo trajalo, da demokracije začnejo postavljati ovire trgovini,« se sprašujejo v *Economistu* (2007, str. 11). Tudi na Japonskem so bili še

pred izbruhom sedanje svetovne krize vse bolj zaskrbljeni zaradi neenakosti in kitajske konkurence, EU pa se je znova zatekala h kvotam in antidumpinškim postopkom. Tudi pogajanja WTO o nadaljnji liberalizaciji trgovine so obtičala. V reviji, ki sicer zagovarja globalizacijo, pojasnjujejo rastoči odpor do nje z dejstvom, da je kljub visoki rasti svetovnega gospodarstva v zadnjih letih delež delavcev v BDP padel na rekordno nizko raven, medtem ko profiti letijo v nebo. Levji delež sadov globalizacije tako v svoj žep pospravi peščica, kar ponazarja podatek, da se je v zadnjih 20 letih plača povprečnega ameriškega direktorja, ki je prej skoraj štiri desetletja dosegala približno 40-kratno povprečno plačo, vrtoglavo povečala – zdaj dosega kar 110-kratnik povprečne plače ameriškega delavca. Plača slednjega od leta 2001 praktično stagnira oziroma ne raste niti pol tako hitro kot produktivnost.

2 PROTISLOVJA GLOBALIZACIJE

2.1 BOGATE DRŽAVE Z REVNIMI PREBIVALCI

Zaradi globalizacije so mnogi na slabšem tudi v razvitih državah in ne le v nerazvitih, ugotavlja Joseph Stiglitz, ki velja za enega največjih (kot nobelovec pa tudi za enega najbolj spoštovanih) kritikov globalizacije. Mimogrede: kljub svoji kritičnosti zanika, da bi bil antiglobalist. »Zares, nad težavami z globalizacijo sem se pritoževal tako glasno in goreče, da so mnogi napačno sklepali, da pripadam protiglobalizacijskemu gibanju. Vendar pa sam o globalizaciji menim, da nosi v sebi ogromne možnosti – če se le z njo ravna previdno,« pojasnjuje v svojem članku v *Financah* (Stiglitz, 2006). Kakorkoli že, Stiglitz opaža, da zaradi globalizacije nastajajo bogate države z revnimi prebivalci in to ne le v manj razvitem svetu, pač pa to vse bolj velja tudi v ZDA. To razlaga z grozovitim pritiskom globalizacije na plače manj usposobljenih delavcev. Te bi po logiki globalizacije morale biti za enako usposobljeno delovno silo povsod enake, pa niso. Zaradi svobodnega pretoka kapitala, ne pa tudi delovne sile, se plače znižujejo, kar se je v preteklih petih letih zgodilo tudi z realno vrednostjo plač v ZDA (Gardels, 2006). Dodatni dejavnik so po Stiglitzevem mnenju verige trgovin, kot je Wal-Mart. Zaradi nje delavci v ZDA res pridejo do cenejših izdelkov, vendar so takšne verige zgolj primer konservativnega modela, po katerem mora družba zniževati stroške, če hoče ostati konkurenčna, država pa davke in socialne transferje, če noče zaostati za tekmičami na svetovnem trgu. »In tako nastane družba, v kateri zmagovalci globalizacije – tisti s kapitalom in dobro izobražena delovna sila – res pridobijo, medtem ko gre srednjemu razredu zaradi pritiska na pokojnine in zdravstveni sistem slabše. Ameriška družba je votla, obstajata vrh in dno,« pravi Stiglitz v intervjuju v *Mladini*. Zaradi konservativnih teženj po znižanju davkov in skrčenju socialne države so v ZDA davki postali manj progresivni ter se s tem znižali za zmagovalce – tiste, ki že tako imajo koristi tako od globalizacije kot od tehnoloških sprememb. Nizkokvalificirani poraženci so tako v zadnjih letih pod dvojnimi udarom, ZDA in druge države, ki sledijo njihovem zgledu, pa se spreminjajo v bogate države z vse več revnimi ljudmi.

Po drugi strani gre v državah v razvoju mnogim slabše zaradi nepravičnih sporazumov o svetovni trgovini. Dodatne dajatve, ki jih razvite države uvajajo za izdelke iz manj razvitih držav, v povprečju znašajo kar štirikrat več kot tiste za izdelke iz razvitih držav. Bogate države revnejšim zaradi omejitev pri trgovini vzamejo trikrat več, kot znaša celotna razvojna pomoč, ugotavlja Stiglitz, ki zato poudarja, da si od globalizacije ne moremo obetati veliko, če ne bo uravnotežena. Uspešna bo le, če bodo zmagovalci delili pridobitve tudi s poraženci.

2.1.1 Pohlep menedžerjev

Problem vrtoglavih direktorskih plač je že leta 2004 v pogovoru za revijo *Fortune* izpostavil sloviti ekonomist Peter Drucker, ki je opazil, da se je v času razcveta predsednike uprav vse preveč povzdigovalo v heroje, zato so razmerja med plačami postala prevelika, to pa škodi tudi timskeemu delu. »J.P. Morgan je nekoč rekel, da bi prvi človek podjetja moral imeti plačo, ki je 20-krat večja od plače uslužbenca na najnižji ravni. Zdaj je to razmerje okrog 400-kratno. To zbuja grenke občutke ne le pri najnižje plačanih uslužbencih, ki so tako ali tako prepričani, da so direktorji barabe, ampak tudi pri srednjem menedžmentu, ki je zelo razočaran. To torej škodi timskeemu vodenju. Naj še enkrat citiram J.P. Morgana, ki je dejal, da so predsedniki uprav le najeta roka. To zdajšnji vodilni menedžerji pozabljajo,« je dejal Drucker.

Najbolj drastična so razmerja plač v ZDA, kjer si menedžerji izplačujejo tudi daleč največje nagrade in odpravnine. Slednje že zdavnaj nimajo več prvotnega namena – zagotovitve socialne varnosti tistemu, ki ostane brez službe – ampak omogočajo menedžerjem življenje na veliki nogi do konca dni. Prvi mož medtem že obnemogle investicijske banke Merrill Lynch je lani ob odhodu s položaja odnesel domov kar 160 milijonov dolarjev, čeprav je bilo takrat že jasno, da je banki s špekulativnimi posli povzročil za 8 milijard dolarjev odpisov. Tudi prvi mož Citigroup, ki jo zdaj rešuje država, je lani kljub slabemu poslovanju za popotnico dobil 100 milijonov dolarjev odpravnine (Kocbek, 2008, str. 42).

Tudi evropski menedžerji so se hitro začeli zgledovati po ZDA, kar že zbuja močno nezadovoljstvo javnosti in tudi prve odzive vlad. Predsednik uprave švicarske banke UBS Marcel Ospel si je v zadnjih treh letih podvojil plačo na 24 milijonov frankov, kar je 580-krat več od tamkajšnje minimalne plače, celotno vodstvo pa si je kljub lanskemu odpisu 15 milijard evrov slabih naložb izplačalo kar pet milijard evrov nagrad. Švicarji so zaradi tega že zbirali podpise za referendum proti pohlepu menedžerjev. Ko je Wendelin Wiedeking, predsednik uprave nemške družbe Porsche, lani postal najbolje plačan evropski poslovnež z letnim zaslužkom 67 milijonov evrov, je celo direktor konkurenčnega podjetja zmajal z glavo, češ da je to obsceno in proti vsakim načelom socialne družbe: »Ne morem razumeti, kako lahko upraviči zaslužek, ki je toliko večji od zaslužka normalnega delavca« (Thornhill, 2008, str. 7). Ko se zgražajo celo kolegi, je pohlep nekaterih

očitno res prešel meje. O tem pričajo tudi ostri odzivi politikov. Nemški predsednik Horst Kohler je ob kritiziranju »bizarno velikih« plač navrgel še, da so globalni finančni trgi »pošast«, ki jo je treba spraviti nazaj na svoje mesto. Luksemburški premier Jean-Claude Juncker je take plače poimenoval za »socialni bič«, francoski predsednik Nicolas Sarkozy je take direktorje označil za »lopove« in pozval k »remoralizaciji kapitalizma«. Evropski komisar za monetarne zadeve Joaquin Almunia je ocenil, da je prav želja menedžerjev po višjih nagradah pripomogla k sedanji finančni krizi. Opozoril je tudi, da kljub priporočilom Evropske komisije glede razkritja politike nagrajevanja članov uprave napredek ni ravno impresiven. Preglednost nagrajevanja menedžerjev je slaba tudi v Sloveniji, kjer 80 odstotkov javnih družb noče razkriti odpravnin članov uprave. Sicer pa plače naših menedžerjev zaostajajo za povprečjem njihovih evropskih kolegov, se mu pa iz leta v leto približujejo (Repovž, 2008a).

Nekatere evropske vlade so že ukrepale. Nizozemska je omejila tako imenovana zlata padala in uvedla 30-odstotni davek za letne plače, ki presegajo pol milijona evrov. Tudi francoska finančna ministrica Christine Lagarde je napovedala omejitev zlatih dogovorov, avstrijski sindikati pa predlagajo zakonodajo, po kateri izplačil menedžerjem, ki bi presegla 20-kratnik plače zaposlenih, ne bi bilo več mogoče prikazati kot strošek družbe. Pod novim predsednikom ZDA Barackom Obama so odločnost brž pokazali tudi na drugi strani Atlantika – po razkritju, da so si na Wall Streetu vodstva družb, ki jih je država reševala iz krize, iz prvega svežnja finančne pomoči namenila kar 18 milijard dolarjev za nagrade, naj bi direktorjem takih družb letne plače v bodoče omejili na največ pol milijona dolarjev. »To je sramotno,« je dejal Obama, ko je zvedel, da so si v banki Citigroup z denarjem od državne pomoči želeli kupiti novo letalo, vredno 50 milijonov dolarjev. Banka Merrill Lynch je kljub skorajšnjemu bankrotu več sto svojim menedžerjem konec leta 2008 razdelila po milijon dolarjev nagrade, še bolj radodarna do svojih vodilnih pa je bila z državnim denarjem zavarovalnica AIG. Tudi nemška kanclerka Angela Merkel se zgraža nad predrznostjo bankirjev in je napovedala razpravo o tem tudi na zasedanju G20 aprila v Londonu. Ogorčeni Britanci so januarja letos zbrali 23 tisoč podpisov za peticijo, s katero so ustavili nove vrtoglave nagrade bančnikom v Cityju. V Švici je pod pritiskom javnosti nekdanji prvi mož UBS vendarle vrnil 8 milijonov evrov nagrade, sedanji vodilni pa se visokim nagradam za izgubo še ne nameravajo v celoti odreči (Kocbek, 2009a). Ne gre pozabiti, da je tudi v Sloveniji ena najbolj vročih tem letošnjega leta postala milijonska nagrada Marjana Kramarja, bivšega predsednika uprave največje slovenske banke.

2.1.2 Izginjajoči srednji razred

Minula tri desetletja so bila krasen čas za bogate. In bolj ko so bili bogati, bolj jim je šlo. Medtem ko je spodnjih 90 odstotkov prebivalstva vse bolj zaostajalo za zgornjimi 10 odstotki, je tudi v zgornjem razredu večina vse bolj zaostajala za zgornjim odstotkom oziroma tisočinko. Kot

ugotavljajo v *Economistu* (2009), je v tem času tudi srednji razred vse bolj izgubljal v primerjavi z elito. Med leti 1947 in 1979 je zgornjih 0,1 odstotka Američanov v povprečju zaslužilo 20-krat več kot spodnjih 90 odstotkov, leta 2006 pa je to razmerje naraslo na 77. Leta 1979 je zgornjemu odstotku pripadlo 34,2 odstotka kapitalskih dobičkov, leta 2005 pa je ta delež dosegel že 65,3 odstotka. In vse to se je zgodilo v času, ko so povprečni realni dohodki ameriških delavcev stagnirali. Leta 2007 je povprečni dohodek moškega delavca znašal 45.113 dolarjev letno, leta 1978 pa 45.879 dolarjev. Družine so se prebijale skozi leto, ker je bilo zaposlenih vse več žensk (njihov realni dohodek se je nekoliko povečal) in ker so si lahko pomagali s posojili. Slednjega je zdaj konec.

Razlike v bogastvu so se v zadnjih treh desetletjih povečevale tudi v drugih razvitih državah (za razliko od obdobja med letoma 1930 in 1970, ko so te razlike močno upadale). Ginijev koeficient, ki je najboljši kazalec merjenja neenakosti, je v zadnjih treh desetletjih v ZDA in v Veliki Britaniji zrasel precej več kot v skandinavskih državah. To kaže, da je k večanju prepada med bogatimi in revnimi največ prispeval angloameriški neoliberalni model in ne kakšni drugi razlogi, s katerimi so nekateri opravičevali rastoče razlike. Argument, da naj bi bogatejši pač znali bolje izkoristiti prednosti tehnoloških novosti, sesuje v prah že dejstvo, da so prav skandinavske države med tehnološko najbolj naprednimi, poleg tega pa bi tehnologija lahko delno pojasnjevala le povečane razlike med nešolanimi in šolanimi delavci, nikakor pa ne med zgornjo tisočinko bogatih in ostalimi pripadniki zgornjega razreda. Tudi sama globalizacija s povečano ponudbo cenene delovne sile naj ne bi tako zelo prispevala k nižanju plač delavcev, bolj naj bi se pojav globalnega trga za talente na področju bančništva, prava in investicij (pa tudi športa in zabave) poznal le pri bogatejšem nagrajevanju zgornje tisočinke prebivalstva.

Strokovnjaki ocenjujejo, da je k zatonu srednjega razreda v ZDA precej pripomoglo upadanje članstva v sindikatih, ki je v zadnjih treh desetletjih zdrsnilo s 27 na pičlih 14 odstotkov delavcev. To je v veliki meri olajšalo tudi uvedbo nižjih davkov za bogate, ki so jih od politikov zahtevali njihovi donatorji, med katerimi je bilo po študiji iz leta 1990 kar 81 odstotkov takih, ki zaslužijo prek sto tisoč dolarjev letno.

Pa so rastoče razlike in nižjih davki kakorkoli prispevali vsaj k spodbujanju podjetnosti, inovativnosti, povečevanju zaposlenosti? »V 70-ih letih se je govorilo, da visoki davki zmanjšujejo podjetnost in s tem gospodarsko rast ter da je podjetnike treba motivirati k naložbam in ustvarjanju delovnih mest. Toda številne ekonomske študije niso našle dosti povezave med neenakostjo in gospodarsko rastjo,« ugotavljajo v *Economistu*. Iz trte izvit je bil očitno še en pogost ameriški argument, namreč da razlike v dohodkih spodbujajo ljudi k izobraževanju in napredovanju. Izkazalo se je, da je v številnih bolj egalitarnih družbah izobraženost precej višja kot v ZDA, isto pa velja tudi za socialno mobilnost, torej za možnost medgeneracijskega prehoda iz nižjega v višji razred.

2.2 PREPAD MED DRŽAVAMI

Zakaj je neenakost v svetu sploh pomemben problem? Branko Milanović iz Svetovne banke ugotavlja, da je na državni ravni neenakost že dolgo nezaželena iz več razlogov: ker to upočasnjuje rast, ker vodi k politični nestabilnosti ali ker ljudje enostavno ne marajo velikih razlik. Ne nazadnje je že Platon v antični Grčiji ugotavljal, da je velika neenakost nedopustna, saj neenaka družba v bistvu ne pomeni ene, ampak dve različni družbi. Znotraj iste države, kjer vsi državljani skupaj izbirajo vlado in parlament, neenakost sicer bolj zbode ljudi kot neenakost med različnimi državami, vendar pa v zadnjih desetletjih, ko je svet vse bolj povezan, raste nasprotovanje prevelikim razlikam v razvitosti. Poleg boljše obveščenosti o prej komaj predstavljeni revščini v drugih delih sveta k nezadovoljstvu zaradi prepada v razvitosti prispevajo tudi migracije. Čeprav je teh zaradi zapiranja bogatih držav manj kot pred stoletjem, jih preprečiti seveda ni moč, dokler bodo razlike v prihodkih v različnih državah tako velike.

Milanović (2005, str. 157) se zavzema za večjo pomoč bogatih držav revnim, saj meni, da so v veliki meri prav one odgovorne za takšno stanje. »Nekateri pravijo, da so revne države take zaradi svojih državljanskih vojn, neugodne geografske lege ali napačnih ekonomskih politik. Toda ali res kdo lahko pomisli, da kolonizacija ali hladna vojna nista nič prispevali h kasnejšim državljanskim vojnám in revščini? Ali ni k temu prispeval tudi način, na kakršnega so nastale afriške države? Ali če obrnem vprašanje – ali ne bi tudi Evropa danes doživljala stalne vojne, če bi meje njenih držav določile kar tuje sile kot v Afriki? Če bi na primer Nemci lahko vedno preglasovali Čehe in Poljake ali če bi Francozi vladali severu Španije,« se sprašuje Milanović, ki ga jezijo mnjenja, kakršno je bilo Hayekovo. Ta je v svojem delu *Law, Legislation and Liberty* (1976) ignoriral probleme globalne neenakosti in družbene pravičnosti, češ da je pomembno le, ali je vse v skladu s sprejetimi pravili. Tudi v izidu šahovske partije ni nobene pravice, saj lahko »boljši« igralec izgubi zaradi neumne napake – važno je le, da je vse potekalo po pravilih. Milanović (2005, str. 159) se s takim pogledom ne strinja in ponuja primer nogometa, kjer kljub jasnim pravilom redno ostaja stvar presoje in razprave, ali je res bil nedovoljen položaj in ali je kdo namerno igral z roko. »V resničnem življenju je že tako, da tudi ko vsi igralci sprejmejo pravila (kar v ekonomiji ne drži ravno), njihovo spoštovanje ostaja predmet razprave. Če bi bilo življenje res bolj podobno šahu kot nogometu, bi imeli Hayek in proceduralisti močnejši argument. Vendar pa ni in ker pravila niso niti soglasno sprejeta niti vedno spoštovana, so taki argumenti zgolj poskus ohraniti obstoječo razdelitev moči in denarja.«

Milanović ocenjuje, da bo sčasoma le zaživel svetovni sistem prerazdeljevanja, ki bo nadgradil sedanje bilateralne in prostovoljne prispevke bogatih držav. Optimizem mu vliva opažanje Svetovne banke, da se njihova in stališča nasprotnikov globalizacije na nekaterih področjih že zblížujejo,

denimo pri uvedbi mednarodnih obdavčitev, kot so Tobinov davek na finančne tokove, davek na letalske vozovnice, onesnaževanje...

Sicer pa Milanović (2005, str. 151) opozarja na potrebo po večji demokratizaciji na globalni ravni, kar bi prispevalo k zmanjšanju globalne neenakosti in enakomernejši porazdelitvi. Prava demokracija, ki bi zahtevala svetovno vlado in ogromno porazdelitev politične moči je po njegovem še nepredstavljiva, zato si v sedanjih razmerah želi vsaj kak korak k uvedbi nekaterih elementov demokratičnega (en človek, en glas) odločanja v mednarodni areni. Trenutno živimo na globalni ravni bolj v razmerah plutokracije kot demokracije (odločanje je v rokah bogatih držav in tudi znotraj teh je moč v rokah peščice zelo bogatih). To je sicer določen napredek v primerjavi s časom kolonizacije, ko vladavine bogatih ni ovirala nobena mednarodna struktura. A dejstvo je, da ima bogati svet nesorazmerno močan vpliv v organizacijah, kot so IMF, Svetovna banka in WTO. Pri slednjem se to odraža pri pravilih o zaščiti intelektualne lastnine in nepripravljenosti za dostop revnih držav do cenejših generičnih zdravil, ovirah za uvoz kmetijskih in donedavna tudi tekstilnih izdelkov, pri poudarku na liberalizaciji finančnih storitev, kjer imajo bogate države prednost... V teh organizacijah namesto povsem demokratičnega načela (en človek, en glas) ali vsaj mednarodne formule »ena država, en glas« velja bolj pravilo »en dolar, en glas«. Nekateri koraki v smeri demokratizacije odločanja se tudi po zaslugi finančne krize in potrebe po pomoči bogatim državam, ki so jo zakuhale, vendarle kažejo (razširitev razprav o krizi z G7 na G20, spremembe v IMF).

2.2.1 Razlike se večajo in manjšajo

Kako zelo se lahko razlikujejo pogledi na isti problem celo znotraj iste organizacije, kažejo diametralno različna mnenja dveh uglednih predstavnikov Svetovne banke o vplivu globalizacije na prepad med državami. David Dollar, direktor razvojne politike pri tej ustanovi, že dolgo vztraja, da globalizacija pomaga zmanjševati revščino in neenakost. »Res so nekatere države, kjer se je neenakost povečala, na primer Kitajska in ZDA, ampak to ni svetovni trend. Najpomembnejše je, da v tistih razvijajočih se državah, ki so sprejele globalizacijo in reforme, hitra rast zmanjšuje revščino. Skupno število ekstremno revnih (ki živijo z manj kot dolarjem na dan) se je od leta 1980 zmanjšalo za 200 milijonov, čeprav se je svetovna populacija povečala za 1,8 milijarde. Ta napredek opogumlja, čeprav še vedno 1,2 milijarde ljudi živi v hudi revščini,« je zapisal Dollar (2003, str. 2). V podkrepitev navaja še raziskavo, ki je zajela 38 tisoč ljudi v 44 državah in pokazala, da je v revnih državah javno mnenje globalizaciji bolj naklonjeno kot v bogatih državah. V ZDA in Zahodni Evropi je globalizacijo kot zelo dobro ocenilo le 28 odstotkov vprašanih, v Vietnamu in Ugandi pa 56 oziroma 64 odstotkov. Kar 75 odstotkov anketirancev v afriških državah je menilo, da imajo multinacionalke pozitiven vpliv na njihovo državo, medtem ko njihovo mnenje deli le 54 odstotkov prebivalcev bogatih držav.

Do povsem drugačnih zaključkov prihaja njegov kolega iz Svetovne banke Branko Milanović, ki je prepričan, da globalizacija povečuje neenakost tako med razvitim in nerazvitim svetom kot tudi med državljani bogatih držav. Nekaj držav, kot sta Kitajska in Indija, se je res dobro prilagodilo globalizaciji in hitro raslo, pri čemer pa so se povečale tudi razlike med posameznimi deli teh držav, kar še lahko privede do resnih posledic. Precej več pa je držav tako v Južni Ameriki kot Afriki, ki niso v zadnjih letih prav nič napredovale. Nasprotno, 40 najrevnejših držav v svetu je imelo med leti 1980 do 2002 gospodarsko rast na ničli, na področju Afrike, kjer živi okrog 200 milijonov ljudi, pa je prihodek ostal na ravni iz 60-ih let. Življenjska doba v teh državah ni le ostala na ravni Evrope iz 19. stoletja, ampak se celo slabša: v Zimbabveju se je v zadnjem desetletju spustila za 11 let in znaša pičlih 39 let (2006, str. 2).

Obljubljene koristi globalizacije za večino držav nikoli niso prispele. Politike washingtonskega konsenza množicam niso prinesle napredka, ampak poslabšanje življenjskih pogojev, saj so se javne storitve privatizirale (ponavadi v rokah tujcev) in podražile, kar je veljalo od vodovodov v Boliviji in Trinidadu do elektrike v Argentini in Čadu. Tamkajšnje vlade in elite, ki jih stiske niso ganile ali jih še vedno ne, pa so svojo politiko opravičevale z objavljanjem brezosebnih poročil IMF in tudi Svetovne banke. Žalostna posledica požrešnega globalnega kapitalizma pa je tudi, da prebivalci revnih držav izgubljajo samospoštovanje in vsakršno upanje. »Izguba upanja in samospoštovanja je resnično produkt globalizacije,« ugotavlja Milanović. V preteklosti so se namreč tisti, ki so se rodili v revnih državah, lahko vsaj tolažili s kakšnimi drugimi kvalitetai, denimo manj stresnim in umirjenim načinom življenja, ali pa so bili ponosni na (medtem že propadle) poskuse iskanja lastnih poti njihovih držav (neuvrščeni, socializem, delavsko samoupravljanje...). Zdaj pa se zmagovalci globalizacije čutijo ne le bogatejše, ampak tudi moralno močnejše, poraženci pa poleg revščine čutijo tudi sramoto zaradi neuspeha. Hkrati množice revnih Afričanov ali Mehičanov v zavetju noči skušajo prebegniti v bogatejši svet ne le zaradi svojega težkega položaja, ampak tudi zato, ker svojim vladam ne zaupajo, da bodo sploh kdaj kaj izboljšale.

2.2.2 Svet v rokah peščice

Pred stoletjem so bile najbogatejše države v povprečju devetkrat bogatejše od najrevnejših. Zdaj so več kot stokrat bogatejše. Še pred 30 leti je imela najbogatejša država v svetu 88-krat več premoženja kot najrevnejša. Zdaj je to razmerje 270. V ZDA so se v zadnjem desetletju zgornjim 10 odstotkom družbe prihodki povečali za več kot 110 odstotkov, spodnjim 90 odstotkom prebivalstva pa le za dva odstotka. Tisočsto najbogatejših ljudi na svetu danes razpolaga s premoženjem, ki je dvakrat večje od tistega v rokah kar poltretje milijarde najrevnejših ljudi. Ti podatki zgovorno kažejo, da svet doživlja doslej nevideno in največjo neenakost v zgodovini, koristi globalizacije pa se stekajo v žepe vse manj ljudi, ugotavlja David J. Rothkopf (2008, str. 4). Ocenjuje, da je zahvaljujoč šibkosti mednarodnih ustanov in pomanjkanju soglasja o upravljanju

sveta njegova usoda pravzaprav v rokah »superrazreda elit«, ki šteje komaj 6000 ljudi. Svojo moč bolj kot iz politike črpajo iz svojih velikih mednarodnih podjetij, saj ta zlahka konkurirajo moči največjih vlad, manjše države pa gladko prekašajo. Za podkrepitev Rothkopf navrže še podatek, da je Exxon Mobil lani imel večji dobiček kot znašata BDP Bahraina in Jemna skupaj.

Čeprav je zgodovina polna zgodb o elitah, ki so se dvignile nad ostale, segle predaleč in nato padle, Rothkopf meni, da v sedanjem svetu še ni pravega mehanizma, ki bi znal kljubovati in krotiti peščico supermočnih mednarodnih igralcev. Države se namreč kljub svoji šibkosti napram njim nočejo odpovedovati svoji suverenosti in jo v večji meri prenesti na nadnacionalne ustanove in mehanizme, ki bi našo prihodnost nekoč oblikovali bolj po željah večine. Ta hip to ni možno tudi zato, ker sedanje nadnacionalne ustanove preveč zagovarjajo prav interese elite, zlasti v obliki neoliberalnih idej o prostem trgu kot najboljšem razdeljevalcu bogastva in edini alternativni propadlega komunizma. Rothkopf priznava, da trg prinaša koristi ter da so vlade pogosto neučinkovite, vendar pa meni, da je opuščanje neoliberalnih idej na mednarodni ravni tudi za ceno manjše učinkovitosti nujno. Sedanji globalni sistem z vse bolj prostim trgom in stalnim iskanjem učinkovitosti namreč favorizira vse večje multinacionalke, s čimer se še naprej vse več bogastva zbira v rokah vse manjše elite. Ta pa obljubljenе prednosti, ki jih prinaša globalizacija, vse bolj nerada deli drugim.

2.3 PREMAJHNA VLOGA DRŽAVE

Globalizacija kljub svojemu pozitivnemu potencialu ni izpolnila pričakovanj, temveč je celo pripomogla k socialnim krivicam, je leta 2004 ugotovila komisija, ki se v okviru Mednarodne organizacije dela (v nadaljevanju ILO) ukvarja s socialnimi razsežnostmi globalizacije in katere član je tudi Joseph Stiglitz. Med njenimi 24 člani različnih narodnosti in prepričanj so tako različni ljudje, kot sta glavni direktor japonske TOSHIBA in voditelj ameriške sindikalne organizacije AFL-CIO. Komisija, ki ji predsedujeta Finec in Tanzanijec, je kljub raznoliki sestavi prišla do enotnega mnenja o številnih ukrepih, s katerimi bi globalizaciji naredili bolj človeško podobo oziroma odpravili nekatere njene najhujše posledice. Ena ključnih ugotovitev je, da mora država imeti večjo vlogo pri varovanju posameznikov in družbe pred učinki naglih gospodarskih sprememb. Čeprav je poznavalce procesa globalizacije dolgo časa najbolj skrbelo pretirano vpletanje vlad v gospodarstva, se zdaj tudi omenjena komisija boji premajhne vloge države, saj je dosedanji način vodenja globalizacije zmanjšal sposobnost države, da prevzame pravo vlogo. Stiglitz v zvezi s tem ugotavlja, da mora delovanje glavnih igralcev, kot sta IMF in Svetovna banka, postati preglednejše. Skupaj s komisijo opozarja, da je vojna proti terorizmu preusmerila večji del svetovne pozornosti od vprašanj, kako bi bilo globalizacijo treba voditi v korist vseh. Poleg tega pa se je prepad med globalnim konsenzom in mednarodno gospodarsko politiko donedavne Busheve administracije vse bolj povečeval. »Krise v vzhodni Aziji in recesije v Latinski Ameriki kažejo, da lahko prežgodnja

liberalizacija trga kapitala povzroči velike gospodarske nestanovitnosti, naraščanje revščine in uničenje srednjega razreda. Celotno IMF zdaj priznava, da liberalizacija trga kapitala mnogim državam v razvoju ni prinesla niti gospodarske rasti niti stabilnosti, toda Busheva administracija pri sklepanju dvostranskih trgovinskih sporazumov še vedno zahteva skrajne oblike takšne liberalizacije,« je takrat ugotavljal Stiglitz. Med problemi, na katere je opozorila komisija, je tudi tekmovanje v obdavčevanju med razvitimi državami, ki vse več davčnega bremena preusmerja z biznisa na delavce.

Sicer pa Stiglitz ocenjuje, da je globalizacija v minulih 50 letih pokazala, da je razvoj možen, ni pa neizogiben. Medtem ko je nekaj držav uspelo in doseglo hitro rast ter zmanjšalo zaostanek za razvitimi, pa jih je veliko več še bolj zaostalo. Dosedanje strategije razvoja, tudi ko so bile skrbno upoštevane, niso zagotavljale uspeha, še več: veliko najbolj uspešnih držav sploh ni sledilo priporočenim strategijam mednarodnih institucij, ampak je izbralo svojo pot. Stiglitz meni, da so se strategije razvoja mnogokrat sfizile, ker so bile preveč osredotočene le na gospodarstvo in ker so pozabljale, da BDP na prebivalca ne sme biti cilj sam po sebi, ampak le sredstvo za izboljšanje življenjskega standarda in družbe. Stiglitz verjame, da bi nova razvojna strategija morala skrbeti ne le za dvig BDP na prebivalca, ampak tudi za rast kazalcev, kot so zdravje in pismenost ter za zmanjšanje kriminala in revščine.

Tudi Stiglitz meni, da je vloga držav premalo poudarjena in da so prevladale doktrine, ki se preveč zanašajo na vsemogočnost trga. Avtor opozarja, da je v zgodnji fazi prav aktivna vloga vlade pripomogla k uspešnemu razvoju ZDA in mnogih drugih držav ter da so se mnoge kapitalistične države soočale z veliko gospodarsko nestabilnostjo in socialnoekonomskimi problemi, dokler se ni bolj vmešala vlada. »Prava uganka je, kako so zagovorniki prostega trga ignorirali neuspeh pri razvoju določenih regij v razvitih državah, na primer južne Italije. Nobene trgovinske ovire niso ločile severa od juga države, makroekonomski okvir je bil enak, kljub številnim spodbudam pa je jug Italije stagniral, medtem ko je severni cvetel. Že samo to bi moralo dati misliti, da za razvoj ni dovolj le tehnični pristop in da zgolj sprostitev trgovine ne more rešiti vseh problemov,« zatrjuje Stiglitz (Dunning et al, 2003). Prepričan je, da so nekatere vzhodnoazijske države, ki so vendarle zmanjšale zaostanek, uspеле predvsem zato, ker so se požvižgale na nekatere običajne nasvete o nujnosti liberalizacije in privatizacije in se bolj osredotočile na makroekonomsko stabilnost, izobraževanje in tehnološki razvoj.

2.3.1 Nevidna roka trga ni vsemogočna

Adam Smith, oče sodobne ekonomije, je trdil, da ob zasledovanju lastnih interesov, torej ob težnji konkurenčnih podjetij po ustvarjanju dobička, trg kot z nevidno roko vodi k splošni blaginji. A že več kot četrto stoletje vemo, da Smithova trditev ne drži, kadar imamo nepopolne informacije – in za

vse trge, še posebej finančne, je značilna nepopolnost informacij, ugotavlja Joseph Stiglitz (2008) in dodaja: »Razlog, zaradi katerega se ta nevidna roka pogosto zdi nevidna, je preprosto to, da je sploh ni tam. Zasedovanje lastnih interesov Enrona in WorldComa ni privedlo do družbene blaginje. In sledenje lastnih interesov v finančni industriji je pripeljalo naše gospodarstvo na rob prepada.«

Nobeno sodobno gospodarstvo ne more dobro delovati, če vlada nima pomembne vloge. Sedaj se celo pristaši prostega trga obračajo na vlado po pomoč. Toda ali ne bi bilo bolje, če bi to storili že prej, da bi preprečili sedanji potop? Tako pa zdaj nastaja prav posebno javno-zasebno partnerstvo: finančni sektor odide z dobički, javnosti pa ostanejo izgube. Nujno rabimo novo ravnotežje med trgom in vlado, zaključuje Stiglitz.

Podobno razmišlja tudi sociolog Rudi Rizman (2008b), ki pa opozarja, da Smith seveda ni prav nič kriv za razvoj kapitalizma v napačno smer. Neoliberalizem je namreč Adama Smitha »tako kot na drugi strani stalinizem Marxa velikokrat prav tako do skrajnosti (dez)interpretiral,« poudarja Rizman in v podkrepitev Smithovega povsem drugačnega pogleda od sedanjih pristašev prostega trga navaja njegovo misel iz Bogastva narodov: »Vse za sebe in nič(esar) za druge ljudi je bilo v vsej svetovni zgodovini samo prezira vredno življenjsko pravilo gospodarjev človeštva.«

James Tobin priznava, da je ideja o nevidni roki ena od velikih idej naše zgodovine. »Podobno kot kolo je tudi trg postal široko razširjen stari človeški izum,« ugotavlja Tobin (2008, str. 215) in dodaja, da je zlahka mogoče opaziti moč sebičnega interesa, delujočo v prid vseh, ko Henry Ford množično proizvaja avte, ko Edison osvetljuje svet ali ko Bill Gates ustvarja računalniške sisteme. V teh primerih so namreč družbene koristi več kot vredne bogastev, ki so si jih pri tem nabrali inovativni podjetniki. »Toda kot se je Adam Smith, v prvi vrsti moralni filozof in šele potem politični ekonomist, dobro zavedal, obstajajo nevarnosti pretiranega zanašanja na ugodne rezultate brezmejnega lastnega interesa. Teorem nevidne roke je treba preoblikovati, saj v kapitalističnih družbah vlade igrajo pomembno vlogo v gospodarskem življenju. Tržni sistem deluje znotraj družbenih institucij, ki vodijo in usmerjajo energije lastnih interesov v konstruktivne dejavnosti. Brez teh ustanov – ki nikoli ne morejo biti popolne in jih lahko oslabita ali sprevržeta kriminal in korupcija – bi obtičali v Hobbesovi vojni vsakega človeka proti vsakomur, rezultati pa bi bili povsem drugačni od teorije nevidne roke,« je izpostavil Tobin (2008, str. 216). Zakoni in politika so po njegovem le delna rešitev, saj civilizirana družba ne more preživeti, če spoštovanje zakonov in družbenih norm postane izključno stvar lastnega interesa. V takem primeru bi, denimo, ljudje plačevali davke le, ko bi ocenili, da nevarnost kazni presega koristi utaje. Mentaliteta, po kateri je vse dovoljeno, če te ne dobijo, je recept za anarhijo, podjetništvo pa lahko prerase v izsiljevanje ali oderuštvo, opozarja Tobin in kot primer navaja obliko kapitalizma v Rusiji. »Vlade pogosto povzročajo gospodarsko škodo s poseganjem na trg zaradi zaščite posameznih interesov in koristi

politikov ali birokracije. Vseeno pa je škodljivo tudi slepo zagovarjanje zmanjševanja vladnih izdatkov in davkov. Popolno uničenje javnega sektorja v Rusiji je bilo katastrofalno, četudi kot reakcija na komunizem in njegovo privilegirano birokracijo po svoje razumljivo,« je zapisal Tobin, ki opozarja zlasti na pomen vlade in države pri boju proti kriminalu in monopolom. »Nediscipliniran lastni interes spodbuja posameznike in podjetja k iskanju in ohranjanju monopolnih položajev. Le kdo ne bi rad obvladoval cestninske postaje, skozi katero mora promet vsega gospodarstva,« se sprašuje Tobin. Dodaja, da se interesi posameznikov in družbe pomembno razlikujejo tudi pri eksternalijah, torej pri stroških oziroma koristih posla, ki jih ne občutita kupec ali prodajalec, ampak nevpletene tretje osebe. Le vlade, ne pa nevidna roka⁴, tako lahko poskrbijo za omejevanje okoljske škode, ki jo povzroča proizvodnja ali uporaba določenih proizvodov, ali pa za zaračunavanje koristi oziroma stranskih proizvodov, ki nastanejo (in se prelijejo drugam) pri izobraževanju ali odkrivanju novih tehnologij.

2.4 NERED NA FINANČNIH TRGIH

Stiglitz je kot eno velikih slabosti globalizma že dolgo pred sedanjo svetovno finančno krizo videl nestabilnost kratkoročnih kapitalskih tokov, ki je posledica liberalizacije finančnih trgov in slabitve finančnih ustanov. Problem globalizacije finančnih trgov je že pred desetletjem izpostavljala tudi Soros (1999), ki meni, da je globalizacija omogočila finančnemu kapitalu nepravilno prednost pred drugimi sredstvi obdavčitve. Soros je zato naklonjen uvedbi Tobinovega davka, ki ga je predlagal Nobelov nagrajenec James Tobin, da bi zmanjšal nestanovitnost deviznega trga. Soros se pri tem zavzema, da bi Tobinov davek razširili na vse finančne in ne le na devizne trge. »Zakaj bi moral obstajati davek na dodano vrednost (DDV) na fizične transakcije, ne pa na finančne transakcije,« se sprašuje Soros. Čeprav se zaveda, da je zaradi političnih in ne le ekonomskih razlogov zaželeno imeti odprte trge kapitala (nadzor nad kapitalom vabi k utajam, korupciji in zlorabi moči), pa je dejstvo, da so mednarodni finančni trgi žal nestabilni. »Če domače trge na milost in nemilost prepustimo muhavostim mednarodnih finančnih trgov, lahko to povzroči večje nestabilnosti, kot jih lahko vzdrži država, ki je postala odvisna od tujega kapitala. Neka vrsta nadzora nad kapitalom je zato nemara bolj zaželeno kot nestabilnost, četudi v idealnem svetu ne bi veljala za dobro usmeritev,« je prepričan Soros. Kratkoročna kapitalska gibanja napravijo sama po sebi več škode kot koristi, še pribije finančni guru, ki je sicer s svojimi špekulacijami britanskemu funtu vzel voljo do članstva v območju evra, sam pa zaslužil milijardo dolarjev.

Za Tobinov davek, ki naj bi v kolesje čezmerno učinkovitih mednarodnih trgov nasul nekaj peska in vse devizne transakcije obdavčil s polodstotnim davkom ter tako zajezil kratkoročni špekulativni

---

⁴ Ob izbruhu sedanje svetovne finančne krize je eden od razočaranih nad samoreguliranjem trga pripomnil, da nam je nevidna roka, če res obstaja, očitno pokazala prst – sredinec. Zanimivo je, da Adam Smith izraz »nevidna roka«, ki se je tako dobro prijel med ekonomisti in zlasti med pristaši prostega trga, v Bogastvu narodov omenja le enkrat.

kapital, se navdušujeta tudi Hans-Peter Martin in Martin Schumann, avtorja knjižne uspešnice *Pasti globalizacije*. Deregulirani kapitalski tok s svojimi nenadnimi zasuki in zmedenimi tečajnimi odkloni škoduje materialnemu, resničnemu gospodarstvu tako zelo, da so zaradi tega izgubili potrpljenje že številni predsedniki vlad. Nekdanji britanski premier John Major se je leta 1995 pritoževal, da se dogodki na finančnih trgih odvijajo s tako naglico in v takšnem obsegu, da so povsem zunaj nadzora vlad in mednarodnih ustanov. Njegov italijanski kolega Lamberto Dini mu je pritegnil, da trgovom ne bi smelo biti dovoljeno minirati celotne gospodarske politike neke države, prav nič diplomatski pa ni bil takratni francoski predsednik Jacques Chirac, ki se mu zdi celotna finančna panoga nizkotna, njeno trgovsko kasto pa je poimenoval kar »aids svetovnega gospodarstva«.

Avtorja knjige (Martin in Schumann, 1997) poleg finančnih špekulacij jemljeta za eno glavnih hib globalizacije obstoj davčnih oaz oziroma tako imenovanih *off-shore* mest (od Karibov prek Liechtensteina do Singapurja). Zaradi njih države izgubljajo davčno suverenost, vlade postajajo žrtev izsiljevanj, policija pa je brez moči proti kriminalnim organizacijam, ker ne more dobiti v roke njihovega kapitala. Koncept takih zavetišč za ubežni kapital je preprost: obljublajo nizko ali sploh nikakršno obdavčitev in grozijo s kaznijo za sleherno izdajo identitete imetnika računa, četudi bi to zahteval državni organ. Tudi zaradi obstoja teh oaz se zdi skoraj neizvedljivo, da bi kdaj lahko uvedli Tobinov davek, čeprav se ga po izbruhu sedanje svetovne finančne krize spet pogosteje omenja. Še vedno pa mu kajpak močno nasprotujejo bankirji in finančniki, poleg tega pa bi dosegel namen le, če bi ga uvedli v vseh več kot dvesto državah, sicer bi se posli zgrnili v katerokoli davčno izjemo oziroma oazo (proti slednjim so aprila letos na srečanju G20 napovedali ukrepanje). Med ostalimi predlogi za izboljšanje globalizacije, ki jih predlagata Martin in Schumann, so še socialni in okoljevarstveni standardi za svetovno trgovino. Spoštovanje standardov naj bi zagotovili tako, da bi WTO kaznovala države, ki dokazano kršijo temeljne demokratične in gospodarske pravice (otroško delo, bedne mezde, uničevanje okolja), s tem pa naj bi bile nedemokratične elite držav v razvoju prisiljene spremeniti razvojno politiko, da bi bolj koristila prebivalstvu.

2.4.1 Nastanek svetovne finančne krize

Vrednosti delnic po vsem svetu od septembra 2008 strmoglavljajo, tako da so mnogi borzni indeksi lani izgubili že več kot polovico vrednosti. A to niti ni najhujši problem, pa čeprav sedanje razmere že primerjajo z doslej največjo svetovno finančno krizo, ki se je leta 1929 prav tako začela z velikimi padci delnic na newyorški borzi, zaradi katerih je kmalu prišlo tudi do skokov – ne delnic, ampak obupanih borznikov skozi okna stolpnic ob Wall Streetu. Pri nas se česa podobnega ni bati (tudi nebotičnikov nimamo toliko kot newyorško finančno središče), a huje je, da se nezaupanje in panika z borznih parketov rada hitro širita drugam.

»Dokler izgublajo denar le borzniki in delničarji, ni tako hudo, saj gre navsezadnje pri tem le za virtualni denar in za padanje vrednosti delnic, ki so bile doslej res prenapihnjene. A problem je, ker se ta stampedo in strah z borz hitro razširi po vsem finančnem sektorju, med ljudmi pa prevlada pesimizem, ki prizadene tudi realni sektor in recesiji se ni več mogoče izogniti,« je že lani, ko naš realni sektor še ni bil prizadet, ugotavljal v Nedeljskem Dnevniku Bogomir Kovač (2008).

Vzroki finančnih kriz nikoli ne nastanejo čez noč in tudi sedanja ima dolge korenine. Segajo več desetletij nazaj, ko se je v času Ronalda Reagana v ZDA in Margaret Thatcher v Veliki Britaniji uveljavil neoliberalni model kapitalizma, ki je dal še bolj proste roke trgu in dobičku, odpravljal pa socialno ter nadzorno vlogo države tudi na področjih, kjer bi kapitaliste kdo moral po prstih. In to se je poznalo tudi v finančnem svetu, ki je dosegal vrtoglavo rast in dobičke, ti pa so ga spodbujali k še večjim špekulacijam, tveganjem, požrešnosti in nastajanju vedno novih finančnih produktov. Teh zaradi zapletenosti in nepreglednosti še bančniki niso več povsem razumeli, je pa bilo z njimi mogoče lepo služiti. Dokler ni nazadnje počil balon, ki so ga v ZDA dolga leta napihovali z zadolževanje države, lahkotno dajanje poceni kreditov in stalna rast cen hiš.

»Ko se je nepremičninski trg zaradi zasičenosti začel ohlajati in so cene hiš močno padle, je vse več ljudi ugotovilo, da se jim bolj splača poplačati kredit s hipoteko kot pa obdržati hišo, ki je bila vredna že manj, kot je znašal njihov dolg banki. Ko so banke še same prodajale zasežene hiše, so cene nepremičnin padle še bolj, v tej spirali navzdol pa se je bankam še naprej zmanjševal pritok odplačil in obresti,« za isti časnik pojasnjuje začetke sedanje svetovne finančne krize Dušan Mramor. Težave bank so prizadele tudi zavarovalnice, pri katerih so bili slabi krediti zavarovani, novice o skrb zbujajočih rezultatih finančnih družb pa so se brž pokazale na njihovih delnicah na borzah, ki se zaradi črednega nagona borznikov rade odzivajo pretirano, tako v dobrih kot slabih časih. Panika se potem le še stopnjuje, še posebno, če se pred bankami začnejo pojavljati vrste ljudi, ki se ustrašijo za svoje prihranke in jih začnejo dvigati. Ker poslovanje bank temelji na predpostavki, da varčevalci ne dvigajo prihrankov vsi hkrati in zato banke v tem času njihov denar lahko obračajo po svoje, nenaden naval varčevalcev lahko zamaje tudi povsem zdravo banko, kot domine pa bi ji lahko sledile še druge. Finančna kriza je kljub precej logičnim začetnim vzrokom namreč v veliki meri tudi psihološki fenomen, zato se nezaupanje širi še hitreje kot epidemija ptičje gripe. »Temeljni problem postane nezaupanje med bankami, ki so zelo ranljive, saj živijo ali padajo z likvidnostjo. Podjetjem ni hudega, če kak dan zamujajo s plačili, za banko pa je to lahko usodno. Nezaupanje je še večje tam, kjer so že imeli slabe izkušnje z depoziti,« pravi France Arhar, predsednik uprave UniCredit Banke Slovenije.

2.4.1.1 Finančna kriza in Slovenija

Glede na slabe izkušnje z našimi deviznimi vlogami v jugoslovanskih časih, ko ob krizi niti ni bilo mogoče dvigniti vseh mark, v katerih smo svojčas imeli svoje prihranke, bi torej tovrsten strah lahko imel večje oči tudi pri nas. A se nam na srečo od uvedbe evra vsaj tega ni več treba bati. »Ta strah je upravičen le v manjših državah z lastno valuto, ki je v negotovih časih izpostavljena razvrednotenju, čemur potem sledijo težave s pridobivanjem deviz. Pri nas je ta bojazen zdaj odveč in je tudi med našimi strankami ni bilo opaziti,« je zatrdil Arhar in pozdravil pravočasen preventivni ukrep države – ta je za vsak primer varčevalce brž pomirila z državnim jamstvom za vse prihranke v naših bankah, jamstvo pa je ponudila tudi bankam za najemanje kreditov na medbančnem trgu. To je še vedno daleč največja težava naših (in drugih) bank v svetu, saj je medsebojno posojanje zaradi nezaupanja skoraj povsem zamrlo. Banke v teh razmerah raje sedijo na denarju, kot da bi opravljale svojo vlogo posojilodajalca.

V naši največji banki NLB so konec lanskega leta še zatrjevali, da so razmere pri nas bistveno drugačne kot v ZDA, zato niso zaznali kakšnega porasta primerov unovčevanja hipotek, ker upniki ne bi več zmogli plačevanja kredita. »Morda smo kdaj v izrednih primerih že prodali kak poslovni prostor pod hipoteko, ni se pa še zgodilo, da bi zaradi neplačevanja kredita koga vrgli iz stanovanja. Odnos Slovencev do nepremičnine je čisto drugačen kot pri Američanih, zato po nekaj pozivih ali najkasneje ob predlogu za izvršbo vselej poplačajo kak zamujen obrok. To je tudi v našem interesu, zato se ob težavah z odplačevanjem lahko dogovorimo za poplačilo starega posojila z novim z daljšo ročnostjo, v izrednih primerih pa tudi za moratorij oziroma začasni odlog plačila,« so povedali v NLB in poudarili, da so naše banke tudi pri odobravanju kreditov veliko bolj previdne, kot so bile ameriške.

In zakaj smo potem sploh tako hitro občutili finančno krizo, ki so jo zakuhali Američani in ki se je medtem že prelila v realni sektor? Stara resnica, da ko Amerika kihne, zboli ves svet, v času globalizacije in finančne prepletenosti sveta velja še bolj kot kdajkoli. Tudi panika se širi veliko hitreje kot prej, saj v času interneta in kableske TV lahko dogajanja na trgih tudi mali vlagatelji spremljajo (in ukrepajo) 24 ur na dan in ne več le ob večernih poročilih ali jutrišnjih časopisih. Hkrati pa se je izkazalo, da poplava informacij še ne zagotavlja dobre obveščenosti, prej narobe. »Ameriške banke so uspele finančne produkte, temelječe na slabih hipotekarnih kreditih, na veliko prodajati evropskim bankam, saj te sploh niso poznale posebnosti ameriških hipotek. V ZDA kreditjemalec lahko ob padcu vrednosti hiše pod vrednost dolga preprosto vrne ključ in odide, ne da bi mu bilo treba plačati preostanek dolga, kot velja v Evropi. Tudi v času globalizacije torej poznavanje družbe ostaja precej lokalno in to je ena od nevarnosti,« poudarja Joseph Stiglitz (2008).

Finančniki in goreči zagovorniki prostega trga danes ob težavah bank in finančnih ustanov poklapano prosijo za pomoč državo (in davkopllačevalce), čeprav bi jo še včeraj najraje ukinili, da jih ne bi ovirala pri bogatenju in izkoriščanju ljudi. Donedavna čislani Alan Greenspan, ki je skoraj dve desetletji načeloval ameriški centralni banki, zdaj priznava, da se je motil, ko je nasprotoval strožjemu nadzoru trga in dovoljeval hitro rastoče, a nepregledne finančne posle. In tudi pri nas so v času, ko vlade zahodnih držav z nakupi deležev rešujejo propadle banke, za hip potihnili glasovi tistih, ki so Sloveniji dolgo ponujali zgled anglosaksonskega modela kapitalizma s krčenjem socialne države in vsesplošno privatizacijo.

»Prav to, da so naše največje banke ostale v rokah države in da je naš finančni sistem ostal manj razvit, nas rešuje v sedanji finančni krizi. Vedno sem zagovarjal domače lastništvo in uravnoteženo namesto vrtoglave rasti, zaradi česar so me precej napadali. Sedanji dogodki zato po eni strani lahko pomenijo zadoščenje, a jih nisem prav nič vesel. Zavedam se, da bomo vsi občutili posledice, ko se bo zaradi upadanja povpraševanja finančna kriza prenesla v realni sektor,« je ob izbruhu svetovne krize dejal Jože Mencinger, ki rešitev ob recesiji vidi v preizkušeni receptih angleškega ekonomista Johna Maynarda Keynesa. »Pri nas spet govorijo o reformah, a se ni treba vsega na novo izmišljevati. Najbolj zaleže stara keynesijanska politika, ki v času recesije spodbuja povpraševanje s pomočjo državnih izdatkov in spodbud, kar je pomagalo že po gospodarski krizi v 30-ih letih in drugi svetovni vojni. Pri tem gre tudi za prerazdelitev v korist revnejših, kar je pomembno za hitro večanje povpraševanja, saj ti za razliko od bogatejših dobljena sredstva namenijo za nujno potrošnjo in ne za kopičenje prihrankov.«

Na keynesijanske ukrepe računa tudi minister za gospodarstvo Matej Lahovnik, ki se je ob jesenskem nastopu nove vlade že dobro zavedal, da se finančna kriza seli tudi v naš realni sektor. »Za premagovanje recesije bodo taki ukrepi vsekakor potrebni in nekatere države že napovedujejo finančne spodbude za trošenje gospodinjestev, ki je v takih razmerah zelo pomembno. V tej luči tudi draginjski dodatek za upokojujence ni problematičen, bo pa treba razmisliti, kako pomagati še zaposlenim v gospodarstvu. Ko se države ujamejo v likvidnostno past in finančne injekcije bankam ne zaležejo več, pomaga le Keynes oziroma država s svojimi spodbudami in investicijami. Težava pa je, da prejšnja vlada ni delovala proticiklično in dobrih razmer izkoristila za večje proračunske rezerve, temveč je z reformo plač v javnem sektorju še zmanjšala manevrski prostor,« je ocenil Lahovnik.

2.4.2 Lekcije finančne krize

»Kapitalizem, ki temelji na pohlepu, privatni lastnini in decentraliziranem odločanju, je izpostavljen cikličnosti in izmeničnim finančnim maničnodepresivnim slabostim,« je v svoji analizi *Lessons from the 2007 Financial Crisis* že konec omenjenega leta zapisal Willem H. Buiter, ugledni

ekonomist in profesor na univerzah v Amsterdamu in Londonu. Občasnim in ponavljajočim se pokom balončkov cen premoženja na špekulativnih trgih se tako po njegovem ni moč povsem izogniti, lahko pa pri blaženju skrajnosti pomaga večja regulacija finančnih trgov in mednarodno sodelovanje finančnih ustanov. »Z regulacijo bi morali poskušati brzdati ekscese kapitalističnega tržnega gospodarstva, a ne da bi pri tem ubili kokoš, ki leže zlata jajca,« opozarja nekdanji glavni ekonomist Evropske banke za obnovo in razvoj (EBRD), ki enega glavnih razlogov za krizo vidi v preveliki liberalizaciji svetovnih finančnih trgov. »Medtem ko predpisi veljajo na državni ravni, so finance globalne. Ker finančni sektor ustvarja službe in bogastvo in je prijazen do okolja, ga regulatorji poskušajo privabiti s ponujanjem čim bolj ohlapnih pravil,« ugotavlja Buitter, ki se zavzema tudi za strožje ukrepe proti davčnim oazam. »Prvi pomemben korak bi morala biti večja regulacija finančnih trgov in ustanov v EU, nato pa tudi sodelovanje med nacionalnimi ali nadnacionalnimi regulatorji in davčnimi oblastmi, kar bi ustavilo sedanjo regulatorsko tekmo proti dnu in diskreditacijo finančne globalizacije« (2007, str. 15).

Precejšen del krivde za začetek krize pripisuje še bonitetnim agencijam in dejstvu, da sploh imajo takšen vpliv (ki naj bi jim ga predvideni Basel 2 celo še povečal). Kritičen je tudi do centralnih bank, zlasti do angleške in ameriške, ki jima očita pretirano poslušnost do želja finančnih trgov. »Zmeraj obstaja nevarnost, da se regulator preveč zbliža s finančno industrijo, ki bi jo moral urejati v javnem interesu,« je zapisal Buitter (2007, str. 10). Ob nastanku članka je ocenjeval, da bo finančna kriza zaradi pomanjkanja zaupanja med bankami trajala še nekaj časa, a da bi se konec leta 2008 lahko začeli kazati prvi znaki okrevanja (pri čemer se je žal uštel). Poleg ZDA je resnejše posledice predolgega pregrevanja nepremičninskega trga napovedal še Španiji, Irski in baltskim državam, prizadete finančne trge pa večjemu delu sveta. Vendar se mu slednje niti ni zdelo kakšna tragedija, čeprav bi na krajši rok krčenje Wall Streeta in Cityja imelo posledice tudi za Main Street oziroma celotno prebivalstvo. Na srednji in daljši rok naj bi bolj uravnotežena sektorska porazdelitev talentov, ki jih je doslej privabljal donosni finančni sektor, celo koristila družbi kot celoti. Finančni in marsikje tudi nepremičninski sektor sta v zadnjih letih namreč pretirano rastla, njihuni dobički pa so vse bolj presegali družbene koristi. Zato Buitterja že tedaj ni prav nič ganil jok in stok finančnikov. »Finančni sektor svoje bolečine ne prenaša tiho, saj mediji poročajo o vsakem tarnanju bančnih direktorjev ob odpisih premoženja. Vendar če bodo monetarne oblasti svoje naloge vzele resno in če se histerija finančnih trgov ne bo razširila na realno gospodarstvo, bo vse skupaj le blag ciklični zasuk navzdol ob robustnem trendu navzgor,« je (pre)optimistično zaključil članek Willem Buitter.

Kako dramatično se lahko zadeve spremenijo v manj kot letu dni, priča njegov članek iz septembra 2008, ko je ameriška vlada oznanila 85-milijardno dolarsko pomoč zavarovalnici AIG v zameno za 80-odstotni lastniški delež. »Ko sem zjutraj to prebral, sem se skoraj želel vrniti v posteljo, prepričan, da sanjam,« je priznal svoje začudenje Buitter. A vseeno ni potreboval dolgo, da je

vladno potezo ne le delno pohvalil, ampak predlagal še kak bolj drastičen ukrep. Buitter se tako strinja, da je AIG kot »največji zavarovalniški supermarket na svetu« prevelik, da bi ga pustili propasti. »Nobena finančna institucija potem ne bi več želela posoditi drugi. Naslednja domina, ki bi padla, bi bili krediti gospodinjstvom in nefinančnim podjetjem in imeli bi finančni Armagedon,« pozdravlja nacionalizacijo AIG in zamenjavo vodstva, ob čemer (zaman) upa, da si ob odhodu ne bodo izplačali še nagrad. Obžaluje pa, da naj bi bili dosedanji delničarji in upniki vendarle vsaj delno poplačani za svoje preveliko tveganje ter se sprašuje, ali ne bi veljalo finančnega sektorja nacionalizirati za stalno in ne le začasno. »Če so finančne ustanove, kot je AIG, tako velike in tako pomembne, da ne smejo propasti, hkrati pa ne tako pametne, da se ne bi spravile v položaj, iz katerega jih je treba reševati, zakaj potem sploh puščati privatne družbe, da se ukvarjajo s takšnimi dejavnostmi? Ali je realnost sodobnega modela finančnega kapitalizma res to, da velike privatne družbe dobivajo ogromne dobičke v dobrih časih, v slabih pa jih rešujemo in dajemo v začasno javno last, pri čemer davkoplačevalci krijejo tveganja in izgube,« se sprašuje Buitter. Sam meni, da ni pravega razloga za zasebno lastnino v bančnih ustanovah, ki zgolj zbirajo depozite, saj ne morejo biti zares varne brez posojilodajalca v skrajni sili, torej države. »Tudi tam kjer obstaja zasebno zavarovanje vlog, to zadošča le ob navalu varčevalcev na posamezno banko, ne pa ob splošnem navalu,« ugotavlja Buitter, ki zato meni, da v takih razmerah zasebno bančništvo pomeni zgolj licenco za tiskanje denarja.« Nedvomno bi poddržavljenje večine finančnih posrednikov sicer škodovalo dinamičnosti in inovacijam, a kadar so tveganje in stroški nestabilnosti preveliki, bi se vseeno splačalo,« pravi Buitter (2008).

2.5 NEMOČ MEDNARODNIH INSTITUCIJ

2.5.1 Globalno segrevanje

Nobena zadeva ni bolj globalna kot globalno segrevanje, saj si vsi na planetu delimo isto atmosfero. Poleg tega globalni okoljski problemi enako prizadenejo tako razvite kot nerazvite države. A kljub temu in kljub vse večjemu zavedanju posledic globalnega segrevanja ni opaziti večjih premikov pri reševanju problema globalnega segrevanja. V veliki meri prav zaradi nemoči mednarodnih institucij, da bi k sodelovanju prisilile največje onesnaževalce. »Globalno segrevanje je globalni problem, a nihče noče plačati za njegovo rešitev. Vsi želijo zastonj vožnjo na račun prizadevanj drugih. A v interesu vseh je, da svet deluje usklajeno in nekaj vendarle ukrene,« v knjigi *Making Globalization Work* (2007, str. 174) ugotavlja Stiglitz, ki se zaveda, da brez rešitve globalnih okoljskih problemov tudi od izboljševanja gospodarske globalizacije ne bo veliko koristi.

Onesnaževanje je le ena od številnih negativnih eksternalij, ki jih prinaša trg. Zmanjševanje takšnih negativnih učinkov je težavno že na ravni držav, ki pa jim s pomočjo regulacije to vendarle uspeva, saj lahko kršitelje nenazadnje prisilijo k plačilu globe. Na mednarodni ravni pa so vsaj pri

osnesnaževanju okolja take sankcije praktično nemogoče. Mednarodne trgovinske sankcije, ki jih pozna WTO, sicer obstajajo, a te žal niso bile vključene v Kjotski protokol, ki tako ostaja brezzobi papirnati sporazum. Vseeno mnogi menijo, da bi bilo pravila WTO treba uporabiti tudi v primeru ZDA, ki se pod Bushem niso želele pridružiti podpisnicam protokola. Odločilni so bili kajpak interesi korporacij, ki bi jim zahteve po zmanjšanju emisij toplogrednih plinov povzročile stroške. »Čeprav je razumljivo, da multinacionalke nočejo trošiti denarja, je nesprejemljivo, da se jim pusti sabotirati globalna prizadevanja za omejitev globalnega segrevanja,« meni Stiglitz in predlaga EU, da v primeru nesodelovanja ZDA kot največjega onesnaževalca razmislijo o uvedbi izravnalnih carin, kakršne režim WTO dovoljuje v primeru subvencij. Ameriška podjetja z energetsko intenzivno tehnologijo, ki jim za razliko od evropskih ni treba vlagati v okoljske zahteve, na ta način namreč posredno prek nižjih stroškov prejemajo svojevrstne subvencije.

Druga velika težava Kjotskega protokola, na katero ZDA bolj upravičeno opozarjajo in z njo pogotovo svoje sodelovanje, je določitev ciljev zmanjšanja emisij tudi za razvijajoče se države (Kitajska, Indija, Brazilija...), ki v prvotne dogovore pred 12 leti niso bile vključene, a se njihov delež v svetovnem onesnaževanju odtlej hitro večja in se že bliža polovici. Kjotski cilji, ki govorijo o relativnem zmanjšanju toplogrednih plinov glede na raven, ki so jo države dosegale v letu 1990, za takratne nerazvite države seveda nimajo pravega smisla. Po tej logiki bi revne države, ki so v preteklosti prispevale precej manj h globalnemu segrevanju, tudi v prihodnje bile upravičene do precej manjšega onesnaževanja kot glavni krivci za globalno segrevanje. Manj razvite bi to oviralo pri gospodarskem razvoju, razvitim pa omogočalo povečevanje prednosti. A argument Kitajske, da bi morala biti upravičena vsaj do tolikšne količine izpusta na prebivalca kot ZDA, prav tako nima pravega smisla, saj bi potem manj razviti še par stoletij lahko le povečevali, ne pa omejevali izpuste. Nujno je torej iskanje kompromisa med cilji, temelječimi na količini izpusta glede na BDP (kar je ljubše ZDA) oziroma glede na prebivalca, kar pa bo vse prej kot lahko. Kot alternativna možnost se zato kot izhod pogosto omenja tudi možnost uvedbe enotnega globalnega okoljskega davka na izpuste.

Če je nekaj več upanja k napredku pri reševanju problema globalnega segrevanja pomenila izvolitev Baracka Obame, ki je okoljskim temam veliko bolj naklonjen kot predhodnik in se je o tem že začel dogovarjati s Kitajsko, pa po drugi strani v tem času dodatna ovira postaja svetovna gospodarska kriza. »Vprašanje je, ali okoljevarstvena vprašanja zaradi finančne krize ne bodo še enkrat potisnjena na obrobje. Kot je videti, bo težje začeti izpolnjevati že sprejete zaveze o varovanju okolja. Prav tako bo težje dosegati dogovore na mednarodni ravni. In morda največja težava – ne bo potrebnih naložb v novo tehnologijo, ki bi pomenila manjšo porabo energije pri proizvodnji,« ugotavljata profesorja Andreja Cirman in Janez Prašnikar (2008). Nekatere izjave evropskih politikov take bojzani že potrjujejo, saj sta poljski in italijanski premier ocenila, da v sedanjih razmerah nima smisla hiteti z izpolnjevanjem okoljskih zahtev. Po drugi strani pa bolj optimistične

signale pošiljata Obamova vključitev ekoloških investicij v stimulacijski paket za oživitev ameriškega gospodarstva in poziv UN h Globalnemu zelenemu *New Dealu*.

2.5.2 Demokratični deficit

Potreba po globalnih institucijah še nikoli ni bila večja, toda zaupanje vanje in njihovo legitimnost se ruši, ugotavlja Joseph Stiglitz (2007, str. 277), ki opaža, da politična globalizacija ni uspela slediti ekonomski. Ena glavnih ovir je primanjkljaj demokracije v načinu upravljanja globalizacije. Mednarodne ustanove (IMF, Svetovna banka, WTO), ki jim je bilo zaupano pisanje pravil in upravljanje svetovnega gospodarstva, odsevajo interese razvitih industrijskih držav oziroma posebne interese znotraj teh držav (kmetijstvo, nafta). Medtem ko so se v minulih dveh stoletjih demokratične države naučile, kako vsaj do neke mere brzdati ekscese kapitalizma in usmerjati moč trga, tako da je zmagovalcev več kot poražencev (to je življenjske standarde v razvitem svetu dvignilo veliko višje, kot si je bilo moč misliti v 19. stoletju), pa nam na mednarodni ravni ni uspelo razviti demokratičnih političnih ustanov. Te pa so nujne, da bi globalizacija res delovala in da bi moč globalnega trga vodila k izboljšanju življenja večine ljudi v svetu in ne le najbogatejših v bogatih državah.

Ponavljajoči se neuspehi IMF pri ukrepanju ob preteklih krizah in težave držav, ki so sledile ideološkim politikam washingtonskega konsenza (ter po drugi strani uspehi azijskih držav, ki nasvetov IMF in Svetovne banke niso upoštevale), zaupanja seveda niso okrepili, prav tako ne tudi aroganca, s katero je IMF nerazvitim državam vsiljeval odpiranje trga za špekulativni kapital, kar se je izkazalo za hudo napako. Po Stiglitzevem mnenju mednarodne institucije same po sebi niti niso glavni krivec, saj jih pač vodijo ZDA in druge razvite države. Napake teh institucij tako odsevajo napake politik teh držav, zlasti ZDA, ki so imele kot edina preostala velesila po koncu hladne vojne možnost, da preoblikujejo svetovni ekonomski in politični sistem po načelih poštenja in skrbi za uboge. A odstotnost konkurence s strani komunistične ideologije je ZDA dala tudi preveč mikavno možnost, da svetovni sistem oblikuje po lastnih interesih oziroma interesih njenih multinacionalk, kar se je žal zgodilo.

Stiglitz je prepričan, da so za boljše delovanje globalizacije in mednarodnih ustanov ključne reforme, ki bi zmanjšale demokratični deficit, saj sicer tudi drugih reform ne bo moč speljati. Zato kot glavne točke predlaga (2007, str. 281):

1. spremembe v volilni strukturi IMF in Svetovne banke, ki bi dale večjo težo razvijajočim se državam in zmanjšale moč ZDA in drugih razvitih držav, ki niti ne temelji na njihovi sedanji ekonomski moči, ampak tisti izpred 50 let ob nastanku obeh ustanov
2. spremembe pri določanju predstavnikov vsake posamezne države, ki bi omogočale, da bi na pogajanjih za mizo hkrati sedeli ministri za različna področja, ki jih zadeva tematika. Tako pri

razpravah o, denimo, trgovinski politiki pristojni gospodarski ministri ne bi več tako zanemarjali vpliva njihovih odločitev na okolje, zaposlovanje ali kako drugo področje, ki ga bolje poznajo drugi ministri.

3. večja transparentnost, ki je v mednarodnih ustanovah, kjer predstavnikov ne volimo in ne odgovarjajo volilcem, še pomembnejša kot v razvitih demokracijah
4. večja uporaba mednarodnega prava in pravil. To pomeni, da v mednarodnih odnosih večjo veljavo dobijo načela in ne le moč. Zakoni resda niso popolni, a so vendarle boljši kot brez zakonje. V razmerah nepopolnega sistema globalnega upravljanja, kjer je sila težko doseči izvajanje mednarodnih dogovorov in ustaviti negativne eksternalije, je pač treba uporabiti vse inštrumente, ki so na voljo, vključujoč trgovinske sankcije.

2.6 PROTEKCIONIZEM DVIGA GLAVO

»Svetovna trgovina zdaj prvič v 25 letih upada. Povpraševanje se dodatno zmanjšuje zaradi rastočih protekcionističnih pritiskov in zmanjšanja trgovinskih kreditov. Poživitev svetovne trgovne in naložb je ključna za obnovitev globalne rasti. Ne bomo ponovili zgodovinskih napak protekcionizma iz prejšnjih obdobji« (BBC News, 2009). Tako se glasi del skupne izjave vodij držav G20 na aprilskem srečanju v Londonu, kjer so boj proti protekcionizmu postavili za eno ključnih točk. Nevarnost protekcionizma je izpostavil tudi prejšnji, prvi vrh 20 najpomembnejših držav v Washingtonu novembra lani, ko so se voditelji teh držav prvič zavezali, da se bodo zoperstavili kakršnemukoli protekcionizmu. Kako malo veljajo tovrstne obljube politikov, je pokazalo že marčevsko poročilo Svetovne banke: kar 17 od 20 držav je od novembra sprejelo ukrepe za omejevanje trgovine (Kocbek, 2009b). Rusija je tako uvedla uvozne dajatve za rabljene avtomobile, Kitajska poostrila standarde za uvoz hrane, Indija prepovedala kitajske igrače, več kot ducat držav pa je odobrilo subvencije svojim proizvajalcem ali prodajalcem avtomobilov. Na svoji koži smo protekcionizem že lahko zaznali tudi v Sloveniji, ko je Renault preselil proizvodnjo clia iz Novega mesta v Francijo. Uradno sicer menda le začasno, a dovolj, da smo se zavedli naše občutljivosti ob takih ukrepih. Jasno je, da protekcionizem najbolj prizadene prav majhna, izvozno usmerjena gospodarstva, kot je slovensko, ki izvoza ne morejo nadomestiti s povečanim povpraševanjem doma, pa tudi učinkovite grožnje s povračilnimi ukrepi si ne morejo omisliti.

2.6.1 Protekcionizem – najhitrejša pot v pogubo

»Protekcionizem je najboljši in najhitrejši način, kako iz gospodarske krize v zahodnem delu sveta narediti resnično hudo globalno gospodarsko depresijo. Gre za natanko tisto, česar si svet v tem trenutku pod nobenimi pogoji ne bi smel dovoliti. Dokler bodo države ohranjale med seboj visoko raven medsebojne trgovine, bodo posledice gospodarske krize obvladljive. Ko bodo omejile

medsebojno trgovino, bo hudičeva spirala gospodarske depresije kot cunami uničevala podjetje za podjetjem, tisoče in milijone delovnih mest,« je v Razgledih ocenil Jože P. Damijan (2009).

Tudi v *Economistu* (2009) so ob pojavu nekaterih spornih zamisli reševanja iz krize (*Buy American* v ZDA in *British jobs for British workers* v Veliki Britaniji) brž spomnili, da je protekcijonizem v obliki Smooth-Hawleyevega carinskega zakona januarja 1930 prispeval k poglobitvi Velike depresije. To, da je bil omenjeni zakon v kongresu sprejet kljub peticiji več kot 1000 ekonomistov in nasprotovanju predsednika Hooverja, pa le opominja, da v kriznih časih prebujajoči se ekonomski nacionalizem zlahka preglasi razum. Resda je dandanes obstoj WTO in njegovih mednarodnih trgovinskih pravil pomembna varovalka pred ponovitvijo podobno hudih učinkov, a po drugi strani sedanje globalizirano gospodarstvo z razvejanimi dobaviteljskimi verigami in hitro dostavo lahko resno zmotijo že kakšni na videz precej manj dramatični ukrepi od omenjenega akta.

2.6.2 Je protekcijonizem res vedno slab?

Potem ko se je v zadnjem času postavilo na glavo kar nekaj donedavnih ekonomskih dogem, so se nekateri začeli spraševati tudi o tem, ali je protekcijonizem res vselej škodljiv oziroma prosta trgovina vselej koristna. »Banke se nacionalizirajo, plače menedžerjev se omejujejo in javni dolg se povečuje. Edini del donedavne ekonomske miselnosti, ki ostaja tabu, je slepa vera v prosto trgovino. To bi lahko bila napaka,« se provokativno začneja članek v *Spieglu* (Hertz, 2009), kjer opazajo, da se druge temeljne postavke neoliberalizma (privatizacija, deregulacija in uravnoteženi proračuni) medtem že opuščajo. Skrito ni ostalo niti, da voditelji največjih držav javno res pridigajo o nujnosti proste trgovine, na skrivaj pa posegajo prav po nasprotnih ukrepih. »Če se protekcijonizem uporablja v posebnih primerih in za omejen čas, kot sta to storili Švedska in Japonska po naftnih šokih v 70-ih letih, je protekcijonizem lahko rešilni jopič za državo v težavah in omogoči, da si delavci in gospodarstvo opomorejo. Ne zagovarjam trgovinskih vojn, niti ne predlagam, da bi močne države smele po mili volji postavljati trgovinske ovire. Mislim pa, da na protekcijonizem ne bi smeli gledati kot na nesprejemljiv tabu, ampak kot na orodje, ki lahko državi v težavah pomaga, a lahko tudi povzroči daljnosežno stransko škodo. Njegova uporaba mora biti zato previdna in v okviru smernic in sankcij globalne skupnosti,« so zapisali v *Spieglu*, kjer pozivajo predvsem k odkriti, odrasli razpravi še o tej temi. V drugem članku v tej reviji (Munchau, 2009) navajajo tudi mnenje Paula Krugmana, da je protekcijonizem do neke mere upravičen. Če stimulacijski paketi niso usklajeni med državami, je po njegovem težava v tem, da nacionalni ukrepi, kot so znižanja davkov, najbolj koristijo tujim proizvajalcem. Vlada se zato lahko odloči, da stimulacijo kar opusti ali pa jo usmeri tako, da od nje največ dobijo domači proizvajalci. In v takih primerih je protekcijonistična različica ukrepa boljša kot njegova opustitev.

Krugmana in njegovo priznanje, da je svobodna trgovina prispevala k zmanjšanju plač, izpostavljajo tudi v članku v *Le Monde diplomatique* (Sapir, 2009), kjer poudarjajo tudi spreobrnitev Johna Maynarda Keynesa, ki je bil v začetku dvajsetih let odločen pristaš svobodne trgovine, od leta 1933 do smrti leta 1946 pa enako vnet zagovornik protekcionizma (ne pa tudi avtarkije). Sapir ugotavlja, da je pritisk svobodne trgovine pripeljal do znižanja deleža plač v delitvi bogastva in to bodisi prek uvoženih proizvodov, prek preseljevanja proizvodnje ali davčnega dampinga. »Brez ukrepov, ki bi kaznovali strategije socialnega, davčnega in ekološkega dampinga, smo prepuščeni vladavini zakona najnižje ponudbe,« meni Sapir in dodaja, da je »protekcijem pomemben element trajnega izhoda iz aktualne krize, h kateri je pripomoglo obubožanje delavcev v razvitih državah in bliskovit upad potrošnje«. V igri svobodne trgovine, preseljevanja proizvodnje in nižanja plač po njegovem ni zmagovalca, razen tistih, ki so dobičke pospravili v svoje žepe in jih naložili v varne kraje.

2.6.3 Trgovinske ovire izgubljajo pomen

Čeprav so tudi na obeh vrhovih G20 voditelji v en glas poudarjali pomen nadaljnjega sproščanja svetovne trgovine in zaključka pogajanj o krogu iz Dohe (in čeprav se drugačno mnenje zdi skoraj heretično), je v zadnjem času v tujih medijih zaslediti kar nekaj dvomov o pomembnih koristih nadaljevanja tega procesa. Seveda se velika večina ekonomistov (v ZDA je bilo leta 2006 takih 88 odstotkov) še vedno strinja, da je trgovina dobra, protekcijem pa slab, zato bi veljalo utrditi doslej doseženo. Menda pa jih zdaj že več kot tedanjih 12 odstotkov ne verjame, da je smiselno še nadaljnje zniževanje trgovinskih ovir. »Svetovna trgovina je že tako svobodna, da govorimo o zadevi, ki je res čisto na meji. Ko so carine tako nizko kot sedaj, nekaj odstotnih točk gor ali dol ne naredi več velike razlike,« citirajo Paula Krugmana v *Newsweeku* (Sheridan, 2008). Poleg omenjene padajoče donosnosti je doseganje prostotrgovinskih sporazumov še vse prej kot poceni (obsežna pogajanja o Dohi brez pravega učinka trajajo že vse od leta 2001), zato bi bilo za svet morda veliko bolje, če bi svoj politični kapital namenjal projektom, ki bi imeli večji učinek na vloženi dolar. Znižanje carinskih ovir za polovico v času, ko so dosegale tudi 150-odstotne stopnje, je vsekakor pomenilo velike koristi in rast. Toda danes uvozne carine na blago dosegajo le okrog 5 odstotkov v razvitih državah in 10 do 20 odstotkov v razvijajočih se. Od sredine 80-ih let 20. stoletja so v poprečju padle kar za 34 odstotnih točk. Polovično znižanje carine bi tako sedaj prineslo komaj kaj več kot nekaj trepljanja po hrbtih svetovnih trgovinskih pogajalcev.

»Zdaj imamo že popolnoma odprt trgovinski režim. Na noben način ne zavira nobene države pri doseganju njene potencialne rasti,« meni harvardski profesor Dani Rodrik (Sheridan, 2008). Glavne spremembe pri carinah v razvijajočem se svetu – denimo znižanje s 100 na 12 odstotkov v Indiji – so se že zgodile, torej so najlažje dosegljivi sadeži trgovinskih pogajanj že utrgani. Študija Svetovne banke iz leta 2005 je pokazala, da bi – če bi bila trgovina čez noč povsem liberalizirana in kmetijske

subvencije ukinjene – svet bil na boljšem za okrog 287 milijard dolarjev do leta 2015. To bi pomenilo povečanje le za 0,7 odstotka svetovnega BDP. Koristi Dohinega kroga, ki za cilj seveda nima popolne liberalizacije, pa bi po ocenah znašal še precej manj, nekje od 119 milijard do pičlih 18 milijard dolarjev (0,04 odstotka BDP). Rodrik se zato sprašuje, ali se ne bi kazalo odločiti, kako trdo se je sploh vredno boriti za 0,04-odstotni dvig BDP in ali se ne bi dalo našega časa, truda in denarja bolje porabiti za kaj drugega.

Seveda obstajajo o tem tudi povsem drugačna mnenja. Nič manj ugledni ekonomist Jagdish Bhagwati tako meni, da so številke iz študije Svetovne banke smešne in nezanesljive, saj so njeni modeli velikanski in s spremembo spremenljivke ali dveh od tistih lahko dosežeš, kar hočeš (Rodrik temu ne oporeka, a meni, da so modeli te ustanove prilagojeni in pristranski kvečjemu v prid proste trgovine). Toda Bhagwati ima še en resen pomislek: Rodrik in drugi dvomljivci o koristih nadaljnjega nižanja trgovinskih ovir naj bi se preveč posvečali le dobro vidnim oblikam protekcionizma, kot so trgovinske ovire in kmetijske subvencije, zanemarjali pa njegove manj očitne oblike, ki ovirajo prosti pretok storitev, denimo v zdravstvu in telekomunikacijah.

3 KAKO IZBOLJŠATI GLOBALIZACIJO

3.1 STIGLITZ: NUJNA REFORMA IMF IN KAPITALIZMA

Joseph Stiglitz ponuja za uspešnejšo globalizacijo v razvitih državah zgled skandinavskih držav z velikimi naložbami v izobraževanje, raziskave in tehnologijo ter močno varnostno mrežo. To seveda pomeni tudi visoke, progresivne davke, vendar po njegovem mnenju zaradi tega te države niti slučajno niso manj konkurenčne, temveč še bolj (pa čeprav so konservativni ideologi prepričani, da je zniževanje davkov odgovor na vse težave). Ljudje so namreč bolj pripravljeni tvegati v poklicnem življenju, če lahko računajo na varnostno mrežo in če se med šolanjem naučijo, kako biti inovativni. Trdna zaščitna mreža in gospodarstvo, ki je blizu polni zaposlenosti, sta spodbudno okolje za delavce, vlagatelje in podjetnike in jim omogočata, da se lažje lotevajo tveganj, ki jih zahtevajo nove naložbe in podjetja, utemeljuje Stiglitz. Na ta način je po njegovem moč priti do bolj produktivnega in konkurenčnega gospodarstva z večjo stopnjo varnosti in višjim življenjskim standardom za vse (Stiglitz, 2006).

Tudi v nerazvitih državah ponuja Stiglitz drugačen recept od tistega, ki jim ga praviloma predpisuje IMF. V tem primeru ponuja za zgled nekatere azijske države, ki za razliko od latinskoameriških držav niso slepo upoštevale navodil IMF, ampak so – še zlasti po azijski finančni krizi – ubrale svojstveno pot. Najprej Japonska, potem pa Singapur, Tajvan, Južna Koreja in danes predvsem Kitajska so doumele, da za razvitim svetom zaostajajo zaradi znanja in tehnologije. Zato so spodbujale neposredne tuje naložbe in vztrajale, da so vezane na prenos tehnologije. Veliko so

vložile v izobraževanje in infrastrukturo, večinoma iz prihrankov lastnega prebivalstva. Zlasti Kitajska je globalizacijo izkoristila, kot ji najbolj ustreza. Svoj trg je za tuje izdelke odprla zelo počasi in še danes ne dovoli prihoda špekulativnega, kratkoročnega kapitala, ki sicer hitro poskrbi za razcvet, vendar lahko povzroči tudi naglo hiranje razvijajočega se gospodarstva. Poleg tega se te države tudi niso zanašale na transferje bogastva po kapljicah, ki sčasoma pride tudi do ljudi na dnu, temveč je tem pomagala država s svojimi ukrepi. Skrbijo tudi, da se prepad med revnimi in bogatimi ne bi preveč razširil.

Povsem drugače je v Latinski Ameriki, ki je dovolila priliv špekulativnega kapitala, ki je odtekel ob prvem znamenju nevarnosti, zato so države, kot je Argentina, iz uglednih posojiljemalk padle v nesolventnost, rast pa je bila tam v minulih desetletjih občasna in polna padcev.

Stiglitz je eden redkih zahodnih ekonomistov, ki si je že dolgo pred lanskim strmoglavljenjem svetovnih borz upal na glas oporekati dogmam na zahodu prevladujoče ekonomske teorije, na primer tudi prepričanju, da je zasebni sektor vselej in nujno učinkovitejši od javnega in da se vlade oziroma države ne smejo vmešavati v delovanje ekonomije oziroma trga. Nobelovec je zelo kritičen do sedanjega upravljanja globalizacije, ki bi sicer morala človeštvu pomagati presežati nasprotja in protislovja, ki povzročajo in poglobljajo revščino, bedo, ekološko degradacijo in pomanjkanje osnovne varnosti na znatnem delu našega planeta. Da žal globalizacija poteka po napačnih tirih, kjer se ekonomija in etika vse bolj oddaljujeta druga od druge, potrjuje Stiglitzova jasna analiza zgrešenih politik ključnih globalnih gospodarsko-finančnih ustanov: WTO, Svetovne banke in zlasti IMF, kateremu pripisuje največjo odgovornost za slabšanje gospodarskih, socialnih in političnih razmer v nekaterih državah in regijah manj razvitega sveta. IMF je po drugi svetovni vojni nastal z namenom, da se v vse bolj globaliziranem svetu omogoči čim bolj usklajen in stabilen razvoj svetovnega gospodarstva ter da se prepreči še kakšna globalna depresija, saj je bilo tedaj že jasno, da trgi pogosto ne delujejo dobro. Ta prvotni nadvse racionalni namen najmočnejše denarne institucije, v kateri imajo največji vpliv ZDA, je v 80-ih letih nadomestil vse bolj ideološko in politično obarvan tržni fundamentalizem, ki skrbi le za nadaljnjo nemoteno nadvlado zahodnih multinacionalnih interesov. Namesto izvirne namere, da državam pomaga iz kriz tudi s spodbujanjem ekspanzivne ekonomske politike, se je IMF prelevil v organizacijo, ki pomoč nudi le v primeru, če poprej pristanejo na restriktivno politiko, kot je nižanje primanjkljajev ali višanje obrestnih mer. »Keynes bi se obračal v grobu, če bi videl, kaj se je zgodilo z njegovim otrokom,« ugotavlja Stiglitz (2002, str. 13). Opozarja tudi, da so se v obdobjih recesije gospodarsko in tudi sicer najboljše odrezale države, ki so kritično ali selektivno uveljavljale navodila IMF, še boljše pa tiste, ki jih sploh niso upoštevale, kot na primer Kitajska, Malezija ali Indija. Žalostne zgodbe Argentine, Indonezije, divje oziroma mafijske privatizacije v Rusiji ter veliko drugih obubožanih držav so v marsičem biseri poenostavljenih in tržnofundamentalističnih receptov birokratov IMF, ki se ne ozirajo na posebnosti različnih držav in se za posledice poglobljanja revščine in razlik ne

menijo. Neomejena privatizacija s hitrim obglavljanjem javnega sektorja, liberalizacija in zahodnim interesom prilagojena davčna politika so vodilna gesla, pod katerimi so potekale standardne intervencije IMF v manj razvitih državah, potem ko so si industrializirane države svojo gospodarsko stabilnost desetletja zagotavljale s protekcionističnimi zidovi, strogo zaprtimi finančnimi trgi in z državno podporo razvoju tako produkcijskega kot tudi finančnega kapitala ter vzpostavljanju ustrezne institucionalne infrastrukture.

Svoje ključne nasvete za izboljšanje globalizacije Stiglitz strne v nekaj glavnih točk.

Prvič: priznavanje nevarnosti liberalizacije kapitalskih trgov, saj ima pritok špekulativnega kapitala lahko velike negativne posledice. Mednarodne ustanove bi zato morale spodbujati, ne pa se upirati občasnim intervencijam skozi bančni in davčni sistem.

Drugič: reforma sistema stečajev in jamstev, saj je nedopustno, da v primeru kriz IMF rešuje pred stečaji lahkomiselnih in pohlepne posojilodajalce iz razvitih držav. Nepošteno je, da IMF, ki je pod vplivom razvitih držav, pomoč, ki jo morajo vračati davkoplačevalci držav v krizi (povzročeni tudi zaradi teh posojilodajalcev) namenja prav za poplačilo napačnih odločitev ameriških in drugih tujih bank ter za njihov nekaznovan umik s kriznih področij, kar povečuje problem moralnega hazarda. IMF je v številnih primerih dolgo zadrževal menjalne tečaje prizadetih držav na previsoki ravni, kar je bogatim pomagalo rešiti več premoženja in ga umakniti na varno, države pa je pahnilo v še večje dolgove.

Tretjič: boljša regulacija bank, saj prevelika svoboda lahko pripelje do slabih posojil in nestabilnosti. Vendar Stiglitz opozarja na previdnost tudi pri omejevanju take svobode, saj je poleg varnosti bančnega sistema pomembna tudi zadostna svoboda in spodbuda bank za financiranje podjetništva.

Četrto: izboljšanje varnostnih mrež, vključno s programi pomoči nezaposlenim.

Petič: izboljšani odgovori na krize. Programi IMF ob krizah niso dovolj upoštevali pomanjkanja varnostnih mrež, pomena ohranjanja dotoka posojil in dejstva, da zmanjšanje uvoza oziroma trgovine razširi krizo še na trgovinske partnerje prizadete države. Odgovori IMF morajo biti bolj skladni s socialnim in političnim kontekstom, zavedajoč se, da napačne odločitve lahko privedejo do nemirov, ki še zaostrijo krizo. Še zlasti pa se je po Stiglitzovem mnenju v takih primerih treba vrniti k osnovnim načelom ekonomije in namenu IMF: kadar se ZDA soočijo z recesijo, se vselej zatečejo k ekspanzivni fiskalni in monetarni politiki, zato se nerazvite države ne morejo načuditi, zakaj IMF od njih v takih primerih zahteva ravno obratno.

In šestič: nujna bi bila reforma IMF, Svetovne banke, pa tudi svetovnega finančnega sistema, pri katerem Stiglitz pogreša zlasti večjo transparentnost pri *hedge* skladih in *off-shore* centrih. Kljub večnemu upiranju ameriških oblasti, da tega ni moč storiti, Stiglitz navaja, da je bila po 11. septembru delna reforma *off-shore* centrov v hipu mogoča.

3.1.1 Stiglitz o finančni krizi: Kot padec berlinskega zidu

V času svetovne finančne krize je Stiglitz doživel nekaj (sicer prav nič radostnega) zadoščenja, saj so se uresničile številne njegove napovedi, ki so se jim nasprotniki prej radi posmehovali. Edino dobro plat krize vidi le v dejstvu, da se je model neoliberalnega kapitalizma sedaj res izkazal za nevzdržnega. »Sedanji dogodki bodo za tržni fundamentalizem isto, kar je bil padec berlinskega zidu za komunizem. Prejšnji mesec se je v ZDA izgubilo 160 tisoč služb, letos že več kot tričetr milijona. Domnevam, da se bodo zadeve še precej poslabšale. To sem napovedoval že dolgo in doslej sem imel, žal, prav,« je oktobra zapisal za *New Statesman* (2008b). Že naslednji mesec je v ZDA izpuhtelo še več kot 500 tisoč služb, kar je bil nov neslavni rekord, kasneje pa je bil še nekajkrat »izboljšan«.

Za svoj pesimizem navaja več razlogov. Ameriški potrošnik, ki je trošil prek vseh svojih možnosti, ni vzdrževal le ameriškega gospodarstva, ampak rast gospodarstva vsega sveta. Zmanjšanje ameriških kreditov in potrošnje bo zato občutil ves svet. Dodatno težavo vidi v ameriškem izvozu, ki je v zadnjih mesecih rasel, zdaj pa se bo znižal zaradi težav v Evropi in Aziji ter zaradi krepitve dolarja (slednje ne zaradi povečanega zaupanja v ZDA, ampak zmanjšanega v EU). Razočaran je bil tudi nad Paulsonovim⁵ prvotnim predlogom odkupov problematičnega premoženja bank. »Le kako bi to premoženje ocenili? Poklicali iste strokovnjake z Wall Streeta, ki so nas z napačnimi ocenami spravili v težave? To bi bil klasičen položaj: cifra – jaz dobim, mož – ti izgubiš,« se je jezil Stiglitz. Kasneje se je Paulsonov načrt sicer spremenil in po britanskem zgledu predvidel kapitalske injekcije s preferenčnimi delnicami kot zaščito pred izgubo vloženega denarja davkoplačevalcev. »Ta načrt je precej boljši in smo ga mnogi ekonomisti ves čas predlagali, le da nas Paulson ni hotel poslušati. Očitno je poslušal vsaj Gordona Browna,« ugotavlja Stiglitz.

Čeprav so mu doslej v ZDA žal premalokrat prisluhnili, je Stiglitz na spletnih straneh CNN že ponudil nov spisek šestih točk za preprečevanje novih kriz (2008a):

Prvič: treba je omejiti sedanjo nagnjenost menedžerjev k pretiranim tveganjem in kratkoročnim ciljem, tudi tako da se jim nagrade določijo na osnovi petletnih in ne enoletnih rezultatov.

---

⁵ Henry Paulson je bil v času izbruha finančne krize v vladi Georgea W. Busha državni sekretar za finančne zadeve.

Drugič: ustanoviti je treba komisijo za varnost finančnih produktov, ki bi zagotavljala, da so ti produkti res varni za potrošnike. Odrasli ljudje sicer lahko svobodno počnejo marsikaj, a to ne pomeni, da se lahko kockajo z denarjem drugih. Koga bo morda skrbelo, da bi to omejilo inovativnost, a glede na sedanje finančne inovacije to niti ni slabo.

Tretjič: potrebna je komisija za stabilnost finančnih sistemov, ki bi preprečevala pretirano sistemsko zadolževanje.

Četrtrič: potrebne so tudi druge regulacije, ki bi izboljšale varnost finančnega sistema, tudi z omejevanjem prevelikih posojil.

Petič: boljši zakoni za zaščito potrošnikov, tudi s preprečevanjem oderuških posojil.

Šestič: boljša konkurenčna zakonodaja, saj se ne bi več smelo dogajati, da so finančne ustanove prevelike, da bi propadle (angl. *too big to fail*).

Stiglitz si sicer ne domišlja, da bi z omenjenimi reformami povsem preprečili nove krize, saj je iznajdljivost finančnikov impresivna in bodo prej ali slej spet našli luknje v zakonih. Bi pa te spremembe vsaj otežile nov izbruh krize in jo, če bi do nje že prišlo, naredile manj usodno.

3.2 SOROS: NEVARNI TRŽNI FUNDAMENTALIZEM

»Sedanje stanje je nezdravo in nevzdržno. Finančni trgi so inherentno nestabilni, določenih družbenih potreb pa ne moremo zadovoljiti, če tržne sile spustimo z vajeti. Žal te slabosti niso prepoznane. Namesto tega vlada splošno razširjeno prepričanje, da se trgi sami uravnavajo in da lahko globalno gospodarstvo cveti brez kakršnekoli potrebe po globalni družbi. Velja prepričanje, da je za skupne interese najbolje poskrbljeno, če dopustimo, da vsak skrbi za svoje lastne interese, ter da poskusi obvarovanja skupnega interesa s kolektivnim odločanjem popačijo tržni mehanizem. V 19. stoletju so to idejo imenovali *laissez-faire*, vendar danes morda to ni več tako dobro ime, kajti gre za francosko besedo, večina ljudi, ki verjame v čudodelnost trga, pa ne govori francosko. Našel sem boljši izraz zanjo: tržni fundamentalizem,« ugotavlja Soros. In to ne šele ob izbruhu svetovne finančne krize, ampak že pred desetimi leti (1999, str. 20-22).

Prav prirezanje kril tržnemu fundamentalizmu in večja vloga države je eno ključnih zdravil, ki ga predpisuje za poboljšanje globalizacije. »Osrednja trditev knjige je, da je danes tržni fundamentalizem večja grožnja za družbo kot katerakoli totalitarna ideologija,« pravi Soros, ki se zaveda, da je to precej osupljiva trditev, glede na to, da je Friedrich Hayek, največji ideolog *laissez-faire* ekonomije, trdno verjel v pojem odprte družbe. »Ne želim reči, da je tržni fundamentalizem

diametralno nasproten ideji odprte družbe na način, kot sta bila fašizem in komunizem, saj gre pri njem zgolj za popačenje ideje o odprti družbi. A zaradi tega ni nič manj nevaren. Tržni fundamentalisti s tem, ko narobe interpretirajo delovanje trgov in jim dajejo pretirano veliko vlogo, brezobzirno ogrožajo odprto družbo,« pojasnjuje Soros (1999, str. 22), ki poudarja, da si ne želi odprave kapitalizma, saj je ta navkljub pomanjkljivostim boljši od drugih možnosti. Želi le preprečiti, da bi se globalni kapitalistični sistem sam uničil. »Tržne sile privedejo do kaosa, če jim prepustimo popolno oblast, četudi zgolj na gospodarskem in finančnem prizorišču, in navsezadnje utegnejo pripeljati do razpada globalnega kapitalističnega sistema,« meni Soros in dodaja, da je ena velikih slabosti globalnega kapitalističnega sistema, da je tržnemu mehanizmu in profitnemu motivu dopustil prodreti na področja dejavnosti, kamor praviloma ne spadata. »Med funkcije, ki jih ne moremo in ki jih ne bo smeli popolnoma obvladovati s tržnimi silami, sodijo mnoge od najpomembnejših stvari v človekovem življenju, vse od moralnih vrednot do odnosov v družini, od estetskih do intelektualnih dosežkov. Vdiranje tržne ideologije na področja, ki so daleč od poslov in ekonomske teorije, ima uničujoče in demoralizirajoče družbene učinke. Vendar je postal tržni fundamentalizem tako močan, da so vse politične sile, ki se mu drznejo upreti, označene kot sentimentalne, nelogične in naivne, čeprav je nelogičen in naiven sam,« trdi Soros.

In kaj priporoča kot ukrepe, ki bi lahko izboljšali sedanjo globalizacijo? Prvič, obvladovati nestabilnost finančnih trgov; 2. popraviti vgrajene napake naših obstoječih mednarodnih trgovinskih in finančnih institucij, ki so bolj naklonjene razvitim državam, saj jih tudi precej nadzorujejo; 3. izpopolniti WTO, ki pospešuje ustvarjanje blaginje, s podobno močnimi mednarodnimi institucijami, ki bi se ukvarjale z drugimi socialnimi cilji, kot sta zmanjševanje revščine in zagotavljanje javnih dobrin na svetovni ravni; 4. izboljšati kakovost javnega življenja v državah, ki trpijo zaradi podkupljivih, represivnih in nesposobnih vlad (2003, str. 7-9).

Soros poudarja, da potrebujemo močnejše mednarodne institucije, ne šibkejših, zato obžaluje, da antiglobalisti napadajo mednarodne finančne ustanove in WTO. »Treba si je zapomniti, da mednarodna trgovina, dobro delujoči trgi in ustvarjanje blaginje v splošnem pomenijo tudi javne dobrine. Antiglobalistični aktivisti so na žalost zavedeni, ko poskušajo uničiti ustanove, ki zagotavljajo omenjene javne dobrine. Geslo »*sink or shrink* WTO« (potopiti ali skrčiti WTO) bi bilo neproduktivno, saj bi ugonobilo gos, ki leže zlata jajca. Namesto hujskanja proti WTO bi se morali boriti za enakopravno in učinkovito institucijo, ki bi služila socialnim ciljem, priporoča avtor in to utemeljuje še takole: »Da bi stabilizirali in regulirali resnično globalno gospodarstvo potrebujemo nekakšen globalni sistem političnega odločanja. Skratka, potrebujemo globalno družbo, ki bo podpirala globalno ekonomijo. Globalna družba ne pomeni globalne države. Odpraviti državo ni niti izvedljivo niti zaželeno; toda kolikor obstajajo kolektivni interesi, ki presegajo državne meje, je suverenost držav treba podrediti mednarodnemu pravu in mednarodnim

institucijam.« Soros še opaža, da prihaja najmočnejše nasprotovanje tej ideji ravno iz ZDA, ki se kot edina preostala velesila niso pripravljene podrediti nobeni mednarodni oblasti.

3.2.1 Soros o finančni krizi: Huje od najbolj divjih predstav

Seveda so jasnovidnega finančnega guruja, ki je že pred toliko leti napovedoval težave finančnega sistema in ki njegove slabosti res dobro pozna (in jih zna tudi s pridom izkoriščati), po izbruhu sedanje krize oblegali novinarji. Na vprašanje, ali si je predstavljal, da bo kriza tako huda, pa je novembra lani za *Spiegel* odvrnil, da si kaj takega nikoli ni predstavljal (2008). »V svoji zadnji knjigi sem sicer napovedal, da bo to najhujša finančna kriza po letu 1930, a po pravici povedano nisem slutil, da bo tako hudo, kot je sedaj. To presega mojo najbolj divjo domišljijo,« pravi Soros, ki pa se boji, da bo še slabše, preden bo šlo na bolje. »Pred zoro bo postalo še temneje. Največji pritiski na finančne trge bodo prav v času prehodnega obdobja do dejanskega nastopa Obamove administracije. Od njenih ukrepov bo odvisno, kako dolga bo ta kriza,« meni Soros, ki si od Obame veliko obeta in je prepričan, da bo veliko uspešnejši od sedanje administracije. Njenemu prvemu finančniku Henryju Paulsonu zameri predvsem zeleno luč za propad banke Lehman Brothers, ki je bil usodna napaka, slabo zastavljen pa je bil tudi njegov kasnejši načrt reševanja bank. Tudi zato ker kot bivši bančnik z Wall Streeta na probleme gleda preveč iz perspektive nekdanjih kolegov, meni Soros, ki ga veseli, da je prvotno načrtovano odkupovanje zastrupljenega premoženja bank zdaj vendarle zamenjala dokapitalizacija bančnega sistema. To resda ne bo preprečilo recesije, jo bo pa lahko omililo in skrajšalo. Spremembe potrebuje tudi mednarodni finančni sistem, pri čemer ga z optimizmom navdajajo zlasti ukrepi EU z garancijo bankam za medbančne kredite in nova vloga IMF s pomočjo državam na obrobju žarišča krize.

Sicer pa Soros kot dolgoročno rešitev za ZDA vidi veliko močnejšo vlogo vlade, kakršno bi republikanci verjetno razglasili kar za »socializem evropskega tipa«. »Prav to je tisto, kar zdaj potrebujemo. Sem proti tržnemu fundamentalizmu. Propaganda, da je vpletanje države vedno slabo, je bila doslej sicer zelo uspešna – a tudi zelo škodljiva za družbo,« poudarja Soros, ki se zavzema za strožjo regulacijo na trgu. »Seveda regulacija nikdar ni povsem uspešna in vedno so kake luknje, a jih je ves čas treba biti pripravljen mašiti. Pravzaprav naj bo regulacije le toliko, kot je najmanj potrebno, mora pa biti veliko sodelovanja med tržnimi udeleženci in oblastjo, kot je to bilo v zgodnjih povojnih letih. Ta duh sodelovanja so potem razbili tržni fundamentalisti,« je slednjim še vedno gorak Soros.

Čeprav je za preživetje globalnega finančnega sistema nujna poostrena mednarodna regulacija, pa Soros opozarja, da pri tem ne bi smeli iti predaleč. »Trgi so nepopolni, toda regulacije so še bolj nepopolne. Regulatorji niso samo človeški, so tudi birokratski in podvrženi političnim vplivom.

Regulatorni mehanizmi morajo biti zvedeni na najmanjšo možno mero, ko še lahko ohranjajo stabilnost,« verjame Soros (2008).

3.3 DUNNING: POZIVI K MORALNOSTI IN ODGOVORNEM KAPITALIZMU

O tem, kako izboljšati globalizacijo, precej razmišlja tudi John Dunning. Znano je, da je kapitalizem boljši instrument za ustvarjanje bogastva kot za razdelitev koristi, poleg tega pa je precej bolj primeren za ustvarjanje zasebnih kot pa javnih dobrin. Trg je dober služabnik ljudem, a slab gospodar, navaja Dunning in opozarja, da bi globalni kapitalizem vseeno lahko učinkovito pomagal pri doseganju zelenih ekonomskih in družbenih ciljev, če bi ga poboljšali. Pri tem se zavzema za tako imenovani odgovorni globalni kapitalizem (angl. *responsible global capitalism*), ki bi ga dosegli s preoblikovanjem in okrepitvijo ključnih ustanov, kot so vlade, civilna družba in nadnacionalne organizacije. Poziva tudi k pomenu moralnosti in opominja, da civilna svoboda lahko cveti le, če ljudje svoje apetite krotijo z uzdami morale (Dunning, 2003).

»Ali naj bomo optimistični ali pesimistični o prihodnosti? Osebnost sem pravzaprav razdvojen (kar ni nenavadno za ekonomista). Po eni strani verjamem, da imamo dovolj znanja, sredstev in sposobnosti, da globalni kapitalizem lahko naredimo manj izključujoč in bolj socialno odgovoren, ne da bi izgubil gospodarske koristi. Po drugi strani pa imam dvome, ali se kot družba in posamezniki že dovolj zavedamo nujnosti in premoremo dovolj poguma, da se učinkovito soočimo s problemi in izzivi globalnega kapitalizma,« se sprašuje Dunning. Po njegovem bo najprej treba premagati moralno brezbržnost, potem pa se je treba lotiti ciljev in nalog, kot so bolj etičen mednarodni monetarni sistem (z brzdanjem volatilitnosti čezmejnih kapitalskih tokov), bolj odprt in manj preferenčen trgovinski sistem, ki bolj upošteva potrebe in zmožnosti revnejših in tranzicijskih držav, poleg tega pa tudi mednarodno usklajeno prizadevanje za zmanjšanje spornih poslovnih praks, kot so zavajajoči in nepošteni računovodski postopki.

Sicer pa Dunning v pogovoru za Dnevnik (Glavič, 2004) ugotavlja, da so kljub številnim prednostim globalizacije, tudi mnogi, ki z globalizacijo ne pridobijo. »Na ravni držav nekatere ne pridobijo, ker v globalizacijo sploh ne vstopajo ali vsaj ne dovolj, recimo afriške države, a za njihovo zmanjšanje standarda so bolj kot globalizacija krivi državljanske vojne in koruptivni diktatorski režimi. Tudi drugje v svetu so nekatere države, kjer revna območja kljub globalizaciji niso napredovala, saj so ljudje zaradi povečane konkurence izgubili delo, država pa zanje nima ustrezne varnostne mreže. Prvi skupini ljudi, ki niso nič pridobili, bi pomagalo več globalizacije, drugi pa več pomoči vlade, izobraževanje, usposabljanje.«

Dunning opaža vse več vzporednic med sedanjim časom in zgodnjimi 70-imi leti 20. stoletja, ko je prihajalo v svetu do vse večjega upora tujim naložbam in globalizaciji. »Tudi takrat se je razmahnil

terorizem, čeprav ne v tolikšnem obsegu kot zdaj, prihajalo je do veliko ugrabitev, tudi letal, pojavila se je naftna kriza, fiksni tečaji so se spreminjali v drseče, vrstile so se tehnološke spremembe. Zdaj ko je vse več grenkih reakcij na globalizacijo tudi zaradi okoljskih in kulturnih tem, se zastavlja vprašanje, ali se bodo ponovila 70. leta ali pa bomo naredili globalizacijo bolj sprejemljivo, tako da bo več partnerstva ali vsaj razumevanja med različnimi igralci, torej multinacionalkami, nevladnimi organizacijami, delničarji, porabniki. Nekaj potez zoper slabe fante v korporacijah so v ZDA že potegnili, tudi v UN je resna ideja o večjem sodelovanju vseh strani, tako da je možno, da bo tudi pri globalizaciji nastala mešanica prostega trga in institucionalne kontrole,« je optimističen Dunning. In kakšno prihodnost oziroma kapitalistični model naj bi globalizacija po njegovem prinesla Sloveniji? »Evropejci so znani, da skrbijo za varnost ljudi, ki ne morejo delati, in dajejo več veljave javnim dobrinam, ki jih trg ne more vedno priskrbeti na najučinkovitejši način. Če želiš nuditi veliko javnih dobrin, je treba imeti bolj koordiniran način, manj liberalen kot ameriški. Standard življenja, merjen v BDP na prebivalca, je potem nižji kot ameriški, vprašanje pa je, kje so ljudje bolj zadovoljni. K temu občutku zadovoljstva lahko prispevajo tudi socialna, zdravstvena varnost, okolje in še kaj. Nočem soditi, kateri model je za Slovenijo bolj primeren, a domnevam, da bodo vzhodnoevropske države, ki dolgo niso imele nobene svobode in imajo slabe izkušnje s centralnoplanskim gospodarstvom, bolj naklonjene liberalnemu, torej ameriškemu modelu, in bi tako lahko šle od ene skrajnosti v drugo. Mislim pa, da je morda Sloveniji podobno kot Avstriji bliže bolj koordiniran model. Razen če bi bila konkurenca v globalnem svetu tako intenzivna, da ne bi bilo druge možnosti, kot da izberejo liberalni ameriški model.«

3.4 MILANOVIĆ: ZGLED NOGOMETA ZA MIGRACIJE

Nogomet je ne le najpomembnejša postranska svitar na svetu, ampak verjetno tudi najbolj globaliziran poklic na svetu. Najbolj nadarjeni brazilski, kamerunski in japonski nogometaši se selijo po državah veliko lažje kot zdravniki, računalniški strokovnjaki in bančni uslužbenci (kaj šele poljski vodovodarji). Čeprav globalizacija ni igra, bi se pri nogometu lahko naučili kaj koristnega tudi za njo.

Kot ugotavlja Branko Milanović, nogomet kaže, kako bi delovala prava globalizacija, če ne bi imeli omejitev pretoka dela. Na strani ponudbe nogometašev (razen v nekdanjih komunističnih državah) podobno kot pri drugih poklicih tudi prej ni bilo nobenih omejitev, so pa bile velike omejitve na strani povpraševanja. Evropski klubi so namreč lahko v moštvo uvrstili največ dva igralca iz držav zunaj EU, kar se je spremenilo šele z uvedbo Bosmanovega pravila. Odtlej najbogatejši klubi na veliko kupujejo najboljše nogometaše, od kjerkoli pač so. Zaradi tega seveda prihaja do koncentracije kvalitete in uspeha. Število različnih klubov, ki se uvrščajo v končnico evropskih klubskih tekmovanj, je čedalje manjše. Do leta 1986 je bilo v petletnih obdobjih moč naštetih med 28

in 30 različnih klubov, ki so se uvrstili med osmerico najboljših, v naslednji »petletki« je njihovo število padlo na 26, v zadnjem obdobju (2000-2004) pa jih je bilo le še 21. Evropsko elito torej predstavlja vedno manj klubov, povečuje pa se njihova kakovost (in s tem tudi nogometne igre). Taka koncentracija na vrhu je razumljiva in v skladu s koncentracijo največjih talentov v vse manjšem številu klubov, ki lahko privabijo najboljše (in si jih lahko privoščijo). Klubi iz revnejših ali manjših držav, ki jim je to nekoč sicer uspevalo (Steaua, Crvena zvezda), zdaj ne morejo več niti sanjati o še kakšni osvojitvi evropskega pokala. Podoben učinek prostega pretoka dela bi se verjetno pokazal tudi na drugih področjih: če bi se tudi zdravniki, inženirji in obrtniki lahko prosto zaposlovali po svetu, bi se koncentracija talentov v najbogatejših državah zelo verjetno povečala, s tem pa tudi neenakost v porazdelitvi teh talentov po svetu. A ta ugotovitev seveda ni tisto, zaradi česar Milanović želi postaviti nogomet za zgled globalizaciji.

Ugotavlja namreč, da se hkrati s povečevanjem neenakosti in izključenosti v klubskem nogometu po drugi strani zmanjšuje neenakost na ravni nogometnih reprezentanc. Na zadnjih štirih svetovnih prvenstvih sta se v četrtfinale vselej uspeli uvrstiti tudi po dve novi državi, ki jima to dotlej še ni uspelo, ugotavlja Milanović (2006c). Za to po njegovem obstajata dva razloga. Prvič, dobri igralci iz malih držav lahko zaradi prostega pretoka v kakovostnih klubih napredujejo veliko bolj kot bi doma. In drugič, napredek v kakovosti so lahko izkoristile njihove domače reprezentance po zaslugi pravila Mednarodne nogometne zveze (FIFA), po katerem lahko nogometaši igrajo le za svojo reprezentanco. In prav to je tisto, kar je Milanoviću tako všeč. FIFA je s svojim pravilom omogočila, da tudi male države (v nogometnem smislu) lahko uživajo prednosti sedanje bolj kakovostne igre. Na tak način je torej FIFA delno obrnila odtekanje dobrih nogometašev, ki bi ga z aluzijo na tako imenovani beg možganov (angl. *brain drain*) lahko poimenovali tudi »*leg drain*«.

In kot predlaga Milanović, bi isto pravilo lahko uporabili tudi na drugih področjih. Prost pretok izobražene delovne sile bi lahko spremljala mednarodna zahteva, da migranti iz revnih držav, denimo, eno leto od petih delajo v svoji rodni državi. Tako bi prinesli domov znanje, tehnologijo in zveze, nič manj dragocene od spretnosti, ki jih Eto'o, Essien ali Messi prinesejo kamerunski, ganski ali argentinski reprezentanci. Seveda se avtor ideje zaveda problemov njene uresničitve, a vsaj načeloma zgledovanje po najbolj priljubljenem športu ne bi bilo napačno.

Sicer pa Milanović vprašanju migracij pripisuje velik pomen tudi v drugih člankih. Meni celo, da bi obdobje globalizacije lahko doživelo svoj konec prav zaradi migracijskih zakonov, ki omejujejo prost pretok ljudi. Če globalizacija dovoljuje prost pretok le kapitalu, blagu in tehnologijam, ne pa tudi ljudem, na dolgi rok po njegovem ni vzdržna. Če ni dovoljen prost pretok ljudi, bodo sčasoma vlade lahko omejile tudi prost pretok kakšnemu drugemu produkcijskemu faktorju. »Nenazadnje, če preveč naseljene države z visoko nezaposlenostjo ne morejo izvažati ljudi, zakaj ne bi uvedle višjih carin, da bi zaščitile obstoječa delovna mesta,« se sprašuje Milanović (2006b). Kot opaža, se

zapiranje bogatega sveta stopnjuje. ZDA želijo z velikim zidom preprečiti ilegalne prihode Mehčanov, stotine Afričanov pa vsako leto umre med obleganjem evropske trdnjave. Takih poskusov bo vse več, saj migracije spodbuja vse večji prepad med povprečnimi dohodki bogatih in revnih držav. Ljudje dandanes veliko več vedo o razmerah v različnih državah kot v preteklosti in če selitev prek meje lahko pomeni večkratno povečanje prihodkov, bodo to vsekakor poskusili. Najbolj oblegane so meje držav, med katerimi so razlike v prihodkih največje: med ZDA in Mehiko, med Španijo in Marokom, med Grčijo (in Italijo) in južnim Balkanom, med Indonezijo in Singapurjem. V slednjem primeru razlike v povprečnih prihodkih dosegajo sedemkratnik, drugod pa vsaj štirikratnik. Še pred 20 leti so bile te razlike precej manjše: plače v Singapurju so bile 5,3-krat večje kot v Indoneziji, v ZDA trikrat večje kot v Mehiki. »Če naj se globalizacija nadaljuje, potem morajo vlade bogatih držav najti načine, da se dohodki povečujejo bolj enakomerno. Sicer bo sedanje ograjevanje bogatega sveta povečalo tveganje za protitudarec v obliki omejenega pretoka blaga in kapitala, pa tudi za politično nestabilnost in terorizem. Prerazdelitev svetovnega dohodka bi zato bogate države morale videti kot razsvetljen lastni interes in ne kot miloščino,« je prepričan Milanović.

3.4.1 Globalizacija in korumpirane države

Globalizacija ima tako prednosti kot slabosti, ena od slednjih pa je tudi razmah pokvarjenih oziroma korumpiranih držav (angl. *corrupt states*). Milanović verjame, da je tudi to ena od nespornih posledic globalizacije, čeprav se o tem manj govori. Globalizacija vselej vpliva na relativno dobičkonosnost različnih dejavnosti. V ZDA je tako zmanjšala donosnost proizvodnje jekla, povečala pa donosnost računalniške proizvodnje. V korumpiranih državah pa je globalizacija prispevala k povečani donosnosti storitev in blaga, ki so v svetu sicer prepovedani: mamila, trgovina z belim blagom, tihotapljenje orožja in cigaret ter ponarejanje. Take države je najti v manj razvitih predelih Evrope, Azije in Južne Amerike: Albanija je regionalni center za trgovino z ženskami, cigaretami in mamili, Burma in Afganistan sta ključna proizvajalca mamil, Paragvaj je center tihotapcev z orožjem in ponaredki, Kolumbija pa največja proizvajalka kokaina v svetu. In kako je globalizacija pripomogla k razmahu prepovedanih dejavnosti v teh državah? Po eni strani tako, da je ustvarila nove svetovne dobavitelje, saj, denimo, Albanija ni mogla dobavljati orožja in belega blaga, dokler je bila zaprta država. Še pomembneje pa je, da je globalizacija zmanjšala stroške transporta in te storitve in blago naredila dostopne tudi srednjemu razredu bogatih držav. Vzhodnoevropska dekleta pošiljajo v Zahodno Evropo zato, ker so – medtem ko so zaradi svojega ilegalnega statusa trdno v krempljih mafije – pripravljena nuditi spolne storitve za manjši denar kot lokalne prostitutke. Nizki transportni stroški omogočajo tudi tihotapljenje maroških in nigerijskih beguncev v Španijo ter albanskih in moldavskih v Italijo in Francijo. Podobno kot v primeru elektronike, igrač ali tekstila so se torej stroški proizvodnje in transporta mamil, belega blaga, orožja in ponaredkov znižali, globalizacija pa je državam ponudila nove možnosti za specializacijo,

ugotavlja Milanović (2007, str. 2). Razlika je le, da ilegalne transakcije privabljajo ljudi, ki poleg »podjetniške« žilice premorejo tudi zadostno dozo brezobzirnosti, torej mafijo.

Ko organiziran kriminal in njegovi podporniki postanejo največji zaposlovalec v državi, začnejo igrati podobno vlogo kot bolj običajni poslovneži v drugih državah – skušajo vplivati na politiko. Pravzaprav potrebujejo nadzor nad politiko še veliko bolj kot normalni poslovneži, saj je njihov obstoj odvisen od tega, ali je vlada voljna prenašati kršitev mednarodnih pravil kot glavno dejavnost države.

In kaj sploh lahko ukrenejo mednarodne ustanove? Kot opaža Milanović, se mednarodne ustanove nadejajo, da bi se stanje dalo izboljšati z bolj preglednimi volitvami, boljšo zakonodajo in poštenim zakonodajalcem, nekakšnim Eliotom Nessom⁶, ki bi v teh državah pregnal korupcijo in kriminal. A pričakovati, da bi se pošten človek lahko povzpел na oblast v korumpirani državi, je po Milanovičevem mnenju enako naivno kot verjeti, da lahko postane ameriški predsednik nekdo brez finančne podpore velikih poslovnežev. Politični proces je v obeh primerih namreč le odsev ekonomskih razmer. Zato Milanović predlaga drugačen pristop: legalizacijo sedaj prepovedanih prostitucije in drog ter spremembo strogih ameriških in evropskih imigracijskih zakonov, ki spodbujajo tihotapljenje ljudi. Ko bi prostitucija in mamila postali nekaj podobnega kot frizer in bonboni, bi za njihovo proizvodnjo veljala enaka pravila. In države, ki izvažajo sladkarije in kozmetiko, niso bistveno bolj koruptivne kot ostale. Nekateri bi ostali v tej dejavnosti, drugi bi se selili drugam, v vsakem primeru pa bi prišlo do normalizacije, kakršna je nastopila po odpravi prohibicije alkohola v ZDA. Tisoči ilegalni žganjekuharji so postali običajni proizvajalci alkohola, s tem povezan kriminal je usahnil in le manjšina z željo po tveganju in kriminalu se je lotila drugih prepovedanih dejavnosti. Večina ljudi, ki se zdaj ukvarja z dejavnostmi zunaj zakona, namreč tega ne počne iz ljubezni do kriminala ali ker bi bili povsem drugačni od zakon spoštuječih državljanov. To počnejo le, ker so dobički tako veliki. Podobno kot mnogi »normalni« poslovneži, ki raje kršijo zakon, kot da bi plačali visoke davke (a bi brž pohiteli na legalno stran, če bi se davki znižali).

Ključ za rešitev problema torej ni le v reformah v koruptivnih državah, ampak bi prve spremembe morali narediti v bogatem svetu, ki je glavni potrošnik prepovedanih proizvodov in storitev. Kar je nezakonito danes, ni nujno nezakonito jutri, kaže tudi dolga zgodovina sprejemane prostitucije. In ker je prav nezakonitost glavni vzrok za koruptivne vlade, bi bilo koruptivnost najboljše izkoreniniti tako, da se odpravi nezakonitost, na zanimiv način razmišlja Milanović.

---

⁶ Eliot Ness je kot pripadnik ameriške policije zaslovel v času prohibicije, ko je bil zaslužen za aretacijo Ala Caponeja.

3.5 ROACH: PREVELIKE RAZLIKE VODIJO K PROTEKCIONIZMU

Čeprav se po eni strani zdi, da nič več ne more ustaviti globalizacije in njene rasti (leta 2006 je obseg čezmejne trgovine prvič presegel 30 odstotkov svetovnega BDP, kar je skoraj trikrat več kot pred 30 leti), ne manjka tudi drugačnih znakov, ki kažejo na resne ovire za globalizacijo. Kriva je velika asimetrija pri koristih globalizacije, opaža Stephen Roach, ekonomist pri Morgan Stanley (2006). Prihaja namreč do hudih pritiskov na nižanje delavskih plač v bogatih državah, kar postavlja pod vprašaj osnovne predpostavke o »win-win« učinkih globalizacije. »Ricardove primerjalne prednosti nas učijo, da prva pridobitev pripada nizko plačanim delavcem v razvijajočih se državah, ki vstopajo v globalno ekonomijo – najprej v proizvodnji za izvoz, nato pa tudi kot nov razred potrošnikov. Druga pridobitev pa naj bi koristila bogatim državam, kjer potrošniki lahko zvišajo svoj življenjski standard z nakupi cenejših proizvodov iz revnejših držav, povrh pa delavci pridobijo še kot proizvajalci bolj zahtevnih izdelkov, ki jih izvažajo v razvijajoče se države. To je krasna teorija – a ne deluje, kot jo oglašujejo,« pravi Roach. Prvi koristni učinek globalizacije je po njegovem sicer nesporen. Kitajska je od leta 1990 početverila BDP na prebivalca, v Indiji se je v zadnjih 15 letih podvojil. In koristi tega učinka je imel tudi kapital, ne le delo. A problem tiči pri drugi pridobitvi, torej pri domnevnih koristih od globalizacije za bogate države. »Koristi druge pridobitve so namreč pritekale predvsem lastnikom kapitala in to na račun delavcev. Prihaja do velikih asimetrij pri vplivih globalizacije, namreč do rekordno visokih nagrad za kapital in rekordno nizkih za delo,« ugotavlja Roach. Kot še navaja, je pritisk na zaposlitve in plače v razvitem svetu sredi leta 2006 zbil delež plač na rekordno nizkih 53,7 odstotka svetovnega dohodka, to pa je hkrati zelo koristilo donosom na kapital, saj je delež dobičkov dosegel zgodovinski rekord s 15,6 odstotka. Posebej dramatične so razlike v koristih v ZDA, kjer kljub rasti produktivnosti prihodki nižjega in srednjega razreda stagnirajo, prihodki najbogatejših 10 odstotkov pa rastejo še hitreje od produktivnosti.

Čeprav v globaliziranem svetu delavci in sindikati nimajo več tolikšne pogajalske moči kot prej, pa jo imajo njihovi politični predstavniki, zato Roach pričakuje od njih več posluha za vse bolj nezadovoljne delavce, politični zasuk v levo in tudi več protekcionističnih teženj v svetu. K slednjemu prispeva tudi dejstvo, da se v dobi interneta in računalnikov povečuje pritisk ne le na zaposlene v proizvodnji, ampak tudi v storitvah. Negotovost zaposlitve se širi tudi med bolj zahtevne poklice, kar še dodatno razbije iluzijo, da bo liberalizacija trgovine podobno kot plima dvigovala vse čolne. Teoretične obljube o vsesplošni koristnosti globalizacije se tako vse bolj spreminjajo v lastne interese posameznih držav – torej v nekakšno lokalizacijo. In ta lokalizacija bo precej drugačna od dosedanje globalizacije, meni Roach. Plače bi se lahko dvignile, dobički korporacij pa se znašli pod pritiskom, še zlasti eksczesno visoki dobički na finančnih trgih ter vrtoglave nagrade in nizki davki za bogataše. Lokalizacija pa bi lahko povečala tudi tveganje protekcionizma, še posebej v primeru upočasnitve gospodarske rasti in večanja nezaposlenosti.

Zaradi protekcionalizma bi se znašli v težavah tudi dosedanja zmagovalci globalizacije – dinamična nova podjetja v nerazvitih državah. Takega scenarija si Roach ne želi, a kot pravi, to se pač dogaja, ko trendi zaidejo v skrajnosti. V prostotržnem sistemu nihalo ekonomske moči v takih primerih zaniha v drugo smer, torej od globalizacije proti lokalizaciji. Kolikšen bo ta nihaj, pa je v največji meri odvisno od politike in od tega, koliko bodo skušali zmanjšati sedanje ogromne razlike med plačili za delo in za kapital.

Roach meni, da delavcev, ki izgubijo službo, nikakor ne more potolažiti teoretična domneva o koristih globalizacije. Opaža, da so v ZDA že nekaj časa v vzponu populistične ideje, po katerih je za stiskanje ameriškega srednjega razreda kriva Kitajska s svojo ceneno delovno silo. Sam vidi krivdo bolj v neenaki porazdelitvi koristi v ZDA in pa v dejstvu, da v času interneta mednarodni konkurenci niso podvržena le delovna mesta v industriji razvitih držav, ampak tudi v tamkajšnjih storitvenih, nekoč nemenjalnih dejavnostih, kjer so odpuščeni delavci prej lahko našli službe in v miru uživali koristi druge teoretične pridobitve globalizacije (torej cenejših nakupov). Bolj koristno za ZDA se mu zato zdi priznati obstoječi problem in nepopolno delovanje »win-win« teorije, več vlagati v človeški kapital, šolstvo in raziskovanje, dokončati trgovinska pogajanja z opustitvijo sporne prevelike zaščite intelektualne lastnine ter zmanjšati ameriško nagnjenost k potrošnji (in kitajsko k varčevanju).

3.5.1 Roach o finančni krizi

Najhujši finančni del sedanje krize je verjetno mimo, vendar pa večina njenega realno ekonomskega dela šele prihaja, je septembra lani ocenil prvi mož finančne družbe Morgan Stanley Asia (2008). Stephen Roach verjame, da bo kriza imela daljnosežne vplive na svetovno trgovino in še posebej na kitajski izvoz. Nihče namreč ne bo mogel zapolniti praznine, ki jo bodo za seboj pustili ameriški potrošniki, opečeni po najbolj pretiranem zapravljanju v zgodovini. Znova je opozoril tudi, da bi poglobljajoča kriza lahko zamamila ameriške zakonodajalce k sprejemu protekcionalističnih ukrepov. Kljub jasnim domačim krivcem namreč v ZDA še vedno tli prepričanje, da je tudi kitajska cenena delovna sila delno kriva za krizo.

Roach je nasprotno prepričan, da so si Američani krivi čisto sami. Nobeno gospodarstvo ne more v nedogled živeti prek zmožnosti, ZDA pa so od leta 1995 do 2006 povečale primanjkljaj tekočega računa z 1,5 na 6 odstotkov BDP. Povpraševanje potrošnikov je zadnjih 14 let rastle po 3,5 odstotka na leto, čeprav so se njihovi osebni dohodki v povprečju povečali le za 3,2 odstotka – a ne na leto, ampak v celotnem obdobju od 1994 do 2007. Potrošnja je tako lani dosegla rekordnih 72 odstotkov BDP, zadolženost gospodinjstev pa se je povzpela na 133 odstotkov razpoložljivega letnega dohodka, za dobrih 40 odstotnih točk več kot pred desetletjem. »To je bila čista norost, a

dlje kot je trajala, bolj globoko se je vsadila v ameriško psiho. Zdaj je tega dokončno konec,« ocenjuje Roach.

Izkušeni finančnik je kritičen tudi do reševalnih ukrepov Washingtona. Ocenjuje, da gre bolj za krpanje kot strateško oceno, kaj je potrebno storiti za vrnitev ameriškega gospodarstva na bolj vzdržno pot. Ob spodbujanju pretirane potrošnje, nizkega varčevanja, nerealnih ciljev glede lastništva hiš in moralnega hazarda na finančnih trgih ima to krpanje največjo napako – skoraj nič ne stori, da bi presekalo verigo ekscesov in spremenilo neprimerno obnašanje, ki je z lahkomišelnim in neodgovornim tveganjem privedlo do krize.

Finančne in gospodarske krize pogosto pomenijo največje preobrate v zgodovini. To so lahko najbolj boleče, a dragocene lekcije, ki pa se jih je treba naučiti in se lotiti sistemskih tveganj in vzrokov za krizo. Politiki je sicer ljubša pot najmanjšega odpora, ki blaži pretrese in se ne loteva globoko zakoreninjenih sistemskih problemov. In če se bo zgodilo slednje, bo globalizirani svet zapravil ključno priložnost, da naredi red v hiši. »To bi bila največja tragedija. Če nam je ta kriza kaj pokazala, je to gotovo dejstvo, da je v svetu počenih balonov sčasoma le vse težje in težje pobirati koščke,« je zapisal Roach.

3.6 TOBIN: PESEK V FINANČNO KOLESJJE

Globalizacija se še hitreje kot na področju trgovine širi na finančnih trgih, kjer sta elektronska revolucija in internet najbolj uporabna, ugotavlja nobelovec James Tobin v svoji zadnji knjigi *World Finance and Economic Stability*. Ovire za finančno poslovanje so padle, dejstvo, da na finančnih trgih sonce nikoli ne zaide, pa je pravi blagoslov za Wall Street in londonski City. Manj koristni pa so odprti finančni trgi za manj razvite in tranzicijske države (2003, str. 11). Države ne postanejo uspešna kapitalistična gospodarstva zgolj z ustanovitvijo borz, četudi to prinese priložnosti, da mladi MBA-jevci in elita obogatijo, ne da bi ustvarili kakšne koristi tudi za državo. Prehitro odpiranje finančnih trgov in konvertibilnost valute celo primerja s postavljanjem voza pred konja in opozarja, da so razvite zahodnoevropske države po drugi svetovni vojni dolgo nadzirale gibanje skladov, nekatere vse do 80-ih let. Kljub temu ali prav zaradi tega so uživale veliko rast in napredek življenjskega standarda in mednarodne trgovine. Kot nasproten primer pa izpostavlja izkušnjo Mehike iz leta 1994, ki je pokazala, da strogo upoštevanje navodil ameriškega finančnega ministrstva, IMF in drugih posojilodajalcev ne preprečuje finančnih kriz, ki najbolj prizadenejo množice nedolžnih navadnih državljanov, špekulante pa nagrajujejo.

»Finančni trgi v malih razvijajočih se državah so občutljivi, zato je špekulantske krize težko ustaviti. Ko množice špekulantov želijo prodati, cene dolgo padajo, preden se pojavijo kupci. Doglej pa trgi dajejo popačene signale varčevalcem, upraviteljem portfeljev in predsednikom uprav

korporacij,« ugotavlja Tobin (2003, str. 12) in dodaja, da to potrjujejo krize azijskih tigrov, nenazadnje pa tudi črni dnevi na Wall Streetu. Kako torej spodbuditi dolgoročne vlagatelje in omejiti špekulantske iskalce hitrih dobičkov? »En način je nižja obdavčitev dolgoročnega premoženja, drug pa davek na transakcije, ki ima avtomatično in takoj prave učinke. Ta davek je enak za vsako kupoprodajo, ne glede na njen rok. Relativno breme davka je torej precej manjše za premoženje, ki ga obdržimo dalj časa. John Maynard Keynes je tak davek za borzne trge predlagal že leta 1936, jaz pa ga predlagam za valutne transakcije vse od leta 1971. Pogosto ga imenujejo kar Tobinov davek,« pravi Tobin in hudomušno dodaja, da nikomur ne more biti v posebno veselje, če po njem poimenujejo ravno davek. Poudarja pa, da je namen njegovega davka, pa najsi velja za transakcije med velikimi tremi (torej dolarjem, jenom in nemško marko oziroma kasneje evrom) ali s kakšno manj pomembno valuto, da bi zmanjšal špekulativna nihanja in ustvaril več prostora za mednarodne razlike v obrestnih merah na denarnem trgu. Tako bi se državne monetarne oblasti lažje odzivale na ciklične razlike v gospodarskih razmerah. Šlo naj bi torej za mednarodni sistemski ukrep, ki bi upočasnil tokove »vročega denarja«, ne bi pa bistveno posegal v valutne transakcije, povezane s trgovino in proizvodnimi investicijami. »To je preprost, majhen davek na valutne transakcije, ki bi ga na dogovorjeni enotni stopnji uvedle vse države, kjer je veliko takih transakcij. Davek, ki bi znašal morda 0,1 ali 0,2 odstotka, ne pomeni nič na krožni poti od ene valute v drugo in nazaj v letu ali več. Za posle, pri katerih bi bila taka pot opravljena vsak teden, pa bi to v letu dni ustrezalo razliki 10 ali 20 odstotkov med obrestnimi merami dveh trgov, kar bi bila učinkovita zaščita monetarne suverenosti,« razlaga Tobin (2003, str. 19). Glavna prednost davka bi bila, da najbolj udari prav špekulante oziroma najbolj frekvenčne transakcije: za posamezno transakcijo bi bil 0,05-odstoten davek res zanemarljiv, če pa bi ga bilo treba plačevati vsak teden, bi na letni ravni od dobička že odbil 2,5 odstotka – to pa bi centralnim bankam dalo nekaj prostora za spreminjanje kratkoročne obrestne mere.

Kot pravi Tobin, bi bilo torej v dobro naoljene finančne tokove pač treba vreči nekaj peska in tako ohraniti nekaj mednarodne monetarne avtonomije. Prav to, zmanjšanje kratkoročnih špekulacij in povečanje avtonomije državnih makroekonomskih in monetarnih politik, sta bila glavna cilja njegovega predloga. Dodaten dobrodošel učinek pa bi bili tudi nezanemarljivi prihodki, ki bi jih namenili deloma za mednarodne namene, del pa bi ostal državam, ki bi davek pobrale. A kot je vselej poudarjal, taki prihodki nikakor niso bili njegov primarni cilj, saj je želel predvsem zmanjšati obseg obdavčenih transakcij (2003, str. 63).

Tobin je vselej opozarjal, da so finančni trgi v manj razvitih državah še posebej ranljivi za špekulativne nihaje, ki lahko uničijo realno gospodarstvo in trgovino. »Tisti, ki take države silijo v prehitro konvertibilnost valute in popolno sprostitev finančnih trgov, jim ne delajo usluge. Nenazadnje so tudi v obdobju četrstoletne rasti gospodarstev in svetovne trgovine (1947–72) nekatere največje kapitalistične demokracije obdržale kontrolo nad valutnimi transakcijami in

kapitalskimi gibanji. Dosedanje izkušne pa še niso upravičile sedanjega ortodoksnega prepričanja, da so svobodni globalni finančni trgi ključ za stabilen razvoj sveta,« je že leta 1998 pravilno predvidel Tobin (2003, str. 38). Preroško zveni tudi njegova takratna ugotovitev, da bi morali biti ekonomisti bolj previdni pri dajanju nasvetov, češ da bi prosti trg lahko našel idealno rešitev, če bi se mu vlade in mednarodne agencije le umaknile s poti. Opozarjal je, da teorije o nevidni roki in tržnem ravnotežju lahko pogojno veljajo samo za posamezna zaprta gospodarstva, ne pa tudi za mednarodni denar in finance (2003, str. 33). Nič manj aktualno pa ni niti njegovo opažanje, da ZDA izstopajo od drugih demokracij tudi pri stvareh, ki jim ne morejo biti v ponos: pri akutni revščini, neenakosti in negotovosti. »Prav nič v ekonomski znanosti in zgodovini ne nakazuje, da bi bili to neizogibni stranski produkti siceršnjega napredka in rasti niti da so dobri gospodarski dosežki nezdržljivi s progresivnim obdavčenjem, spodobno varnostno mrežo in dovolj velikim javnim sektorjem, da bi se lahko soočil z okoljskimi in socialnimi problemi, ki jih trg sam ne more rešiti« (2003, str. 150).

3.6.1 Tobin o finančni krizi in vlogi IMF

James Tobin sedanje svetovne finančne krize sicer ni dočakal, je pa že v članku iz leta 1998 opazil nevarne prakse, ki so ga spominjale na napake iz časa Velike depresije. »To so naredili v 30-ih letih in zdaj grozijo, da bodo to storili znova. V mislih imam gospodarje svetovnih financ – mednarodne in centralne bankirje, finančne ministre in, od leta 1945, IMF. Soočeni s sedanjimi krizami, ki ogrožajo finančne sisteme in celotna gospodarstva, dajejo prednost zgolj financam. Njihova standardna zdravila – fiskalna strogost in kaznovalne obrestne mere – so uničevalne za gospodarstva. Uničujejo službe in potiskajo podjetja v stečaj. Njihovi avtorji pa zagotavljajo svetu, da je vračanje zaupanja svetovnih posojilodajalcev in investitorjev v zdravje vladnih finančnih politik ključno za rast« (2003, str. 67). A problem je, da posledične recesije same rušijo kredibilnost gospodarstev in vlad, meni Tobin. V 30-ih letih so zdrave finance pomenile trmoglavo vztrajanje pri zlatem standardu, kar je vodilo do Velike depresije in vseeno tudi do propada zlatega standarda. IMF-ovi reševalni paketi za Tajsko, Indonezijo in Južno Korejo zahtevajo strogo fiskalno in monetarno politiko skupaj z drastičnimi strukturnimi reformami, a njihova naznanitev ni prinesla zaupanja na finančne trge. Ne le da ukrepi niso pritegnili vlagateljev, ampak so potiskali ta gospodarstva globlje v recesijo, ki je prizadela zlasti revne, najbolj odvisne od javnega zdravstva in šolstva. Zahteva »zdravnikov« iz IMF in ZDA, naj azijske vlade še bolj odprejo vrata mednarodnim finančnim transakcijam, je za Tobina zgrešena. Spodbujanje pritokov v času, ko so vrednosti deviznega tečaja in domačega premoženja tako nizko, sicer ustreza tujim vlagateljem, med domačim prebivalstvom pa ruši zaupanje v poštene namene mednarodnih posojilodajalcev. Vstopa tujega kapitala zato ne bi smeli dodatno olajšati še pred koncem domačih bančnih in finančnih reform. To namreč privlači zgolj pritok nervoznega kapitala, ki je pripravljen oditi ob

prvi spremembi pričakovanj – torej prav tistega, ki prispeva h krizi. »Zahteve IMF po dodatni finančni liberalizaciji se zdijo ironične, celo perverzne,« zato ocenjuje Tobin (2003, str. 84).

Kljub svoji kritičnosti do receptov IMF, ki po mnenju nasprotnikov deluje kot orodje multinacionalk na račun navadnih ljudi, pa Tobin poudarja, da svet potrebuje IMF, tako kot države potrebujejo centralne banke in kot IMF potrebuje posojila v trdni valuti od svojih glavnih članic. »Lekcija dosedanjih kriz je, da bi IMF se moral držati svojega izvirnega poslanstva, to je reševanja članic pred katastrofami zaradi kratkoročne nelikvidnosti. Za urejanje dolgoročnih strukturnih in razvojnih vprašanj pa so bolj primerni Svetovna banka in drugi mednarodni posojilodajalci,« je verjel Tobin (2003, str. 71). Ob izbruhu krize pa bi moral IMF, ki bi po njegovem potreboval več denarja, ustaviti trgovanje z napadeno valuto in takoj začeti pogajanja s posojilodajalci, da prepreči panične dvige, ko se trgovanje spet začne.

3.7 KRUGMAN: KRIVCI SO DOMA, NE NA SVETOVNIH TRGIH

Bi se lahko globalizacija spet ustavila in zmanjšala? Da, lahko, je avgusta lani v svojem članku zapisal nobelovec Paul Krugman, ki se je zaradi nekaterih aktualnih dogodkov (rusko-gruzijski spopad) vprašal, ali bi tudi drugi veliki val globalizacije lahko doživel usodo njenega prvega vala iz začetka 20. stoletja. Tedaj je bilo svetovno gospodarstvo izredno povezano, internacionalizacija pa je še doživljala pravi razcvet kljub nekaterim omejitvam in pojavom militarizma in imperializma, ki so nazadnje sprožili prvo svetovno vojno. Sledila so tri desetletja vojne, revolucije, politične nestabilnosti, depresije in nove vojne. Ob koncu druge svetovne vojne je bil svet gospodarsko in politično spet razdrobljen. Trajalo je kar nekaj generacij, da se je povezal v sedanji obliki.

Krugmana so k dvomom o vzdržnosti obsega svetovne trgovine napeljale tudi tedanje hitro rastoče cene hrane. »Leta so nam govorili, da je samozadostnost zastarel koncept in da se je za oskrbo s hrano bolj zanašati na svetovne trge. Toda ko so cene pšenice, riža in koruze zrasle, so se brž vrnilo omejitve: mnogo vlad je pohitelo z zaščito domačih potrošnikov in omejilo izvoz hrane ter pustilo uvoznice hrane v negotovosti,« je zapisal Krugman (2008), ki je opazil, da se vračajo tudi pojavi militarizma in imperializma. Vojna v Gruziji sicer ni imela velikih gospodarskih posledic, je pa pomenila konec obdobja, v katerem so imele ZDA nekakšen monopol pri uporabi vojaške sile. »In to sproža nekaj resničnih vprašanj o prihodnosti globalizacije. Evropska odvisnost od ruske energije, zlasti zemeljskega plina, je zdaj videti precej nevarna, bolj kot njena odvisnost od bližnjevzhodne nafte. Nenazadnje je Rusija že leta 2006 uporabila plin kot orožje, ko je privila pipico Ukrajini. In če je Rusija pripravljena uporabiti silo, da bi uveljavila nadzor nad področjem njenega vpliva, ali ne bodo tudi drugi naredili isto,« se sprašuje Krugman.

Seveda se zaveda ocen analitikov, češ da je skrb odveč, saj je že globalna gospodarska povezanost nekakšna zaščita pred vojno – uspešno trgujoča gospodarstva naj pač ne bi ogrožala svoje uspešnosti z vpletanjem v vojaške avanture. A Krugman opominja, da je še tik pred prvo svetovno vojno britanski avtor Norman Angell izdal knjigo z naslovom *The Great Illusion*, v kateri je trdil, da v moderni industrijski dobi celo zmagovalci vojne izgubijo precej več kot z njo pridobijo. Imel je prav – a do vojn je še naprej prihajalo.

So torej temelji drugega velikega svetovnega gospodarstva bolj trdni kot tisti iz začetka 20. stoletja? V nekaterih pogledih so, meni Krugman. Vojna med državami zahodne Evrope je dandanes res nepredstavljava, niti ne toliko zaradi gospodarskih vezi kot zaradi skupnih demokratičnih vrednot. »Vendar pa velik del sveta, tudi države, ki imajo ključno vlogo v svetovnem gospodarstvu, teh vrednot ne deli. Večina nas sicer še vedno verjame, da lahko računamo na nadaljevanje svobodne svetovne trgovine, ker je tako donosna. A to ni prav zanesljiva predpostavka,« ocenjuje Krugman. »Angell je imel prav, ko je prepričanje, da se osvajanje ozemelj splača, označil za veliko iluzijo. A tudi prepričanje, da ekonomska racionalnost vselej preprečuje vojne, je enako velika iluzija. Sedanja visoka stopnja gospodarske soodvisnosti sveta, ki je lahko vzdržna le ob razumnem delovanju vseh vlad, je bolj krhka, kot si predstavljamo,« je zaključil Krugman.

3.7.1 Globalizacija zdaj že škodi ZDA

Sicer pa je Krugman na nekatere težave trgovine in globalizacije opozarjal tudi že prej, denimo v članku *Trouble with trade* (2007b). V njem ugotavlja, da ZDA odnedavna uvažajo več izdelkov iz tretjega sveta kot iz razvitih držav (prej je dolgo prevladoval uvoz iz drugih bogatih držav, kot so Kanada, Japonska in evropske države), to pa pomeni, da večina njihove industrijske trgovine zdaj poteka z državami, ki so veliko revnejše in ki svojim delavcem plačujejo precej nižje plače. »Za svetovno ekonomijo kot celoto – in še posebej za revnejše države – je rastoča trgovina med državami z visokimi in nizkimi plačami zelo dobra stvar. Manj razvitim državam to daje najboljše upanje, da se premaknejo višje po lestvici dohodkov. Za ameriške delavce pa je to precej manj pozitivno. V bistvu se je težko izogniti ugotovitvi, da rastoča ameriška trgovina z državami tretjega sveta zmanjšuje realne plače mnogih ameriških delavcev, verjetno celo večine. In ta resnica zelo otežuje trgovinsko politiko,« trdi Krugman in dodaja, da trgovina med zelo različno razvitimi državami rada ustvarja velike razrede poražencev in zmagovalcev (za razliko od trgovine med razvitimi državami, kjer nekaj malega pridobijo skoraj vsi udeleženci). Visoko izobraženi ameriški delavci kljub selitvi nekaterih služb v Indijo in na Kitajsko praviloma pridobijo v obliki višjih plač ali razširjenih možnosti zaposlitve, ki jih prinaša rastoča trgovina, saj razvojne in raziskovalne službe ostajajo v ZDA. Po drugi strani pa delavci z nižjo izobrazbo bodisi izgubljajo službe bodisi dobivajo nižje plače zaradi konkurence podobno (ne)izobraženih delavcev, ki po selitvi

proizvodnje iščejo službo v drugih panogah. In nižje cene v Wal-Martu niso zadostna tolažba oziroma nadomestilo.

Ekonomsko teorija pravi, da svobodna trgovina običajno naredi države bogatejše, seveda pa to ne pomeni, da je bogatejši prav vsak posameznik. Krugman priznava, da je tako kot številni drugi ekonomisti v 90-ih letih (ko se je prvič začelo govoriti o posledicah uvoza iz manj razvitih držav na ameriške plače) ocenil, da so negativni učinki na ameriške plače skoraj zanemarljivi. »Zdajšnja težava pa je, da ti učinki niso več tako skromni, kot so bili, saj se je uvoz izdelkov iz tretjega sveta dramatično povečal – z 2,5 odstotka BDP v letu 1990 na šest odstotkov v letu 2006,« ugotavlja Krugman (2007b). Za povrh se je močno spremenila tudi struktura manj razvitih držav, iz katerih največ uvažajo. V letu 1990 so bile to Južna Koreja, Tajvan, Hongkong in Singapur, katerih plače so dosegale približno četrtno ameriških. Zdaj so to Mehika (s približno desetkrat manjšimi plačami od ameriških) in Kitajska, kjer povprečje dosega le tri odstotke ameriškega.

Se torej Krugman zavzema za protekcionizem? Ne. »Motijo se tisti, ki mislijo, da je globalizacija vedno in povsod slaba stvar. Nasprotno, to da obdržimo svetovne trge relativno odprte, je ključno za upe milijard ljudi,« vztraja Krugman, čeprav meni, da število tistih, ki v ZDA izgubljajo zaradi trgovanja z manj razvitimi že precej presega število tistih z jasnimi koristmi. »Nisem protekcionist. Za dobro celega sveta upam, da na težave trgovine ne bomo odgovorili z zapiranjem vrat, ampak z ukrepi, kot je jačanje socialne varnostne mreže. Res pa je, da tisti, ki so zaskrbljeni zaradi trgovine, imajo argument za to in si zaslužijo več spoštovanja« (2007b).

3.7.2 Globalizacija le izgovor za domače bitke

V enem od poglavij knjige *The Accidental Theorist* je Paul Krugman prišel do zanimivega sklepa, da je prerekanje o koristih in slabostih globalizacije pravzaprav precej brezpredmetno. Vpliv globalizacije na domača gospodarstva je po njegovem celo namerno precenjen in služi bolj kot priročen izgovor za poteze znotraj posameznih držav, kjer se bijejo ključni boji med različnimi interesi. Kot opaza, eni trdijo, da je globalizacija koristna za vse države, na drugi strani pa jo vse več politikov, sindikatov in delodajalcev krivi za nestabilnost, brezposelnost in padanje plač. Oboji se strinjajo le, da posamezne vlade nimajo več moči, da bi nadzirale svojo usodo, ampak so prepuščene (ne)milosti mednarodnih trgov. Toda Krugman (1999, str. 76) pravi: »Obe strani se motita. Velikansko moč globalnih trgov jemljeta za samoumevno in se ne zavedata, da so ocene o smrti nacionalne avtonomije močno pretirane.«

Krugman priznava, da je fasciniranost s pohodom globalizacije do neke mere razumljiva, saj že pol stoletja svetovna trgovina raste hitreje kot svetovna proizvodnja, mednarodni kapital pa potuje hitreje kot kdajkoli. Vendar pa po njegovem hitro rast svetovne povezanosti še prekaša rast

»globalne ekonomske retorike«, ki globalizacijo razglašajo za večjo grožnjo od totalitarizma ali jo prikazujejo kot najhujše zlo. »Takšno govorništvo je postalo tako prodorno, da mnogi že krivijo svetovne trge za kup gospodarskih in družbenih slabosti, čeprav dejstva nesporno kažejo na domače – in običajno politične – vzroke.« Že res, da ima mednarodna konkurenčnost določeno vlogo pri odpuščanjih v številnih podjetjih, a to nikakor ni edini razlog, meni Krugman. Kot glavni razlog za pretirano poudarjanje pomena svetovnih trgov in valjenje krivde na globalizacijo (poleg nezanemarljivega dejstva, da omenjanje globalizacije zveni nekako prefinjeno) Krugman vidi nekakšen tihi dogovor leve in desne, ki se pretvarjata, da so na delu eksotične globalne sile, tudi ko gre za čisto domače zadeve. »Mnogi na levi ne marajo svetovnega trga, ker ponazarja prav tisto, česar ne marajo pri trgu na splošno: dejstva, da ga nihče ne nadzoruje. [...] Tisti, ki bi radi spreobrnitev v bolj regulirano družbo, upajo, da bi bil prvi korak v to smer lahko prav nelagodje zaradi gospodarskega vpliva ljudi iz oddaljenih krajev in s čudno zvonečimi imeni. Medtem pa desnica uporablja globalizacijsko retoriko kot argument, da od delodajalcev ne moremo več pričakovati spoštovanja uveljavljenih družbenih obvez. Tako je na primer za nasprotnike okoljske zakonodaje postalo že običajno, da brž pomahajo s konkurenčnostjo in opozorijo na izrinjanje naših izdelkov s svetovnih trgov, če bi se povečali stroški.« Kljub svojim duhovitim opazkam pa Krugman vidi v takem zlorabljanju globalizacije tudi resno nevarnost. »Javnost, ki bi verjela, da je mednarodna trgovina vir vseh težav, bi lahko postala protekcionistična in bi spodkopala vse, kar je globalizacija naredila dobrega za ljudi tu in v svetu,« se boji Krugman. Poleg tega pa tako pretiravanje spodbuja tudi fatalizem, torej vdanost v usodo in občutek, da se država ne more soočiti z domačimi težavami, saj so večje od nje same. »Nobena od pomembnih omejitev za ameriško gospodarsko in socialno politiko ne prihaja od zunaj. Imamo vsa sredstva, da bi lahko precej bolje kot sedaj poskrbeli za naše revne in nesrečne; če naše politike postajo vse bolj nizkotne in skope, je to le politična izbira, ne pa nekaj, kar bi nam vsilile neznane sile. Ne moremo se izogniti odgovornosti za naša dejanja z izgovarjanjem, da so nas v to prisilili svetovni trgi,« je odkrito kritičen Krugman (1999, str. 79).

3.7.3 Rastoče razlike kot izvorni greh

Krugman kot glavni problem ZDA, pa tudi sveta, vidi rastočo revščino in socialne razlike, po drugi strani pa izginjanje srednjega razreda. Sedanje razmere v ZDA primerja s tistimi iz obdobja od začetka prejšnjega stoletja do izbruha krize v 30-ih letih (Krugman, 2007a). Država je v tistem obdobju dopuščala brezmejno bogatenje in ni ukrenila nič, da bi vsaj omejila skrajnosti. To se je zgodilo šele z Rooseveltovim *New Dealom*, ko se je začela neenakost drastično zmanjševati. Krugman imenuje to obdobje, ki je trajalo do sredine 40-ih let, »Veliko stisnjenje« (angl. *Great Compression*) in se mu zdi prelomno ter ključno za nastanek srednjega razreda v ZDA. Sledilo mu je obdobje, ki je trajalo vse do poznih 70-ih let in se ga zdaj z nostalgijo spominja kot »izgubljenega raja« – ne le zato, ker je bil to čas njegove mladosti (rojen je bil leta 1953). »To je bila družba brez

skrajnosti v bogastvu in revščini, družba skupnega razcveta, v kateri so močni sindikati, visoke minimalne plače in progresiven davčni sistem pomagali omejiti neenakost,« opisuje Krugman (2007a) in pravi, da je to obdobje tedaj jemal kot samoumevno. Toda od konca 70-ih let se je po njegovem začelo obdobje Velike divergence, v katerem je Amerika, kakršno je poznal, razpadla. »Nismo več družba srednjega razreda, v kateri so koristi gospodarske rasti široko porazdeljene: med letoma 1979 in 2005 je realni dohodek povprečnega gospodinjstva zrasel le za 13 odstotkov, prihodek najbogatejše desetinke odstotka Američanov pa kar za 296 odstotkov. Večina ljudi misli, da je ta porast neenakosti posledica čisto neosebni sil, kot so tehnološke spremembe in globalizacija. Toda veliko zmanjšanje neenakosti, ki je med leti 1935 in 1945 ustvarilo srednji razred, so vodile politične spremembe. In prav politika je imela glavno vlogo tudi pri rasti neenakosti od konca 70-ih let,« ugotavlja Krugman. Ob tem opozarja, da tako velike rasti razlik ni doživela nobena druga razvita država, celo rastoče razlike v Veliki Britaniji v času Thatcherjeve so bile le bled odsev ameriških. To obdobje, ki je doseglo višek prav pod Bushevo vladavino, je bilo tudi obdobje konzervativizma, ki je zmanjševalo davke bogatim in večalo luknje v socialnovarnostni mreži. »Zgodba o sodobni Ameriki je v veliki meri zgodba o padcu in vzponu neenakosti. Verjamem pa, da je Amerika zdaj pripravljena na novo veliko spremembo,« je že dobro leto pred zmago Obame pravilno napovedal Krugman.

3.8 SAMUELSON: Z DAVKI NAD SLABOSTI GLOBALIZACIJE

»Tako star sem, da sem doživel, kako se je cikel vrnil na začetek. V gospodarsko politiko sem se vključil 2. januarja 1932, ko je velika kriza dosegla samo dno. Takrat sem bil svetovalec zveznih rezerv v Washingtonu, kasneje sem bil glavni gospodarski svetovalec predsednika Johna F. Kennedyja. Zmernež sem postal že zelo zgodaj. Centralni planski sistem socialističnih držav, s katerim smo se ideološko bodli v tistih letih, je bil seveda idiotski, vendar to ni pomenilo, da vlada ni igrala ključne vloge v gospodarstvu. Danes vidimo, kako zgrešena je bila predstava Milтона Friedmana, da trg lahko uravnava samega sebe. Razumemo, kako neumno je bilo geslo Ronalda Reagana, da vlada pomeni težavo, ne rešitve. Prevladujoča ideologija zadnjih nekaj desetletij je postavljena na glavo. Zdaj vsi razumejo, da rešitev brez vlade ni mogoča. Spet velja keynesijansko načelo, da morata fiskalna politika in javni primanjkljaj igrati ključno vlogo pri usmerjanju tržnega gospodarstva. Želim si, da bi Friedman še živel in videl, kako je njegov ekstremizem povzročil poraz njegovih zamisli,« je v letošnjem pogovoru za *Global Viewpoint* (Gardel, 2009) dejal Paul Samuelson, 93-letni starosta ekonomistov in še en nobelovec, ki je že dolgo pred sedanjo krizo opozarjal na nevzdržnost radikalne ideologije svobodnega trga. Tako je že leta 2005 v pogovoru za *Spiegel* izjavil: »Trg nima srca, trg nima možganov.« Takrat se je zgražal predvsem nad velikanskimi in rastočimi razlikami, kjer po eni strani predsedniki uprav zaslužijo po stokrat več od povprečja, hkrati pa njihova podjetja ne spoštujejo svojih pokojninskih obveznosti, kar je bilo pred desetletji nepojmljivo. Opozarjal je tudi na nevzdržnost ameriškega zadolževanja pri revnejših

gospodarstvih in predvidel, da bo sčasoma treba uvesti nadzor nad kapitalom. Že tedaj je govoril tudi o svetovni krizi (čeprav bolj optimistično kot sedaj): »Ne verjamem, da bo tako hudo, kot med Veliko depresijo. Človeštvo se je naučilo, da je treba le natiskati dovolj denarja, da se izogne deflaciji. Mislim pa, da je v primeru takega scenarija pred nami dokaj kotanjasta pot« (Zgonik, 2005).

Letos ugotavlja, da so razmere že zelo podobne takratni krizi, nedvomno pa najhujše po 2. svetovni vojni, tako v ZDA kot v svetu. Na nekaterih področjih, kot je nepremičninski trg, pa celo še hujše. Okrevanje bo izjemno dolgo, četudi bo vlada povečala javni primanjkljaj. »Trenutne napovedi, da si bo gospodarstvo delno opomoglo v drugi polovici leta 2009, niso realne. Po mojem bomo znake okrevanja opazili leta 2012, če ne šele 2014. To se bolj ujema s časovnim okvirom od Rooseveltove prisege marca 1933 do začetka druge svetovne vojne,« meni Samuelson in dodaja, da je tokratna kriza drugačna, ker smo na zahrbtnih shemah »genialnih« diplomantov slavnih fakultet postavili tako zapleteno hišo iz kart, da bo preteklo precej vode, preden bomo pospravili zmešnjavo in vnovič vzpostavili zaupanje v finančni sistem. Poleg infrastrukturnih projektov, pri katerih pa ne sme iti za metanje denarja iz letal, ampak za premišljene dolgoročne cilje, bodo za rešitev iz krize potrebne tudi davčne olajšave, a spet ne kar poprek. »V Kennedyjevih časih smo se morali zelo potruditi, da smo dosegli nižje davke. In takrat so delovali. A Busheva zapuščina je strašna, saj ljudje njegova darila bogatim zamenjujejo za davčne olajšave, ki lahko pripomorejo h gospodarski rasti. Obamov načrt bi moral z davčnimi olajšavami pomagati nižjemu srednjemu razredu, saj bo le to učinkovalo. Zaradi olajšav najbogatejšim družbam in njihovim nezaslišano preplačanim direktorjem ne bo nenadne oživitve dejavnosti. Hierarhija v podjetjih, ki omogoča, da direktorji zaslužijo 400-krat več od povprečja zaposlenih, je največji protiargument za davčne olajšave najbogatejšim. Plača, ki je odvisna od četrletnega dobička in ne od dolgoročne rasti, skupaj z ogromnimi odpravninami, čeprav za slabo delo, spodkopava produktivnost. Davčne olajšave za to skupino so potemtakem dobesedno metanje denarja skozi okno. Busheva politika je bila glede tega popoln polom,« trdi Samuelson, ki sicer veliko bolj zaupa Obami in njegovi ekipi (mimogrede, v njej je kot glavni gospodarski svetovalec tudi Samuelsonov nečak Larry Summers), a je raje previden. »Ker sem veteran washingtonskih bitk, sem prepričan, da bo Obama naletel na veliko odkritega in prikritega nasprotovanja. Njegovi medeni tedni bodo kratki.«

In kaj meni o globalizaciji? »Globalizacija ne pomeni, da bodo vsi zmagovalci. Ni res, da vse kar spodbuja globalizacijo, samodejno koristi vsakomur. Takšna je danes stvarnost Ricardovih primerjalnih stroškovnih prednosti. A da ne bo nesporazuma: življenje v globaliziranem svetu nasploh pomeni, da se bo materialna blaginja povečala. Močne gospodarske rasti po svetu ne bi bilo brez dinamične moči globalizacije. Vendar pa korist od nje ni enakomerno porazdeljena med vse ljudi. V večini držav je poleg situacij *win-win* tudi nekaj situacij *win-lose*. Globalizacija nam tako prinaša dodatno blaginjo, hkrati pa dodatno negotovost, napetosti in povečano raven neenakosti.« In

kako torej brzdati negativne strani globalizacije? »Morebiti bi morali ta proces malo ustaviti, a ga ne moremo, pa tudi ne smemo. Kar lahko naredimo, je pomagati ljudem, ki trpijo zaradi posledic. Uporabimo lahko moč davčnega sistema, da denar bogatih ljudi, kakršen sem jaz, razdelimo med manj bogate. Gospodarsko rast bi to komaj kaj zavrlo. Seveda pa je davčni sistem treba določati silno previdno. Ne moremo kar razveljaviti tržnih zakonov in na silo vsega izenačevati. Sicer ubijemo kokoš, ki leže zlata jajca. Upam, da bo Amerika ohranila kaj od ideje o *New Dealu*, da omili neenakost. Ne zato, da jo izkorenini, temveč zato, da jo zmanjša,« svetuje Samuelson (Zgonik, 2005), ki izpostavlja tudi, da ima politika lahko zelo močan vpliv na globalizacijo oziroma na njene učinke. To dokazuje s primerom Argentine in Čila. Po koncu druge svetovne vojne je namreč potihem menil, da se bosta prav ti dve državi v naslednjih desetletjih razvijali najhitreje od vseh, saj imata primerno podnebje in prebivalstvo z evropskimi koreninami. »Čisto mimo bi udaril. Ne zato, ker bi napačno ocenil gospodarske možnosti, ampak ker sem podcenil populistična gibanja, kot je bila Peronova diktatura. Argentinci niso nikoli obvladali inflacije,« priznava zmoto. In kakšne so njegove napovedi sedaj? »Kitajska je kot 400-kilogramska gorila sredi dneve sobe. Če po predvidevanjih trezno in stvarno ocenimo razvoj, bo Kitajska vladajoče gospodarstvo sveta, če politični sistem tega ne bo preprečil. A ta 'če' je zelo pomemben,« Samuelson ne pozablja na politični vpliv na globalizacijo. Pa tudi ne na vpliv protekcionizma. »Nad vsako moderno družbo lebdi pošast protekcionizma. Amerika s svojo kolonialno preteklostjo je znana po svojem protekcionističnem obnašanju, republikanci so bili zmeraj stranka protekcionizma. Morebiti je tako zaradi naših darwinističnih korenin: v džungli človek preživi le, če je previden do drugih.«

Samuelson v svojem najnovejšem članku za *Spiegel* (2008) znova nakazuje, da je v ZDA ob sedanji krizi pričakovati še več protekcionizma. »A za to lahko krivite kar dosedanjo republikansko deregulacijo trga,« pravi Samuelson in dodaja, da je to še ena zapuščina Georgea W. Busha, ki je po njegovem najslabši predsednik v zgodovini ZDA. Zelo gorak je znova tudi do zagovornikov svobodnega trga. »Libertarci niso le čustveni pohabljeni, ampak so tudi slabi svetovalci. Pri tem imam v mislih poglede Milтона Friedmana in Friedricha Hayeka,« je zelo jasen Samuelson, ki sicer zatrjuje, da ne pozna boljše alternative od tržnih sistemov. »Vendar pa uporabljanje trga ni isto kot neregulirani kapitalizem, ki ga libertarci tako ljubijo. Taki sistemi se ne morejo regulirati sami od sebe, niti mikroekonomsko niti makroekonomsko. Kjerkoli so to poskušali, so sistematično ustvarili nevzdržne neenakosti. In namesto da bi ta neenakost bila nujna cena za spodbujanje dinamičnega napredka s tehnološkimi in upravljaljskimi inovacijami, ustvarja neuporabne primanjkljaje pri produktivnosti faktorjev« (2008).

4 KAPITALIZEM NA KRIŽIŠČU

Naraščajoča polarizacija med bogastvom na eni strani in revščino na drugi strani lahko sproži upor zoper globalizacijo, ne nazadnje tudi v obliki naraščajočega protekcionizma in splošnega upora

zoper njo. Položaj spominja na čas velike krize, saj je kapitalizem na razpotju, kot je bil v 30-ih letih. Po veliki krizi je bil spontani dogovor vlad protekcionizem, danes je spontani odgovor liberalizacija, kar se kaže v okrepljeni globalizaciji. Niti takrat niti danes ta spontana odgovora nista dala pravih rezultatov. Tako kot je takrat protekcionizem poglobil krizo, se zdi, da tudi globalizacija danes pogloblja razlike, čeprav pospešuje razvoj. Očitno tudi danes potrebujemo Keynesa (ki je ob veliki krizi rešil kapitalizem s politiko državnih intervenc in ustvarjanja delovnih mest). Keynesijanske rešitve v podobi socialne države velja iz nacionalne ravni presaditi še na svetovno, da bi vzpostavili novo ravnotežje globalnih tržnih sil in popravili slabosti trga.

Z zgornjimi ugotovitvami je že pred leti vnovično potrebo po Keynesu dokaj jasnovidno predvidel Marjan Svetličič (2004, str. 176-178). To bi po njegovem vodilo k bolj enakomerni razdelitvi bogastva, pri čemer pa bi morale distribucijsko vlogo kapitalizma prevzeti mednarodne in regionalne organizacije, ki bi tako odigrale Keynesovo vlogo države v nacionalnem sistemu prejšnjega stoletja. Vprašanje je le, ali naj se moč osredišči v eni univerzalni (na primer OZN) ali porazdeli med več organizacij, kakršna naj bi bila po drugi vojni predlagana Mednarodna trgovinska organizacija (ITO). Prehodna rešitev pa je prav gotovo lahko krepitev WTO, obenem pa na primer ustanovitev Ekonomskega varnostnega sveta, predlaga Svetličič. Na nacionalni ravni pa je po njegovem mnenju ključna naloga, ki nas lahko pripravi na uspešno soočanje z globalizacijo, zlasti krepitev izobrazbene ravni prebivalstva s stalnim izobraževanjem in preusposabljanjem.

4.1 POGLEDI NA DILEME KAPITALIZMA IN GLOBALIZACIJE V SVETU

Do precej podobnih sklepov o potrebi po novem Keynesu, novih mednarodnih ustanovah in možnem protiglobalizacijskem udaru dandanes prihajajo številni ekonomisti tudi v ZDA, kjer so bili taka mnenja še nedolgo nazaj sila redka in skoraj bogokletna. Zdaj pa harvardski profesor Dani Rodrik (2008) odkrito ugotavlja: »Če želi globalizacija preživeti, bo potrebovala nov intelektualni dogovor. Svetovna ekonomija obupno potrebuje svojega novega Keynesa.« Rodrik meni, da spraševanje o možnem zlomu globalizacije sploh ni privlečeno za lase – nenazadnje ga je svetovna ekonomija že doživela leta 1914, ko se je doba zlatega standarda s prosto trgovino nenadoma prekinila in po koncu vojne ni bila več vzpostavljena. In tudi sedanja globalizacija počiva na precej trhljih temeljih. »Ni nobene globalne avtoritete proti koncernom, nobenega globalnega posojilodajalca v skrajni sili, globalnega regulatorja, globalnih socialnih varnostnih mrež in nobene globalne demokracije. Z drugimi besedami, globalni trgi trpijo zaradi šibkega upravljanja in s tem šibke splošne legitimnosti,« meni Rodrik (2008). Kot dokaz navaja ne le sedanjo finančno krizo, ampak že pred tem rast cen hrane (kar je pokazalo na odsotnost kompenzacijskih shem) in nafte (kar je začelo pod vprašaj postavljati tudi smiselnost *outsourcinga*). Rodrik opaža, da je med ekonomisti vse več tistih, ki opozarjajo na slabosti globalizacije in na potrebo po novih ustanovah in mehanizmih, ki bi globalizacijo naredili bolj učinkovito, pošteno in vzdržno. Namesto nekdanjih

mladih antiglobalistov, ki so metali kamenje v policijo in izložbe, so na čelu sedanjega nasprotovanja prav intelektualci, boj pa se odvija prek kolumn in komentarjev. A pri tem po njegovem niti ne gre več za vprašanje »Ali si za ali proti globalizaciji?«, ampak »Kakšna naj bodo pravila globalizacije?«

Hkrati s tem potrebuje nova pravila in spremembe tudi kapitalizem, ugotavlja Rodrik v drugem članku za *Project Syndicate* (2009). Kapitalizem je v najresnejši krizi zadnjih desetletij, vendar pa Rodrik opozarja na pomembno zgodovinsko dejstvo: kapitalizem ima skorej neomejeno sposobnost, da sam sebe na novo izumi. Ta njegova prilagodljivost je razlog, da je premagal vsa krizna obdobja v nekaj stoletjih in preživel kritike od Marxa naprej. »Pravo vprašanje torej ni, ali kapitalizem lahko preživi – lahko – ampak ali bodo svetovni voditelji pokazali sposobnost, da nas povedejo iz sedanjega reda v novo fazo,« meni Rodrik in nadaljuje z oceno, da so vse uspešne družbe danes v širšem smislu kapitalistične, saj temeljijo na zasebni lastnini in veliki vlogi trga. »A težava je, da niti zasebna lastnina niti trgi ne morejo delovati sami od sebe. Zahtevajo druge družbene ustanove, da jim pomagajo. Zasebna lastnina temelji na sodstvu in pravu, trgi pa na regulatorjih, ki urejajo napake in zlorabe trga. [...] Kot je sedanja kriza znova pokazala, kapitalizem potrebuje stabilizatorje, kot so posojilodajalci v skrajni sili (angl. *lender of last resort*) in proticiklična fiskalna politika. Z drugimi besedami, kapitalizem se ne more ustvarjati, vzdrževati, regulirati ali stabilizirati sam od sebe.«

Rodrik meni, da je zgodovina kapitalizma proces spoznavanja in ponovnega učenja teh lekcij. Idealizirani trg Adama Smitha je potreboval le nekaj več kot »nočnega čuvaja države«. V zgodnjem 20. stoletju so tako vlade upravljale kapitalizem z le omejenim poseganjem v gospodarstvo (z nekaterimi izjemami, kot je bila Bismarckova uvedba pokojninskega sistema leta 1889). To se je začelo spreminjati, ko so družbe postale bolj demokratične in so se sindikati organizirali proti zlorabam kapitalizma, koristnost aktivnih monetarnih in fiskalnih politik pa se je pokazala tudi med in po Veliki depresiji. Delež javne porabe v BDP se je v razvitih državah povečal z 10 odstotkov konec 19. stoletja na blizu 40 odstotkov pred začetkom 2. svetovne vojne. Model mešanega gospodarstva je bil glavni dosežek 20. stoletja in je ustvaril novo ravnotežje med državo in trgom ter omogočil obdobje razcveta in stabilnosti, ki je trajalo do sredine 70-ih let. Potem se je začel cefrati. Razloge za to pa je po Rodrikovem mnenju moč povzeti z eno besedo – globalizacija.

Prva tri desetletja po letu 1945 je dogovor iz Bretton Woodsa omogočal okrevanje in rast svetovne trgovine, a hkrati dovoljeval politikom, da so se posvečali tudi domačim socialnim potrebam. Takratna ureditev je namreč spodbudila le plitko mednarodno ekonomsko povezovanje s kontrolo mednarodnega pretoka kapitala (kar je bilo za Keynesa in sodobnike ključno pri upravljanju domačega gospodarstva). Sporazum GATT je dopuščal le omejeno trgovinsko svobodo z omejitvami pri socialno občutljivih sektorjih (kmetijstvo, tekstil, storitve), to pa je državam

omogočalo gradnjo lastnih oblik kapitalizma. A v 80-ih letih je to nadomestil novi režim z globljo liberalizacijo in integracijo, ki zdaj ni več vzdržen. »Posebej finančna globalizacija je uničila stara pravila. Ko sta se kitajski in ameriški kapitalizem srečala, z le malo varovalkami, je nastala eksplozivna mešanica. Ni bilo zaščitnih mehanizmov, ki bi ustavili preobilje globalne likvidnosti in kasneje preprečili nastanek in pok balončkov. In tudi nobenih mednarodnih cestnih blokad, ki bi ustavile širitev krize iz epicentra, ni bilo. Nauk tega ni, da je kapitalizem mrtev. Nauk je, da ga moramo na novo prilagoditi novemu stoletju, v katerem so sile globalizacije precej močnejše kot prej. Kot se je Smithov minimalni kapitalizem spremenil v Keynesovo mešano gospodarstvo, je zdaj treba premisliti o prehodu državne inačice mešanega gospodarstva v globalno,« razlaga Rodrik. Potrebno je torej boljše ravnotežje med trgov in ustanovami na globalni ravni. Včasih bo treba vpliv državnih ustanov razširiti prek meja in tako krepiti globalno upravljanje, drugič spet bo treba trgov preprečiti, da bi se razširili zunaj dosega državnih ustanov. »Oblikovanje novega kapitalizma ne bo enostavno. A njegova privlačnost je v tem, da je skoraj neskončno prilagodljiv,« zaključuje Rodrik.

4.1.1 Zdaj vsi postajajo keynesijanci

Na Keynesa in pomen večje regulative, ki lahko popravi napake nevidne roke tudi na globalnem trgu, rad spomni tudi Stiglitz. »V času Velike depresije je John Maynard Keynes zasnoval teorijo, ki je opisovala, kako bi z vladnimi ukrepi lahko vzpostavili polno zaposlenost. Konservativci so ga zasmehovali, a je Keynes v resnici naredil za preživetje kapitalizma več kot vsi tržno usmerjeni finančniki skupaj. Če bi šli po poti, ki so jo razglašali konservativci, bi bila Velika depresija še veliko hujša in bi se povečala potreba po nečem, kar bi nadomestilo kapitalizem. Enako težko bo ohraniti globalizacijo, če ne prepoznamo in se ne lotimo reševanja njenih vprašanj,« poudarja Stiglitz in dodaja, da na ta vprašanja ni mogoče odvrniti s koprnečim upanjem, da bo globalizacija nekoč koristila vsem. Kot je opozoril že Keynes, smo namreč na dolgi rok vsi mrtvi.

Ker je na nujno spremembo kapitalizma in neoliberalnega modela opozarjal že pred toliko leti, Stiglitz seveda po svoje uživa ob sedanjem množičnem priseganju na Keynesa. »Zdaj smo vsi keynesijanci. Celo ameriška desnica se pridružuje Keynesovem taboru z neprikritim navdušenjem in v svojčas povsem nepredstavljenem obsegu. Za tiste, ki smo že prej bili kakorkoli povezani s Keynesovim izročilom, je to trenutek zmagoslavja, potem ko smo bili več kot tri desetletja skoraj izolirani. Kar se dogaja zdaj, je do določene mere zmaga razuma in dokazov nad ideologijo in interesi,« je zadovoljen Stiglitz (2008c). A je pri tem vendarle tudi previden in opozarja, da bi tudi Keynesa dočetrarajšnji nasprotniki lahko skušali zlorabiti. Tako Stiglitz ob zavzemanju nekaterih za vsesplošno nižanje davkov poudarja, da je Keynes res trdil, da je v krizi fiskalna politika bolj učinkovita kot monetarna, a ne kakršnakoli fiskalna politika. Zato se zavzema zlasti za nižanje davkov revnim in višanje nadomestil nezaposlenim ob hkratnem višanju davkov za bogate. Stiglitz

poudarja še, da tudi reševanje bank samo po sebi ni dovolj. »Zgodovino in teorijo je treba brati pozorno: ohranjanje finančnih ustanov ni končni cilj, ampak le pot do njega. Pomemben je namreč tok kreditov, ki ga omogočijo.« In prav pri oživitvi njihove funkcije posojilodajalca je bilo doslej premalo narejenega. Najbolj pa se Stiglitz boji, da bi donedavni tržni fundamentalisti, ki jih je največ v finančnih ustanovah, tudi iz nujnega državnega reševanja bank potegnili največ koristi zase. »Danes je tveganje, da bodo nove keynesijanske doktrine zlorabljene, da bi služile nekaterim istim interesom. Ali so se tisti, ki so pred 10 leti silili v deregulacijo, zdaj naučili lekcijo? Ali bodo hoteli le kozmetične popravke – minimum, ki je potreben, da opraviči megatriljonsko reševanje bank? Gre za spremembo iz srca ali le za spremembo taktike? Navsezadnje je v današnjih razmerah zasledovanje keynezijanske politike zanje celo bolj profitabilno kot tržni fundamentalizem,« meni Stiglitz, ki opominja, da je bilo tudi pred 10 leti ob azijski finančni krizi veliko govora o nujnosti reform globalne finančne arhitekture, a le malo narejenega. »Nujno je, da ne le ustrezno odgovorimo na sedanjo krizo, ampak da se tudi lotimo dolgoročnih reform, ki so potrebne, če želimo ustvariti bolj stabilno, uspešno in pravično svetovno gospodarstvo« (2008c).

Britanski ekonomist in politik Robert Skidelsky opozarja, da se mnogi ekonomisti v svetu še vedno slepijo o vzrokih krize in ostajajo zvesti čikaški šoli, ki jo sam vidi kot glavnega krivca. »Ekonomiste krivim bolj kot bankirje. Vzpostavili so namreč sistem idej, ki so jih bankirji, politiki in regulatorji uporabili. John Maynard Keynes je zapisal, da so 'praktični možje, ki verjamejo, da so povsem imuni na intelektualne vplive, običajno sužnji kakega pokojnega ekonomista'. Večina današnje letine ekonomistov ni pokojnih, ampak še naprej delujejo v ideološki bližini Chicaga. Njihove predpostavke bi morale biti neusmiljeno razkrite, saj bi skoraj uničili naš svet,« pravi Skidelsky (2009), ki opaža, da so omenjeni ekonomisti kot krivca pripravljani žrtvovati le Alana Greenspana, čigar prepoceni krediti naj bi bili po njihovem edini razlog sedanje krize. »Predpostavka, da so trgi popolnoma učinkoviti, je protislovna, saj če bi bili udeleženci trga popolnoma racionalni in informirani, niti ne bi mogli nasesti politiki, ki je naredila denar cenejši kot v resnici,« dodaja Skidelsky.

4.1.2 Čas za manj sebični kapitalizem

»Zdaj je čas za manj sebični kapitalizem,« se je marca glasil naslov v *Financial Timesu* (Layard, 2009), najbolj uglednem in odmevnem svetovnem poslovnem časniku, ki je v minulih letih sicer zagovarjal prav tisti bolj sebični kapitalizem, prisegajoč na čimbolj proste finančne in druge trge. Zdaj na njegovih straneh ne dobivajo več prostora zgolj avtorji, ki povzdigujejo rast dobička in BDP, ampak vse bolj tisti, ki opozarjajo, da to ni najboljše merilo uspeha družbe, saj še ne zagotavlja napredka, sreče in zmanjšanja revščine. »Morali bi prenehati občudovati denar in ustvariti bolj humano družbo, kjer je kriterij kvaliteta človeškega izkustva,« je v omenjenem članku zapisal Richard Layard iz londonske ekonomske šole in dodal: »Klub velikanskemu ustvarjenemu

bogastvu se v ZDA in Veliki Britaniji od leta 1950 sreča ni povečala. Pospešena ekonomska rast torej ne more biti cilj, za katerega bi morali veliko žrtvovati. Še posebej ne najpomembnejšega vira sreče, torej kakovostnih medčloveških odnosov doma, v službi in v družbi. Preveč tega smo žrtvovali v imenu učinkovitosti in rasti produktivnosti. Še posebej pa smo žrtvovali naše vrednote.« Avtor to podkrepi s podatkom, da se je v tem času ZDA in Veliki Britaniji prepolovil delež ljudi (s 60 na 30 odstotkov), ki verjamejo, da je večina ljudi vrednih zaupanja. Padec zaupanja se vidi tako v bančnem sektorju kot v družinskem življenju (več ločitev), v prostem času (manj zaupnih prijateljev) in na delu (večja tekmovalnost med sodelavci). Povečana tekmovalnost na delovnem mestu je povrh pogosto kontraproduktivna, saj je tekmovanje za status igra ničelne vsote (angl. *zero-sum game*). Ljudje so sicer mešanica sebičnosti in altruizma, a na splošno se počutijo in delujejo bolje, če pomagajo drug drugemu, kot če si nagajajo. »Naša družba je postala preveč individualistična, s preveč rivalstva in premalo skupnih ciljev. Povzdigujemo uspeh in status in s tem zapostavljamo medsebojno spoštovanje. A države se v tem razlikujejo in Skandinavcem je uspelo združiti učinkovito gospodarstvo z veliko večjo enakostjo in vzajemnim spoštovanjem. Zato imajo najvišjo raven zaupanja in sreče v svetu,« ugotavlja Layard, sicer tudi avtor knjige *Happiness*.

Pa je sprememba od pretiranega individualizma k večji družbeni odgovornosti možna? Saj se je že zgodila, v zgodnjem 19. stoletju, pravi Layard. Naslednjih 150 let je družbena odgovornost rastla, nadaljnjih 50 let pa spet padala. Trend se torej lahko spremeni in prav v težkih časih (kot na primer po letu 1930 v skandinavskih državah) se ljudje pogosto odločijo za bolj kooperativen življenjski slog. Bo pa gradnja družbe, temelječe na zaupanju, treba začeti že v osnovnih šolah z vzgojo otrok in tudi v poklicnem življenju. Vsem poklicem avtor priporoča zavezujoče etične kodekse po zgledu zdravnikov, ki po njegovem mnenju tudi zato uživajo največji ugled med poklici. »Nočemo komunizma, saj so bile komunistične države med najmanj srečnimi in učinkovitimi. Potrebujemo pa bolj človeško obliko kapitalizma, ki temelji ne le na boljši regulaciji, ampak tudi na boljših vrednotah. Ne potrebujemo družbe, zasnovane na darwinovskem tekmovanju med posamezniki. Najboljša izkušnja, ki jo katerakoli družba lahko ponudi, je občutek, da so ljudje na tvoji strani. To je kapitalizem, ki ga hočemo,« zaključuje Layard članek, ki si ga je bilo še lani nemogoče predstavljati v najljubšem časniku finančnikov.

V istem časniku je dandanes moč najti tudi ugledna mnenja, ki prihodnosti niti ne vidijo zgolj v kapitalizmu. »Kriza, čeprav se danes zdi nerešljiva, se bo sčasoma končala, ostala pa bodo vprašanja o prihodnjem ekonomskem sistemu. Ali res potrebujemo 'novi kapitalizem', ki nosi kapitalistično zastavo, bolj kot nemonoliten ekonomski sistem, ki črpa iz različnih, pragmatično izbranih ustanov in vrednot? Ali naj iščemo nov kapitalizem ali raje 'nov svet', ki nima nujno posebne kapitalistične oblike? To ni le sedanje vprašanje, ampak se je to spraševal oče sodobne ekonomije Adam Smith v 18. stoletju, tudi ko je predstavil svojo pionirsko analizo delovanja

tržnega gospodarstva,« je zapisal nobelovec Amartya Sen (2009), ki poudarja, da Smith ni nikoli govoril o zadostnosti tržnega gospodarstva ali nujnosti prevlade kapitala, pač pa o pomenu širših, neprofitnih vrednot in tudi ustanov. V svoji prvi knjigi (*The Theory of Moral Sentiments*) je Smith celo zapisal, da je najbolj koristna lastnost za posameznika »preudarnost«, za druge ljudi pa je najbolj koristna njegova »humanost, pravičnost, velikodušnost in javni duh«. Kot ugotavlja Sen, se žal prepogosto prezre, da Smith profitnega motiva ni jemal kot edinega in prevladujočega. Posamezniki res trgujejo med seboj iz sebičnega interesa in to je dovolj za trgovanje, vendar pa gospodarstvo za učinkovito delovanje potrebuje tudi druge vrednote in obveze, na primer vzajemno zaupanje. Sen zato verjame, da Smitha ne bi presenetilo, kam lahko pripelje pomanjkanje zaupanja, ki je sprožilo sedanjo krizo. »Kljub vsemu kar je Smith naredil, da bi razložil in branil konstruktivno vlogo trga, je bil globoko zaskrbljen nad stopnjo revščine, nepismenosti in pomanjkanja, ki lahko ostane tudi ob dobro delujočem tržnem gospodarstvu. Zato je zagovarjal vlogo države tam, kjer trg ne bi bil uspešen, na primer javno šolstvo in pomoč revnim, in ob morebitnih problemih ni pristajal na fiksno formulo, kot je prepuščanje stvari trgu,« poudarja Sen in dodaja, da tudi sedanja kriza ne kliče po novem kapitalizmu, ampak k širšemu razumevanju starih idej o dosegu in omejitvah tržnega gospodarstva. »Kar je najbolj potrebno, je trezna ocena delovanja različnih ustanov in razumevanje, kako lahko različne organizacije – od trga do državnih ustanov – skupaj prispevajo k oblikovanju bolj spodobnega ekonomskega sveta,« pravi Sen.

4.1.3 Kozmetični popravki niso dovolj

Težko, skoraj nemogoče je v sedanji krizi, ki spravlja v obup in navdaja z mučno negotovostjo, najti karkoli pozitivnega. A vse več uglednih mislecev in strokovnjakov je vse bolj enotnih, da je kriza dobra vsaj za nekaj – kot povod za nujne spremembe oziroma dokončen pokop sedanje oblike neoliberalnega kapitalizma. Ta je s svojim priseganjem na vsemogočnost prostega trga in spodbujanjem brezmejnega pohlepa ter bogatenja svet pripeljal do roba in ga pahnil čez, v krizo, iz katere zdaj še ni videti izhoda in je daleč največja po tisti iz 30. let prejšnjega stoletja. Model, ki je po navodilih čikaške šole in s pomočjo mednarodnih finančnih ustanov po vsem svetu širil in predpisoval krčenje vloge države, vsesplošno privatizacijo, prost pretok kapitala, nižje obdavčenje bogatih in dobička ter kleščanje stroškov dela oziroma plač srednjega in revnega sloja, je že kmalu privedel do resnih kriz, a ne dovolj resnih, da bi prišlo do sprememb. »Tudi po azijski krizi se je govorilo o potrebi po novi finančni ureditvi v svetu. A ko je svetovno gospodarstvo okrevalo, je zagon za reformo usahnil. Sedanja kriza je resnejša in bo trajala dlje. Upam, da smo se tokrat naučili, kaj je treba storiti,« pravi Stiglitz (2009), ki poudarja, da je potreba po boljši finančni regulaciji res ena pomembnih lekcij sedanje krize, vendar pa reforme ne smejo biti le kozmetične in omejene le na finančni sektor.

Da se tokrat nekaj le premika, po svoje kaže vrh G20 v Londonu, kjer so aprila letos dosegli soglasje o novih finančnih injekcijah in nekaterih popravkih svetovne finančne ureditve. A zgolj to ne bo zadovoljilo množic desetisočev, ki so ves čas srečanja protestirali in izražali ogorčenje z zgovornimi transparenti: Prednost ljudem, ne dobičkom, Kapitalizem ne deluje, Kapitalisti – vi ste kriza, Denar za potrebne, ne za pohlepne... Voditelji 20 največjih držav so v Londonu pač skušali rešiti le delovanje obstoječega sistema (in s tem tudi svoj udobni položaj), kar pa vse več ljudi upravičeno navdaja z jezo. Logika, da rešujemo krizo z milijardnimi finančnimi injekcijami istim ustanovam in ljudem, ki so nas s svojim pohlepom in nespametnimi odločitvami pripeljali vanjo, je mnogim res težko razumljiva. Posebno ker morajo njihove izgube in napake plačevati prav davkoplačevalci, ki jim iz žepov pulijo še zadnje trdo prislužene fičnike (če sploh še imajo službo), krivci za krizo pa si iz tega denarja celo izplačujejo milijonske nagrade. Hkrati banke še vedno pomagajo in svetujejo bogatim strankam, kako se izogniti plačilom davkov, tako da je reševanje bank še bolj na plečih srednjih in revnih slojev. Med pomembnejšimi sklepi vrha (ki pa so še daleč od uresničitve) je zato napoved, da naj bi se iztekal čas davčnim oazam in tajnosti bančnih računov (BBC, 2009).

A mnogi v svetu ne iščejo le načina, kako z nekaterimi nujnimi spremembami vendarle ohraniti kapitalizem, ampak kako ga nadomestiti z družbo na drugačnih temeljih. O tem priča drugo odmevno srečanje v Londonu le nekaj tednov pred vrhom G20. Takrat se je tam s precej manj pompa zbral cvet uglednih filozofov na čelu z našim Slavojem Žižkom s temo, ki je ponujala precej bolj drastične spremembe. Govorili so namreč o ideji komunizma, ki je po Žižkovih besedah edina politična ideja, vredna filozofa. Tridnevni seminar je zbudil neverjetno zanimanje, zato so ga zaradi takojšnjega razgrabljenja prostih mest preselili iz manjše v največjo univerzitetno dvorano, ki je bila prav tako v hipu razprodana. Nič čudnega, da so v uglednem *Guardianu* zapisali, da je bila vstopnica za ta seminar najbolj vroča v mestu, celo bolj kot tista za novi koncert Michaela Jacksona (Campbell, 2009). Eno odmevnejših sporočil seminarja je bilo (poleg tega, da kapitalizem ni več pri sebi in da je njegova glavna grožnja zdaj demokracija) čudenje, kako so ljudje sploh toliko časa prenašali vsa poniževanja, odrekanja in delo za kapital. Govorci so opozarjali, da država v kapitalizmu postaja vse bolj avtoritarna in bo postala še bolj. Žižek je trdno prepričan, da bo globalna kapitalistična ureditev na novo izumila samo sebe z nečim, kar bo imenovala socializem, da bi preživela. Po njegovem je cinizem današnjega globalnega kapitalizma trditev, da svet, v katerem živimo, ni najboljši možen, je pa najmanj slab. Kapital bi nas rad prepričal, da se sprijaznimo ne samo s tem, ampak tudi s Fukuyamovo tezo o koncu zgodovine, meni Žižek. Francoska filozofinja Judith Balso pa je zlovešče napovedala, da se iz sedanje kapitalistične krize ne bo izcimilo nič dobrega, saj ne bo vodila v drugačen sistem, kot mislijo nekateri, ampak v vojne znotraj držav in med državami ter v nadaljnje zmanjševanje pravic (Kastelic, 2009).

4.1.4 *Novi svetovni gospodarski red*

Če se debate o komunizmu oziroma o povsem drugačnem družbenem redu zdijo vse prej kot realistične, pa se bolj izvedljive zdijo napovedi o vsaj delnih spremembah oziroma o zatonu doslej prevladujoče neoliberalne oblike kapitalizma. Nenazadnje je ob zaključku aprilskega srečanja G20 v Londonu tudi glavni organizator, britanski premier Gordon Brown vneseno razglasil, da so bili s tamkajšnjim sporazumom postavljeni temelji »novega svetovnega reda« in da to pomeni tudi »konec washingtonskega konsenza« (Tickell, 2009). A bolj umirjeni opazovalci so bili do takih napovedi (upravičeno) dokaj skeptični.⁷ Tudi zato ker je odločitev o finančni injekciji v višini novih tisoč milijard dolarjev bolj kot nastajanju novega reda služila oživiljanju in podmazovanju obstoječega finančnega sistema. Ob tem je bil glavni zmagovalec srečanja nedvomno IMF, torej ustanova, ki je s svojim širjenjem neoliberalne ideologije in predpisovanjem enakega recepta za ves svet v veliki meri prispevala tudi k prejšnjim krizam. Omenjeno srečanje, še prej pa izbruh sedanje krize sta močno okrepila njegovo že usihajočo vlogo. Zaradi njegovih strogih pogojev in nelogičnih zahtev ob krizah mnoge države v zadnjih letih niti v stiski niso več želele IMF-ovih posojil oziroma so jih, če so le mogle, raje pospešeno odplačevale. Isti stari (žal ne dobri) IMF naj bi po londonskem sklepu razpolagal kar z 850 novimi milijardami dolarjev, res pa je, da bo do celotnega zneska težko prišel brez povečanja glasovalnih pravic nekaterih razvijajočih se članic skupine G20. Ob tej neizogibni reformi pa je bil nemajhen korak k spremembam že storjen s samim srečanjem kar 20 držav in ne več le ozke elite sedmih najrazvitejših, občasno razširjene z udeležbo Rusije. Srečanja G20, ki dodajajo tudi vse glavne razvijajoče se države (Kitajska, Indija, Brazilija, Indonezija) in energetske velikane (Saudska Arabija), so tako dejansko že nadomestila prejšnjo prakso sprejemanja ključnih odločitev na precej ožjih srečanjih G7 oziroma G8.

O novem svetovnem redu in koncu neoliberalizma je bilo veliko slišati že pred londonskim srečanjem tudi od drugih pomembnejšev. Henri Guaino, posebni svetovalec francoskega predsednika Sarkozyja in avtor njegovih ključnih govorov, je tako izjavil, da bo G20 »pomemben korak pri ustvarjanju drugačnega kapitalizma, v katerem bo imela država precej večjo vlogo«, za srečanje, ki bo popravilo kapitalizem, ga je razglasil tudi Sarkozy. Italijanski finančni minister Giulio Tremonti je od srečanja pričakoval nič manj kot »nova pravila za rojstvo novega svetovnega gospodarskega reda« (Vinocur, 2009). Velikokrat je bil omenjan Bretton Woods 2, ki naj bi v slogu konference iz leta 1944 postavil temelje novi svetovni gospodarski ureditvi in hkrati reformiral tam ustanovljene mednarodne ustanove. Visoka pričakovanja pa so še prej in še dosti bolj stopnjevali mediji. »Priča smo sistemski napaki, ki terja sistemski odgovor – ustvaritev novega sistema, ki bo omogočil bolj pošten in produktiven kapitalizem.[...] [Sedanja kriza] je strašljiv čas, toda to je

---

⁷ »Kaj je veliko, glasno, nepotrebno in stane 75 milijonov dolarjev? Ne, to ni upokojen slon v obleki z diamanti, ampak srečanje G20,« so se pošalili v reviji Slate in predlagali politikom, naj izmenjavo mnenj opravijo kar prek telefona, e-maila ali, če želijo vsaj pritegniti mlade in iti v korak s časom, prek Facebooka.

edina, življenjska priložnost generacije, da spremeni britanski kapitalizem. Brown ima ogromno odgovornost svoji stranki in državi« (Hutton, 2009).

Hkrati pa so mnogi poznavalci mirili prevelika pričakovanja, zavedajoč se, da čez noč ne bo moč uskladiti niti različnih pogledov o poti iz krize in o novi finančni ureditvi, kaj šele o širših spremembah. Kenneth Rogoff je tako pravilno ugotovil, da si ameriška vlada želi predvsem velikih fiskalnih spodbud, manj pa je naklonjena močni finančni regulativi, ravno obratno pa si želijo evropske države. »Evropske države imajo višje davke in večjo socialno varnost, zato imajo ob zmanjšani proizvodnji avtomatično povečane davčne spodbude. Njihovi voditelji zato upravičeno dvomijo v smiselnost divjega trošenja v boju z recesijo. Dolgovi morajo sčasoma biti poplačani, zato se mnoge evropske države soočajo s tehtanjem med stroški reševanja finančnega sistema in demografskih izzivov,« pravi Rogoff v *Spiegli* (2009a). Joseph Stiglitz pa je v istem časniku opozoril, da so bile ZDA vselej mojster spreminjanja predvidenih regulativnih ukrepov v nadaljnjo deregulacijo, zato od srečanja ni pričakoval drugega kot nekaj visokotečih fraz. V vnovično rojstvo državne ekonomije ne verjame, saj sta se tako komunizem kot nebrzdani kapitalizem izkazala za neuspešna. »A med obema skrajnostima so še druge možnosti, kot na primer skandinavski ali nemški socialni model, ki delujeta zelo dobro,« je dejal Stiglitz (Spiegel, 2009b).

4.1.4.1 Skandinavski model kot odgovor na globalizacijo

»Svet bi moral razmisliti o uporabi skandinavskega pristopa h kapitalizmu. Ta model označujejo njegova odprtost do globalizacije, uravnotežena z močni vladnimi programi za zaščito ljudi pred njenimi slabimi posledicami, in vsem dostopen šolski sistem,« na vprašanje o prihodnosti kapitalizma v *Financial Timesu* (Milne, 2009) odgovarja Jorma Ollila, predsednik uprave družb Nokia in Royal Dutch Shell. Finski gospodarstvenik, ki je na čelu Nokie že 15 let, poudarja, da globalizacija prinaša tudi slabe stvari, a da protekcionizem ni pravi odgovor. »Odpiranje globalizaciji je tvegana stvar. Toda skandinavske države so se naučile deliti tveganje globalizacije z javnostjo in nuditi socialno solidarnost ljudem, ki jih globalizacija prizadene,« razlaga skrivnost uspešnosti skandinavske družbe in gospodarstva, ki se je hitro izvleklo iz recesije v 90-ih letih.

Podobno meni tudi Leif Pagrotsky, sedaj švedski poslanec, prej pa 10 let gospodarski in trgovinski minister. »Tudi ko se je globalizacija razraščala, so švedski delavci uživali vse boljši življenjski standard. Čeprav se je nekaj služb preselilo na tuje, je bil neto učinek odločno pozitiven. Skrivnost uspešnega švedskega razvoja je v razdelitvi stroškov sprememb. Politika si prizadeva zmanjšati stroške globalizacije za posameznika, nikoli pa za podjetja. Podjetja se morajo soočiti s konkurenco, da se razvijajo, posameznikom, ki izgubijo delo, pa je treba pomagati. Kot minister v tem času nikoli nisem omejeval uvozne konkurence. Švedska je v EU vedno glasovala proti protekcioniškim predlogom, pa nisem zaradi tega doživel nobenih kritik volilcev,« pravi

Pagrotsky in dodaja, da to ni bilo zaradi pranja možganov, ampak dejanskega zavedanja ljudi, da jim ob državni pomoči zaradi globalizacije ne bo hudega.

4.1.5 Fetiš rasti

Eno velikih protislovij sodobnega kapitalizma je, da se zahodne družbe po eni strani nenehno ukvarjajo z gospodarsko rastjo, po drugi strani pa sodeč po raziskavah kljub desetletjem nepretrgane gospodarske rasti naše družbe niso postale nič srečnejše, celo nasprotno. Rast povrh spodbuja prazno potrošništvo, uničuje naravno okolje, šibi družbene vezi in najeda značaj, v knjigi *Fetiš rasti* ugotavlja Clive Hamilton, ki meni, da je obsedenost z rastjo BDP še ena od zablod neoliberalizma. »Neoliberalni ekonomisti so že od malih nog preprosto vpili ideologijo rasti in je zdaj, podobno kot nekoč sovjetski apartčiki, niso več sposobni postaviti pod vprašaj. Nekateri njihovi veliki predhodniki so bili občutljivejši do vprašanj blaginje in ekonomije,« pravi Hamilton (2007, str. 22) in dodaja, da so mnogi ekonomisti nenehno opozarjali, da meril, kot je rast BDP, ne smemo uporabljati za kazalce blaginje. Simon Kuznets je tako že leta 1934 kongres opozoril, da iz merjenja nacionalnega dohodka le težko sklepamo na nacionalno blagostanje, leta 1962 pa je zapisal, da je treba ohraniti razlikovanje med količino in kakovostjo rasti, med njenimi stroški in donosi ter med kratkim in dolgim rokom.

Hamilton opozarja, da slepo čaščenje rasti BDP zgolj povečuje moč korporacij in multinacionalk na račun države in državljanov. Slednji so namreč vse bolj zoženi na potrošnike, ki svojo navidezno svobodo izbire in moč lahko uveljavljajo le še na trgu, vse manj pa kot državljani v političnem procesu. Korporacije pa brez zadržka poudarjajo, da bi morale vlade podpirati njihove interese, češ da one ustvarjajo bogastvo. Fetišizem rasti, ki je tako prenesel politično moč od države k privatnemu trgu in ki ga je najbolj razširjala neoliberalna ideologija, je po Hamiltonovem opažanju že zajel vlade vseh prepričanj. Te so bile vsaj donedavna kot hipnotizirane od nezaslišane rasti svetovnih finančnih trgov in so menile, da je vsak poskus upiranja trgu norost, vsako širše razmišljanje o napredku družbe pa nesmiselno. Hkrati je z globalizacijo osvajala ljudi po vsem svetu ideja potrošniškega kapitalizma, da pot do sreče vodi prek višje gospodarske rasti in da za to najbolje poskrbi svobodni trg. A v razmerah sedanje krize znova postaja aktualnejši njegov predlog, da bi namesto rasti BDP kot merilo nacionalnega napredka uporabljali kak drug kazalec, denimo indeks trajnostne gospodarske blaginje, ki upošteva še več drugih dejavnikov, denimo spremembe v razdelitvi dohodka, brezplačno delo v gospodinjstvu in finančne stroške brezposelnosti, poleg tega pa od potrošnje odšteje stroške obrambe pred kriminalom in nesrečami ter okoljske stroške globalnega segrevanja, krčenja gozdov, onesnaževanja voda in izčrpavanja neobnovljivih virov. Izračuni za ducat držav OECD so pokazali, da je indeks trajnostne gospodarske blaginje v mnogih državah v zadnjih desetletjih padal, čeprav je BDP rasel. OECD in Evropska komisija sta že priznala, da ima BDP kot merilo za določanje blaginje številne pomanjkljivosti. BDP kot vrednost vsega, kar gospodarstvo ustvari, pač raste tudi v času, ko lastnikom in direktorjem izplačujejo

milijonske nagrade in dividende, plače in pokojnine večine pa stagnirajo ali se celo nižajo. Na to opozarja tudi Stiglitz, ki se s še štirimi nobelovci že kako leto ukvarja tudi z izdelavo ustrežnejšega kazalca od BDP. In o tem je že pred dvema letoma v pogovoru za Dnevnik govoril tudi nekdanji predsednik OECD Donald J. Johnston (Glavič, 2007). »Vse države praviloma še vedno posvečajo preveč pozornosti posameznim enostranskim kazalcem, kot je BDP na prebivalca, ne pa ustrezni prerazporeditvi bogastva, ki jo kaže Ginijev koeficient,« je dejal Johnston, ki je menil tudi, da nikoli ne bo možen en sam zgled za vse države. »Gre za različne kulture, tradicije in mentalitete. Američanu bi se prvi hip gotovo zdelo krasno, da bi imel vse, kar je omogočeno Švedom, a nikoli ne bi bil pripravljen plačati za to toliko več davkov. Če so Američani srečni s svojim sistemom – mislim sicer, da ta hip mnogi niso – naj bo tako. Tudi mnogi Kanadčani, ki so sicer bolj socialno usmerjeni kot ZDA, ne bi bili srečni s švedskim sistemom.« Globalizacija ima torej lahko sto obrazov in vsaka država, tudi Slovenija, kljub vpetosti v svet vendarle predvsem sama odloča o svoji smeri razvoja. Očitno pa postaja, da je pri tem smiselno uporabljati še kako drugo merilo kot le rast BDP.

4.1.6 Iz neoliberalizma v neliberalizem?

»Britanci so se odrekli socializmu. Tridesetletni eksperiment se je ponesrečil in pripravljeni so bili poskusiti nekaj novega.« To so bile besede Margaret Thatcher, ko je 3. maja 1979 prvič zmagala na volitvah. A kot ugotavljajo v *Financial Timesu*, se prav zdaj ob 30-letnici njenega prihoda na Downing Street zdi, da je večina Britancev znova ugotovila, da se je »30-letni eksperiment ponesrečil.« Toda tokrat se to nanaša na neoliberalizem, med čigar pionirji je bila prav železna lady. Politike njene vlade in njenega tesnega svetovalca Milтона Friedmana so kopirali tudi drugje v svetu: privatizacija, deregulacija, nižanje davkov, opuščanje nadzora menjave, napad na moč sindikatov, čaščenje ustvarjanja in ne delitve bogastva. Takoj se je ujela z Ronaldom Reaganom, ki je prevzel oblast poldrugo leto kasneje, njeno največje zmagoslavje pa je bila širitev idej prostega trga v Sovjetsko zvezo, vzhodno Evropo, Kitajsko, Francijo... »Ljudje se nič več ne bojijo, da bi se našli britanske bolezni, ampak v vrsti čakajo na britansko zdravilo,« navaja njeno takratno izjavo britanski finančni časnik (Rachman, 2009). Dvajset let po njenem odhodu z oblasti pa so se zadeve dramatično spremenile, skoraj vse, čemur je Thatcherjeva nasprotovala – nacionalizacija bank, keynesijanizem, dvig davkov (najvišjo stopnjo so aprila letos dvignili s 40 na 50 odstotkov) – je znova v modi in žanje veliko odobravanje javnosti. Njena nekdanja gesla o pravični nagradi le za trdo delo v času sedanjih bančnih izgub in hkratnih vrtoglavih nagrad bankirjev zvenijo smešno, grdo so se neoliberalne ideje izrodile tudi v Rusiji in ZDA, so zapisali v *Financial Timesu*. Vseeno pa dodajajo, da se bo kljub navideznemu koncu thatcherizma to obdobje zares končalo šele, ko se bo pojavila prava in dobro premišljena alternativa ideologiji prostega trga. Za zdaj se namreč politiki proti krizi borijo z vsemi orodji, ki jim pač pridejo pod roke, niso pa njihovi ukrepi posledica kakšne skrbno premišljene ideologije ali političnega programa.

Bolj prepričan o koncu neoliberalnega kapitalizma (ne pa tudi o nekočljivosti povečane vloge države) je Mitchell Orenstein z univerze Johns Hopkins, ki se v svojem članku za *Project Syndicate* (2008) sprašuje, kako naj ZDA in Evropska komisija po popolni zavrnitvi teh idej v nekdanjih neoliberalnih državah Latinske Amerike, še zlasti pa po finančni krizi, sploh še zagovarjajo privatizacijo bank. Prepričan je, da prihaja doba državnega kapitalizma, vendar pa se sprašuje, če bo to res dobra rešitev. »Medtem ko bodo mnogi kritiki slavili konec neoliberalizma, bo šele treba videti, ali bo tisto, kar sledi, pomenilo izboljšavo. Različne oblike močne vloge države so bile že poskušane, a so imele pomanjkljivosti. Čeprav je bil neoliberalizem kritiziran kot tehnokratski in elitističen, je bil vendarle oblika liberalizma,« meni avtor in dodaja, da novo obdobje morda ne bo tako naklonjeno politični svobodi, saj rastoče avtoritativne sile, kot sta Kitajska in Rusija, nimajo razloga, da bi svoj rastoči mednarodni vpliv uporabile za promocijo demokracije. Če modeli državnega vodenja gospodarstva postajajo bolj vabljeni, bo demokracija postajala manj vabljena, vprašljiv pa je tudi učinek na inovativnost in podjetništvo. Zato Orenstein za nadomestitev liberalnega projekta predlaga Evropi in ZDA njegovo preobrazbo na tak način, da bo omogočal rešitev sedanjega problema ekonomske neenakosti in uničevanja okolja.

Kljub nedvomno smiselnim opozorilom o nevarnostih pretiranega zasuka, ki jih v prihodnje ne gre zanemariti, pa trenutno v zahodnih medijih prevladujejo članki, ki poudarjajo predvsem škodo, ki jo je povzročilo dosedanje slepo sledenje neoliberalnim idejam. »Zdaj sami spoznavamo, kaj so v minulih treh desetletjih doživljale države razvijajočega se sveta: nestabilna in nepravična neoliberalna ekonomija vodi k nesprejemljivim socialnim stiskam, ki jih lahko obvladuje le brutalna represija. K temu lahko dodamo še dva ključna očitka nekontroliranemu kapitalizmu: prvič, lahko sicer ustvarja bogastvo, a ga ne zna učinkovito deliti, in drugič, ne zanima ga nič, česar ni moč tržiti – niti socialni odnosi v družbi in družini niti okolje, čeprav so to ključne stvari tako za človeško blaginjo kot za delovanje trga samega. Neoliberalni kapitalizem je zato v končni fazi samuničevalen. Zdaj smo priče propadu te absurdne ekonomske ortodoksosti, ki je vladala politiki 30 let. Njena zmagoslavna aroganca in vztrajanje pri pravovernosti sta primerljiva s sovjetskim komunizmom, saj so nam 20 let razlagali, da ni nobene alternative,« so zapisali v uglednem *Guardianu* (Bunting, 2008). Avtorica še dodaja, da je imel neoliberalni kapitalizem obliko nekakšne mitologije. Zato je bilo poudarjanje njegovega zmagoslavja tako pomembno – niso si smeli privoščiti, da bi kdo podvomil vanj, saj bi sicer lahko kmalu vsi spoznali, da je cesar v resnici nag. Pristaši neoliberalizma so zato marginalizirali, divje preganjali ali zasmehovali vse drugače misleče. Protiglobalizacijsko gibanje, ki je ves čas opozarjalo, da je neoliberalni kapitalizem nepravičen, nestabilen in uničevalen za ljudi in okolje, je bilo kljub svojim širokim in raznolikim koreninam – od ameriških sindikatov do mehiških in indijskih kmetov – omadeževano in prikazovano zgolj v povezavi s protestniki, ki razbijajo stekla na Starbucksovih kavarnah. »Po 11. septembru se je ponudila nova priložnost za odvratanje pozornosti s karikiranimi hudobneži in grozljivo dramo. Medtem ko so bile oči uprte v nesmiselno grožnjo islamskega terorizma za

zahodno civilizacijo, se je pravi pogubni scenarij, ki predstavlja veliko večjo grožnjo tej civilizaciji, pospešeno odvijal čisto blizu mesta porušenih dvojčkov (*Ground Zero*) – na Wall Streetu, ugotavlja Buntingova, ki kljub navidez očitnemu zlomu neoliberalizma še zdaleč ni pomirjena: »Straši me, ker je to pokvarjena mitologija, ki bi tako kot nekdanj azteška lahko zahtevala še veliko človeškega žrtvovanja.«

4.1.7 Doktrina šoka

Ali sedanja finančna kriza, ki pomeni za kapitalizem enako kot padec berlinskega zidu za socializem, prinaša konec neoliberalnih dogem, doslej rednih sopotnic globalizacije v zadnjih desetletjih? Ni nujno. Kanadska novinarka in pisateljica Naomi Klein, katere prejšnja knjiga *No Logo* je postala nekakšna biblija antiglobalističnega gibanja, v svoji novi knjigi *Doktrina šoka* opozarja, da je neoliberalizem doslej za razširjanje svojih zamisli s pridom izkoriščal prav krizne razmere. »Ideja izkoriščanja kriz in katastrof je bila že od samega začetka *modus operandi* Milтона Friedmana in njegovega gibanja – ta fundamentalistična oblika kapitalizma je vedno potrebovala nesreče, da je napredovala,« ugotavlja Kleinova (2008, str. 9). V skladu s Friedmanovo mislijo, da le kriza, dejanska ali dozdevna, ustvarja prave spremembe, so zadnja tri desetletja neoliberalci izpopolnjevali strategijo, po kateri so čakali na velike krize, ob katerih so razprodali dele države zasebnikom, medtem ko so se državljani šele skušali opomoči po šoku, nato pa so reforme brž naredili za stalne. V državi za državo je začetnemu šoku vojne, naravne nesreče ali ekonomske krize brž sledilo drugo obdobje šoka, v katerem so uvedli paket nepriljubljenih neoliberalnih reform – privatizacija, deregulacija in oklestenje sociale – medtem ko so bili ljudje še zbegani od prvega šoka. V tretjem obdobju šoka pa so nato nasprotnike utišali z uporabo represije.

Kot prvi tak primer Kleinova navaja uvedbo neoliberalizma v Pinochetovem Čilu v 70-ih letih. Friedmanova ekonomska pravila, ki so se prej zdela veliko preveč predrzna za dejansko uvedbo, so tam vsilili kmalu po zrušenju demokratično izvoljene Allendejeve vlade. Ob tem je skupina čilenskih ekonomistov, šolanih na čikaški univerzi, tik pred udarom taborila na sedežu desničarskega časopisa *El Mercurio*, da bi pravočasno spisala in natisnila podroben ekonomski program za pučistične generale. Vseboval je znižanje davkov bogatim, sprostitev trga, privatizacijo šolstva, zdravstva in bank, sekanje socialnih programov.

Tudi v Argentini je vojaška hunta uvedla podobne gospodarske reforme kot Čile, v tem procesu pa je »izginilo« nič manj kot 30 tisoč nasprotnikov. V Veliki Britaniji so leta 1982 izredne razmere po izbruhu Falklandske vojne omogočile premierki Margaret Thatcher, da je z veliko silo neusmiljeno zatrla rudarsko stavko in sprožila prvo privatizacijsko vročico v zahodni demokraciji. Drugačen način krize, hiperinflacija v Boliviji 1985, je ustvaril dovolj travmatičen trenutek, da je (kasneje sicer spreobrnjeni) ekonomist Jeffrey Sachs tam prodal svojo ekstremno gospodarsko šok terapijo,

ki jo je kasneje predpisal tudi Rusiji, potem ko je leta 1993 Boris Jelcin poslal tanke pred ruski parlament (vmes je podoben recept za takojšen prehod na tržno gospodarstvo skušal prodati tudi v Sloveniji, kjer pa mu na srečo nismo prisluhnili). Tudi v tem tisočletju podobnih primerov ne manjka: uvedba radikalno privatiziranega gospodarstva po meri ameriških korporacij po zasedbi Iraka, pretvorba v cunamiju opustošene šrilanške obale v turistična letovišča namesto obnove poplavljenih ribiških vasi in tudi bliskovita uvedba neoliberalnih ukrepov – vključno z novo plačno politiko in prosto podjetniško cono z enotno davčno stopnjo – v New Orleansu po orkanu Katrina. Vsaka od katastrof se je izkazala za krasno priložnost za privatizacijo družbenega bogastva. Kleinova ob tem ugotavlja, da namesto uradnih zgodb o svobodnem nastanku dereguliranega kapitalizma, ki da se poraja skupaj z demokracijo, v resnici velja, da je bil tak prosti trg praviloma vsiljen (in čuvan) z najbolj brutalnimi načini prisile. V vsaki državi, kjer so v zadnjih treh desetletjih uporabili politiko čikaške šole, je nastala močna vladajoča povezava nekaj velikih korporacij in bogatih politikov, pri čemer se meja med njimi vse bolj briše. Edina motivacija v sodobnem kapitalizmu je po njenih besedah pohlep, pri čemer imajo sedanji vodilni ideologi neoliberalne politike (Donald Rumsfeld, Dick Cheney...) tesne finančne vezi z industrijo, ki ima največ koristi od »vojne proti terorju«.

Seveda obstajajo tudi primeri, ko so politiko svobodnega trga uvedli demokratično, z zmago z brezkompromisnim političnim programom na volitvah (denimo Reagan v ZDA ali v Sarkozy v Franciji). »Vendar so v teh primerih križarji svobodnega trga naleteli na pritisk javnosti in bili povsod prisiljeni ublažiti in prirediti svoje radikalne načrte, tako da so pristali na spremembe po delih. Bistvo je, da je Friedmanov model sicer mogoče delno uvesti v demokraciji, vendar so za uresničitev njegove prave vizije potrebni avtoritarni pogoji. Da bi gospodarsko šok terapijo izvedli brez omejitev – tako kot v Čilu v 70-ih letih, v Rusiji v 90-ih in v ZDA po 11. septembru 2001 – je vedno potrebna nekakšna dodatna velika kolektivna travma, ki ali začasno povsem odpravi demokratsko prakso ali pa jo povsem prepreči. Ta ideološki križarski pohod se je zato začel v avtoritarnih režimih Južne Amerike, danes pa najudobneje in najbolj dobičkonosno sobiva z vodstvom jeklenih pesti na največjih in na novo osvojenih ozemljih – v Rusiji in na Kitajskem,« zapiše Kleinova (2008, str. 11). Glede na njene ugotovitve iz knjige, ki je bila napisana še pred izbruhom sedanje krize, torej nikakor ni pričakovati, da bi neoliberalni kapitalizem kar izginil. Nasprotno, sedanja svetovna kriza poleg razkritja zmot nereguliranega trga po drugi strani prinaša prav izredne razmere, v katerih so se njegovi ideologi praviloma najbolje znašli in jih znali izkoristiti za izpeljavo še radikalnejših zamisli.

Da znajo nekatere zgrešene ekonomske ideje uspevati še lep čas, tudi če se izkažejo za napačne, je že pred desetletjem v knjigi *The Accidental Theorist* ugotavljal Paul Krugman, ki je že tedaj bil boj z republikanskimi zagovorniki neoliberalnih idej oziroma nasprotniki Clintonovega višjega obdavčenja bogatih. »Zgodovina ekonomskih doktrin nas uči, da njihov vpliv nima nič opraviti z

njihovo kakovostjo,« opaža Krugman (1999, str. 50) in dodaja: »Ekonomske zmote nikoli ne umrejo – v najboljšem primeru počasi zbledijo. Zaradi človeške narave bi bilo pretirano pričakovati od nekoga, čigar kariera ali občutek vrednosti temelji na poistovetenju z neko doktrino, da jo opusti zgolj zato, ker se je izkazala za zmotno. Poleg tega pa ima ideologija, katere glavno vodilo je nižanje davkov bogatim, še dodatno moč ohranjanja: tistim, ki jo pridigajo, ne bo na mizi nikdar zmanjkalo kruha.« In slednje po njegovem sploh ni zanemarljivo, glede na to da je ekonomsko raziskovanje dokaj nizkoproročunska zadeva. »Že peščica bogatašev lahko podpira impresivno vrsto *think-tankov*, raziskovalnih inštitutov in fundacij, da promovirajo ekonomsko doktrino, ki jim je všeč. Ekonomisti, ki jih privabijo te ustanove, niso ravno najboljši in najpametnejši... Ampak kdo rabi briljantne ali sploh pristojne raziskovalce, če pa tako ali tako poznaš vse odgovore,« se cinično sprašuje Krugman (1999, str.45). Taki bodo zato vedno imeli varen pristan na inštitutih za podjetništvo ali za kapitalistične študije, prostor na straneh *Forbesa* in *Wall Street Journala* ter nove rekrute, ki se ne naveličajo ponavljati eno in isto, četudi se izkaže za zgrešeno. Krugman jih v zanj značilnem slikovitem slogu primerja kar z afriškimi virusi, ki so jih že pregnali z naseljenih področij, a še vedno v grmovjih čakajo na nove žrtve.

4.2 SLOVENSKE DILEME O KAPITALIZMU IN GLOBALIZACIJI

Tudi pri nas se je v zadnjem letu začelo resneje in javno razpravljati, kaj bi se morali naučiti iz krize in kakšna naj bo prihodnja družba, da se kaj takega ne bi spet ponovilo. »Bojim se, da bomo nadaljevali podobno kot doslej, tudi ko se bomo enkrat izvlekli iz krize. Ta bo še trajala, saj je države očitno ne znajo ustaviti in bo BDP v svetu še padal. Da je že precej let vse šlo v napačno smer, kažeta zmanjševanje deleža dela v primerjavi z deležem kapitala v ustvarjenem BDP in napihovanje finančnega sektorja, zaradi česar smo se odrekli mnogim bolj koristnim poklicem. Poleg tega je tudi pri nas prevladal kazino kapitalizem, ki se je začel z uvedbo certifikatov in s katerim smo namesto lastnikov podjetja dobili lastnike premoženja, ki jim ni mar za podjetje, direktorji pa so le plačanci, ki krožijo med podjetji. Zdaj bi spet rabili nekdanje rdeče direktorje, ki so do podjetja in zaposlenih imeli drugačen odnos in so nas uspešno pripeljali iz krize po razpadu Jugoslavije, čeprav so razmere zdaj drugačne,« je na eni takih razprav menil Jože Mencinger.

Eden direktorjev že v tistih časih (čeprav ne ravno »rdeč«) je bil Andro Ocvirk, ki glavni razlog za krizo in sedanje težave vidi v razmahu neoliberalizma, tudi pri nas: »V ustavi smo zapisali, da je Slovenija socialna država, neoliberalizem pa je nasprotje temu in torej tudi ustavi. Neoliberalizem ne siromaši več le tistih, ki so na minimumu, ampak zlasti srednji sloj, ki je povrh vse slabše informiran. Konflikt, ki je povzročil krizo, ni le posledica napačne ekonomije, ampak tudi etike. Pravzaprav mora priti še do večjega konflikta, da bo prišlo do sprememb. Za zdaj se v ZDA namreč le pogovarjajo, kako bi omejili najvišje plače, namesto da bi takoj posegli po edini pravi rešitvi in najbogatejše močno obdavčili.« Ocvirk kot boljši zgled omenja Nemčijo oziroma tamkajšnjega direktorja, ki mu je še v času socialistične Jugoslavije na vprašanje, kakšno naj bo razmerje med

plačo delavca in direktorja, odvrnil: »Bolj kot mnogokratnik je pomembna osnova. Najnižja plača mora zagotavljati dostojno življenje, tiste na vrhu pa je treba temu ustrezno obdavčiti.«

4.2.1 Ideja o solidarizmu

Najbolj konkretno in celovito se je za zdaj podobe prihodnje slovenske (pa tudi evropske) družbe lotil ekonomist in pravnik Franjo Štiblar, ki predlaga model tako imenovanega solidarizma, nekakšno mešanico dobrih plati socializma in kapitalizma. »Gre za model, ki je blizu tako Evropi kot Slovencem, saj temelji na tradiciji evropske civilizacije oziroma dosežkov skandinavskega modela države blaginje, avstrijskega modela socialnega dialoga iz časov Kreiskega, socialno tržnega gospodarstva nemškega tipa s soupravljanjem delavcev in javnega sektorja francoske države. Da ne bi kdo rekel, da se vračam v preteklost, te štiri osnove nadgradim z dosežki zadnjih desetletij pri osvoboditvi posameznika, ki mu je informacijska družba omogočila samostojnost, in pri pluralni družbi, v kateri se ima posameznik možnost realizirati, ne sme pa škodovati drugim. Če vse to zmešaš, prideš do rešitve, ki temelji na krščanski tradiciji in tudi tradiciji socialistov pri nas. To je blizu Slovencem, ki nikoli nismo imeli velike buržoazije, ideja solidarnosti in kolektivnega duha pa je navzoča že od zadružništva ter Kreka naprej. Verjamem, da bi velika večina tako idejo podprla,« pravi Štiblar, ki je prepričan, da je nastopil čas za premik v levo proti sredinski poti, saj je družba zavila preveč skrajno desno. Morebitne očitke o pristranskosti Štiblar zlahka zavrne, saj je pred dobrimi 20 leti objavil članek tudi o nujnosti premika iz ortodoksnega socializma v desno in uvedbi tržnega gospodarstva z zasebno lastnino.

»Družba je zdaj znova na razpotju, sedanja kriza je pokazala, da angloameriški model kapitalizma ne deluje in tudi v ZDA in Angliji zdaj z državnimi intervencijami bežijo v drugo smer. Neumno bi bilo, da Evropa in posebno Slovenija še kar vztrajata na napačni poti,« opozarja Štiblar, ki meni, da bi se ideja o solidarizmu lahko prijela tudi v Evropi in bi se jo torej dalo izvoziti. Pa res, zakaj pa ne? Nekoč je veljalo, da imamo najboljši model od vseh socialističnih držav, zakaj ne bi bili še začetniki najboljšega od modelov kapitalizma ali kakega drugače poimenovanega družbenega sistema.

Solidarizem je najbolj na kratko moč opisati s šestimi ključnimi elementi (Štiblar, 2009):

1. Tržno gospodarstvo s popravki napak nepopolnega trga in pretežno zasebna lastnina s popravkom javne lastnine na kritičnih področjih.
2. Vsem zagotovljena vsaj minimalna socialna varnost in dostopnost do vsaj minimalnih kulturnih in športnih storitev.
3. Solidna, a ne maksimalna gospodarska rast, ob skrbi za okolje.
4. Negovanje medčloveških stvarnih, ne virtualnih odnosov.

5. Avtonomen, svoboden in izobražen posameznik, ki ni prelahka žrtev marketinških manipulacij.
6. Pluralna, odprta družba z zdravo, vendar zmerno tekmovalnostjo.

4.2.2 Čas za kreativno destrukcijo?

Sedanja kriza je priložnost za kreativno destrukcijo oziroma za uporabo kreativne sinteze pri njenem reševanju. To seveda ne bo lahko, jasno pa je, da bo rešitev morala upoštevati nekaj novih sestavin, ki jih sedanji model kapitalizma ni znal vključiti, meni sociolog Rudi Rizman, ki vidi rešitev v večjem povezovanju trga in države. »Med takimi sestavinami omenimo nujnost, da se preseže bipolarno reduciranje ekonomskega življenja bodisi na izključujoč trg bodisi na enako izključujočo državo. Gre seveda za to, da obstoječe in še vedno prevladujoče ekonomske ideologije [...] ne ostajajo več ravnodušne do okoljske problematike, alternativnih informacijskih in energetskih tehnologij, svetovne revščine, globalnega demokratičnega deficita in vzpostavitve v tem smislu vzdržne globalne finančne arhitekture,« pravi Rizman (2008b). Prepričan je, da je dosedanja globalno vladajoča ideologija dokončno pogorela in pušča za seboj izpraznjen prostor, ni pa še jasno, kaj ga bo zapolnilo, saj prepričljivih odgovorov še ni. »Dokaj zanesljivo pa je mogoče napovedati, da vračanje k prejšnjemu stanju, *statusu quo*, ni več mogoče. Se pravi, da lahko govorimo o zatonu kapitalizma, kot smo ga poznali doslej.[...] Karkoli bo že stopilo na njegovo mesto, prenovljeni kapitalizem ali alternativa, se bo moralo opreti na spoznanje, da znosno sožitje med družbo in njenim družbenim sistemom ni nekaj, kar bi bilo samo po sebi in za vedno zagotovljeno. [...] O tem, kam gre kapitalizem, bo odločil boj med duhom Davosa, ki je hierarhični, izkoriščevalski in polarizirajoči koncept kapitalizma, in duhom Porta Allegra, ki se zavzema za demokratični in relativno egalitarni kapitalizem,« ocenjuje Rizman (2009), ki se sprašuje še, kdaj bo nedelovanju globalnega finančnega sistema in zlorabi ekonomije sledila tudi hujša družbena kriza. »Ta bo še bolj neizbežna v primeru, če diskreditirani Friedmanov model 'tržne' globalizacije ne bo podobno kot stalinizem in drugi podobni poskusi v zgodovini enkrat za vselej končal na smetišču zgodovine« (Rizman, 2008a).

»Neoliberalizem kot religija in praksa je očitno v resnih težavah. Žal ne tudi v Sloveniji,« je avgusta lani zapisal publicist Janko Lorenci (2008), ki konec te prakse vidi kot pogoj za izhod iz krize in drugačno družbo. »Država je na prelomni točki: če se neoliberalizem enkrat prime, se je njegovega socialnega darvinizma težko znebiti – tisti, ki imajo od njega koristi, so že preveč vplivni, družba je že preveč razslojena, srednji razred nazaduje. Neoliberalizem lahko navsezadnje za svojega ali kot neizbežno usodo fatalistično sprejme večina prebivalstva: to se je zgodilo v Ameriki,« pravi Lorenci, ki priznava, da se je na svetovnem odru zdel pohod neoliberalizma v zadnjih dveh, treh desetletjih nezadržen. Po njegovem sta ga pospešila zlasti zlom komunizma, s katerim je izginila ideološka alternativa kapitalizmu, in globalizacija, s katero je prišla na svetovni trg dela poldruga milijarda dodatne delovne sile. A od izbruha finančne krize so se tudi razvite zahodne države

prestrašile družbenih posledic in celo del desnice se socialdemokratizira, da bi ohranil oblast ali prišel nanjo. »Vse kaže, da je neoliberalizem kot model, ki poleg socialnega tkiva zažira tudi okolje, na zahodu že presešel zenit. To seveda ne pomeni, da se bo kar sesul. V Sloveniji pa smo spet zamudniki – še naprej strumno, čeprav pod lažnimi zastavami plovemo v neoliberalne vode,« opozarja na pojave socialnega razslojevanja in privatiziranje javnih služb (zdravstvo, šolstvo) zlasti pod prejšnjo vlado.

Nekako v istem času je Bogomir Kovač v pogovoru za Delo že izjavil, da je »ekonomski liberalizem v praksi povsod pogorel in tako je tudi pri nas« (Repovž, 2008b). »Kapitalizem je svoje velike trenutke doživel v 20. stoletju kot regulirani kapitalizem socialno tržnega gospodarstva. Podjetniškemu sektorju je bila dopuščena relativna tržna avtonomija, na monetarnem področju so izvajali trdo regulacijo, za socialne popravke pa je skrbela država. Ta čudežna formula je kapitalizmu dala močan zagon in konec stoletja povsem porazila alternativno vizijo komunističnega socializma. Koncept ekonomskega liberalizma s privatizacijo vsega in deregulacijo trgov ni nadgradnja, temveč razkroj takšnega sistema. Ko se je začel širiti v 80-ih letih, je postal celo nekakšna mantra, ekonomska vera sodobnega sveta. Nekateri so [...] govorili, da je to dokončna zgodovina sveta. Toda kadarkoli si je ekonomski liberalizem priboril malo več prostora, je spravil tržni sistem v težave. Ker ga je pretirano dereguliral, ga je napravil za socialno nevzdržnega,« je dejal Kovač. In resnici na ljubo požel kar nekaj jeznih odzivov in nasprotnih mnenj, češ da krize nikakor ni povzročil liberalizem, ampak to, da ga je bilo premalo, vmešavanja države pa preveč. Razprava o tem (na trenutke precej burna) se v raznih medijih in na forumih še vedno nadaljuje, kar priča, da so neoliberalne ideje kljub nekaterim udarcem še kako žive. Ne le pri nas.

4.2.3 Anketa o globalizaciji med Slovenci

Anketiranje je potekalo 17. in 18. marca 2009 med 15. in 20. uro, opravila pa ga je skupina anketarjev v klicnem centru anketnega studia Dnevnik. Anketiranje je bilo računalniško podprto. Iz računalniškega seznama smo poklicali 1832 naključno izbranih telefonskih naročnikov, 528 ni bilo dosegljivih, 678 jih ni želelo sodelovati v anketi, 204 pa jih ni ustrezalo vzorčnim določilom. Opravili smo 422 anket. Podatki so uteženi s kombiniranimi utežmi.

Anketa je dokaj pričakovano – zlasti glede na vse večjo zaskrbljenost zaradi »uvožene« krize, ki jo marsikdo povezuje prav z globalizacijo – pokazala, da anketiranci vpliv globalizacije na življenje doživljajo precej negativno. Takih je več kot polovica, natančno 238 (56,5 odstotka) od 422 anketirancev. Tistih, ki vpliv globalizacije ocenjujejo bolj pozitivno kot negativno, je bilo 78 (18,4 odstotka), kar je celo manj od skupnega deleža tistih (25,1 odstotka), ki globalizaciji niso niti naklonjeni niti nenaklonjeni ozroma do nje nimajo izdelanega mnenja – če torej seštejemo deleža odgovorov »enako dober kot slab« in »ne vem, nimam mnenja« (Tabela 1).

Tabela 1: Kakšen je po vašem mnenju vpliv globalizacije na življenje?

Odgovori	Absolutno	Odstotek
Bolj pozitiven kot negativen	78	18,4
bolj negativen kot pozitiven	238	56,5
enako dober kot slab	75	17,8
ne vem, nimam mnenja	31	7,3
Skupaj	422	100

Vir: Anketa, 2009.

Vsekakor bo zanimivo opazovati gibanje (ne)naklonjenosti globalizaciji med anketiranci v prihodnjih letih, ko se bo sedanja kriza bodisi poglobljala bodisi izginjala. Čeprav rezultati niso povsem primerljivi, naj omenim, da je po navedbah *Eurofunda* (2008) podobna anketa Fakultete za družbene vede leta 2003 pokazala, da ima 26 odstotkov anketirancev pozitiven odnos do globalizacije (med njimi trije odstotki zelo pozitiven), približno enak pa je bil tudi delež tistih, ki so imeli do globalizacije negativen odnos (med njimi 7 odstotkov zelo negativen). V primerjavi s tedanjo uravnoteženostjo mnenj (ena proti ena) je v naši anketi iz razmerja med pozitivno in negativno nastrojenimi do globalizacije (približno ena proti tri) moč sklepati o precej bolj negativnem razpoloženju do globalizacije kot pred leti. Za dodatno primerjavo naj navedem še anketo iz *Financial Timesa* (Giles, 2007), ki kaže, da so ob enakem vprašanju podobno razmerje (približno trikrat več globalizaciji nenaklonjenih kot naklonjenih anketirancev) zaznali v Veliki Britaniji, Franciji, ZDA in Španiji, medtem ko je bilo v Italiji in zlasti v Nemčiji kot največji izvoznici tistih, ki vpliv globalizacije ocenjujejo za pozitiven, več kot negativnih ocenjevalcev.

Glavna prednost globalizacije je po mnenju več kot tretjine naših anketirancev večja povezanost sveta (38,2 odstotka), sledijo pa razvoj manj razvitih, cenejše blago in surovine, širjenje demokracije in višanje standarda, ki ga je omenilo 19,3 odstotka vprašanih (Tabela 2).

Tabela 2: Katere so po vašem mnenju glavne prednosti globalizacije?

Odgovori	Absolutno	Odstotek*
Večja povezanost sveta	161	38,2
razvoj manj razvitih	104	24,7
cenejše blago in surovine	102	24,2
širjenje demokracije	83	19,6
višanje standarda	81	19,3
drugo**	6	1,4
ne vem	93	22,1

Legenda: *Možnih več odgovorov, odstotki so računani od numerusa, N=422

Tabela 2a: **Pod drugo so respondentje navedli:

Jih ni	4
povezovanje z demokracijo	1
verstva je treba ukiniti	1

Vir: Anketa, 2009.

Kot je razvidno iz Tabele 3, je glavna slabost globalizacije po mnenju skoraj polovice anketirancev večji prepad med bogatimi in revnimi znotraj držav (49,1 odstotka), sledijo pa večanje prepada med državami, prevelika moč multinacionalk, nižanje plač in ogroženost delovnih mest, ki skrbi več kot četrtno anketirancev. Med predlaganimi odgovori je najmanj (dobra petina) anketirancev izpostavilo klimatske spremembe.

Tabela 3: Katere so po vašem mnenju glavne slabosti globalizacije?

Odgovori	Absolutno	Odstotek*
Večji prepad med bogatimi in revnimi znotraj držav	207	49,1
večji prepad med bogatimi in revnimi državami	154	36,6
prevelika moč multinacionalk	131	31,2
nižanje plač	120	28,4
ogroženost delovnih mest	117	27,7
klimatske spremembe	92	21,7
drugo**	17	4,1
ne vem	17	4,1

Legenda: *Možnih več odgovorov, odstotki so računani od numerusa, N=422

Tabela 3 a: **Pod drugo so respondentje navedli:

Vse je negativno	5
nič od tega	3
nizke pokojnine	2
izginjanje naše kulture	2
izkoriščanje najnižjih slojev	2
za starejše in invalide slabo poskrbljeno	1
premajhen nazdor in odgovornost ljudi, ki so na položajih	1
če dopustimo te slabosti, se bodo zgodile	1

Vir: Anketa, 2009.

Tabela 4 razkriva, da je kot najbolj primeren model družbene ureditve za Slovenijo prepričljiva večina anketirancev (60,4 odstotka) izbrala skandinavski model kapitalizma. Ta nasploh dobiva vse več pristašev tudi v svetu, vendar pa pri Slovencih nikakor ne gre zgolj za »modni trend«, saj je ta model užival veliko podporo že v času osamosvajanja Slovenije. Angloameriški (neoliberalni) model se zdi primeren le 3,3 odstotka anketirancem, 16,7 odstotka pa jih je najbolj naklonjeno socializmu.

Tabela 4: Kakšen model družbene ureditve se vam zdi najbolj primeren za Slovenijo?

Odgovori	Absolutno	Odstotek
Skandinavski model kapitalizma, večja vloga države in sociale	255	60,4
angloameriški (neoliberalni) model kapitalizma, manjša vloga države in sociale	14	3,3
socializem	71	16,7
drugo*	4	1,1
ne vem	78	18,6
Skupaj	422	100

Tabela 4a: *Pod drugo so respondentje navedli:

Mešanica med skandinavskim in angloameriškim	2
popravljen skandinavski model, socializem z več svobode	1
komunizem	1

Vir: Anketa, 2009.

Iz ankete je moč sklepati, da globalizacija med Slovenci izgublja naklonjenost in da prepričljiva večina anketirancev v njej vidi več negativnih kot pozitivnih stvari. Med slednjimi Slovenci najbolj cenijo prednosti večje povezanosti sveta, najbolj pa jih žulijo rastoče razlike med bogatimi in revnimi v Sloveniji. Rešitev, ki bi jo podprlo kar 60,4 odstotka anketirancev, se ponuja v zgledovanju po skandinavskem modelu kapitalizma s poudarjeno socialno noto in davčnimi popravki razlik.

4.3 VLOGA DRŽAVE

»Vloga države se je v času spreminjala, v grobem pa lahko od merkantilizma do danes razlikujemo tri tipična razdobja. V prvem razdobju je bila njena pglavitna vloga in njen pozitiven prispevek omogočanje nastajanja in oblikovanja nacij s pomočjo čvrste centralizirane oblasti. Drugo razdobje liberalizma, kapitalizma in poudarka na trgu in konkurenčnosti je potekalo v znamenju razmerja moči med podjetji in državo. V tem času so se spreminjali pogledi na to, ali zagotavljati večji vpliv državi ali svobodi podjetij kot kreatorjem nove vrednosti. Zadnje razdobje od konca 20. stoletja je v znamenju delovanja velikih mednarodnih družb, porasta pomena nadnacionalnih institucij in temu ustrezno zmanjšane vloge države. Nacionalna država pa kot tradicionalna enota v mednarodnih odnosih ni več sposobna sama reševati najglobljih problemov, s katerimi se sooča človeštvo. To ne pomeni, da nacionalna država ni več koristna ali da bi morali ustvariti svet nadnacionalnih kartelov. Nacionalna država bo še dolgo osnovna celica državljske zvestobe, temeljni vir zgodovinske in kulturne raznolikosti in najmočnejša mobilizacijska sila. Toda svet danes potrebuje več kot samo nacionalno državo za organizacijo globalnega miru, vzpostavljanje globalnega blagostanja, globalno razporeditev sadov znanosti in tehnologije in reševanje globalnih problemov okolja. Vse to bi lahko bilo učinkoviteje, če bi nacionalne države sodelovale znotraj večje skupnosti, ki bi odražala njihove skupne interese in premagala tradicionalna nasprotja,« ocenjuje Vladimir Kenda (2008) in se v nadaljevanju sprašuje o smiselnosti in najprimernejši obliki morebitne nadvladne oblasti. Kot pravi, bi bilo teoretično možnih več oblik svetovne vladavine, ustvarjanja nekega

svetovnega imperija, praktično pa bi bila v danih razmerah še najbližja realnosti demokratična oblika. »Ob spoznanju, da gre za vladanje danes nad šestimi, v nekaj desetletjih pa nad enajstimi milijardami ljudi, bi bila vsaka avtoritarna oblika (ali oblika prisile) nesprejemljiva. Odmisliti je seveda potrebno opcijo, da bi se porodila ena sama superdržava, ki bi zmogla po neki univerzalni predstavi podrediti ves ostali svet. To je, da bi se na globalni ravni ponovilo stanje, kot je v 19. stoletju nastajalo na nekem ožjem etnično homogenem območju z nastankom nacionalnih držav. Takrat do poenotenja nikoli ni prihajalo po demokratični poti, ampak je ena od enot podredila vse ostale (npr. Prusija vse druge germanske dežele pri nastajanju Nemčije). To bi pomenilo kot sprejemljivo le neko obliko federativne ureditve, četudi ob upoštevanju, da je za sleherno vladavino potrebna vsaj minimalna stopnja hierarhije. Federativna globalna vladavina bi torej pomenila nekakšno razširitev državne federalne ureditve na globalno raven. To pomeni združbo federalnih vlad s skupno ureditvijo in z vsemi tistimi skupnimi institucijami, ki zagotavljajo stabilnost, mir, sožitje in gospodarski napredek.«

Poglavitni motiv usmeritve k nadnacionalni, globalni in federalni ureditvi naj bi bila trajna eliminacija vojne in grožnja jedrskega uničenja, poleg tega pa vzpostavitev bolj učinkovitega mehanizma varovanja temeljnih človekovih pravic in reševanja nadnacionalnih vprašanj, kot so zaščita okolja, globalno segregiranje, globalni terorizem, globalni kriminal in drugo. Pristaši take ureditve menijo, da bi po vzoru nastanka EU, torej zadostnega prenosa pooblastil nacionalnih držav na nadnacionalne inštitucije, lahko uredili tudi svet kot celoto. A po drugi strani nasprotniki menijo, da je ta oblika utopična, nerealistična in celo nezaželena. Nujno bi nastala nabrekla administracija, svetovna vladavina bi bila preveč kompleksna, vodila bi v konfuznost, v potratnost in v korupcijo. Potrebna bi bila ogromna in draga birokracija, globalni parlament, ki bi zastopal šest milijard ljudi, pa bi bil nujno odmaknjen od svoje volilne baze. To pomeni ne le neučinkovitost, ampak nevarnost korupcije, s pričakovanim vplivom bogatih na odločitve, kar bi izničilo globalni interes večine (Kenda, 2008, str. 8).

Vprašanja o vlogi države in o nadnacionalni vladi postajajo vse bolj aktualna. Prva zato, ker prav zdaj doživlja zaton zadnjih nekaj desetletij dominantna ideologija, ki je po vsem svetu zagovarjala liberalizacijo, deregulacijo in s tem manjšo vlogo države. Podobno kot ga je pred dvema desetletjema s padcem berlinskega zidu doživela druga skrajnost, torej ideologija, ki je vsemogočno vlogo podelila državi in njenemu centralnemu planiranju. Rešitev v sedanjosti in tudi v prihodnosti se kaže v iskanju ravnovesja med trgom in državo oziroma v obujanju intervencionistične oziroma keynesijanske vloge države, ki je po drugi svetovni vojni omogočila pot iz krize, okrevanje svetovnega gospodarstva in dolgo obdobje blaginje.

O tem, denimo, govori Dani Rodrik (2008), ki pravi, da je bil keynesijanski model mešanega gospodarstva kronski dosežek 20. stoletja in da je novo ravnotežje, ki ga je ustvaril med državo in

trgom, omogočilo dotlej nevideno obdobje socialne kohezije, stabilnosti in razcveta v razvitih državah, ki je trajalo do sredine 70-ih let. V 80-ih je model zastal ob nekaterih težavah globalizacije in vajeti je prevzel neoliberalizem, ki nas je pripeljal v slepo ulico. Rodrik zato meni, da je treba nazaj k mešanemu gospodarstvu, ki pa ga je treba prenesti z nacionalne na globalno raven in tudi na tej poskrbeti za ravnotežje med trgi in institucijami. Pri tem se bo treba izogibati tako tržnemu kot institucijskemu fundamentalizmu, poleg tega pa bo namesto novega washingtonskega konsenza (z vsiljevanjem istega recepta za vse) bolje, če si bo vsaka država sama izbrala in sestavila primeren recept zase.

O ravnotežju med državo in trgom pri nas govori tudi Bogomir Kovač. »Potrebujemo nova pravila igre, toda ne na star način. Sodobnega kapitalizma ne morejo rešiti niti pretirana vloga države in politični intervencionizem, ki zdaj jezdi na valovih političnega populizma, niti dosedanji finančni kapitalizem, ki je stavil na finančne vzvode ustvarjanja vrednosti in koncentracijo menedžerske moči,« pravi Kovač (2009), ki kapitalizmu priznava sposobnost za razvoj in ustvarjanje bogastva, v krizi pa vidi priložnost za spremembo kriterijev, kakšen razvoj potrebujemo in kako bolje in pravilneje porazdeliti bogastvo.

Kolikšno vlogo bo država v prihodnje igrala v primerjavi s trgom in kakšen model bo prevladoval v svetu, je v veliki meri odvisno od globine sprememb in trdnosti obljub o novi finančni ureditvi sveta, pa tudi od nadaljnjega razvoja krize v posameznih državah. Že zdaj je jasno, da je z ukrepi reševanja bank in podjetij s finančnimi injekcijami, dokapitalizacijami in nacionalizacijami večina držav že prevzela vlogo, ki je bila značilna za obdobje intervencionizma po veliki krizi v 30-ih letih. V kolikšni meri in kje se bo ohranjal model neoliberalne (torej precej okleščene in trgu podrejene) vloge države, bo poleg novih finančnih regulatornih mehanizmov in ukrepov verjetno vplivala tudi resnost napovedanega preganjanja davčnih oaz. Morebitne celovite spremembe sistema globalne rezervne valute (ki bi ob večji stabilnosti finančnega sistema lahko po vzoru Keynesovega predloga izpred 75 let prispevale tudi k odpravljanju globalnih trgovinskih neravnovesij) pa bi lahko vplivale na to, koliko bomo v prihodnje še zaznavali tudi sedanje ostanke merkantilistične vloge države – slednje bi namreč vsaj pogojno lahko označili sedanjo izrazito izvozno usmerjenost in ogromne trgovinske presežke Kitajske (tudi zahvaljujoč podcenjeni valutni) in še kakšne države. Z dokajšnjo gotovostjo je že zdaj moč napovedati, da bo ena glavnih značilnosti merkantilizma – protekcionizem – vsaj v času sedanje krize kljub številnim pozivom proti njemu v bolj ali manj v prikritih oblikah navzoč povsod. Bolj negotovo ostaja, koliko bi kriza lahko vplivala na nastajanje in krepitev najmanj zaželene vloge države v dosedanji zgodovini, namreč avtoritarne oziroma totalitarne vloge države. Znano je, da so krizne razmere zelo ugodne za razmah populizma in ponujanja poenostavljenih, napačnih rešitev za rastočo jezo obubožanih in ponižanih množic. Kot so zapisali v nemškem *Zeit* (Perger, 2009), se sedanja kriza kapitalizma lahko izrodi v krizo demokracije. Če države ne bodo znale pripraviti celovite rešitve, ki bi združevala socialno

pravičnost, trajnostni razvoj in gospodarsko dinamiko, bi izpraznjen prostor po koncu neoliberalne prevlade zlahka zapolnili prav populist.

4.3.1 Nadvladna oblast

Vse bolj aktualna so tudi vprašanja o nadvladni oblasti, že zaradi nekaterih sprememb v zadnjem času. Pravi nadvladni oblasti se svet resda ni prav nič približal, je pa doživel bistveno spremembo vsaj dosedanji največji približek take oblasti, torej vrh sedmih najrazvitejših držav G7. Njegovo vlogo je ob koncu lanskega leta prevzel precej razširjeni vrh G20. Bogati klub je torej spoznal, da je ostali svet postal prepomemben, da bi mu še prepovedovali vstop v sobo. Seveda tudi v G20 vse države nimajo enake teže, zato je bilo slišati tudi mnenja, da bi vrh v resnici lahko poimenovali kar z enomestnim številom oziroma brez ničle – torej G2. Očitno je namreč, da zaradi krize upada vloga ZDA, še hitreje pa se povečuje gospodarski in siceršnji pomen Kitajske, tako da smo 20 let po sestopu Sovjetske zveze spet priča nastajanju vse bolj bipolarne podobe sveta. Nastajanje ameriško-azijske prevlade opaza tudi francoski mislec Dominique Moisi (2009) kot gostujoči profesor na univerzah Harvard in MIT. »Od medijskega laboratorija na MIT do matematičnih in ekonomskih oddelkov na Harvardu – Azijci, posebej Kitajci in Indijci, so povsod, podobno kot Rimljani v Atenah v prvem stoletju našega štetja: polni občudovanja do tistih, od katerih so se tako veliko naučili in ki jih bodo v naslednjih desetletjih premagali.« A preden bi nastal ta novi red, bi bil svet lahko soočen z vse večjim neredom, če ne celo pravim kaosom, opozarja Moisi, ki pa vseeno upa, da bi se podobno kot leta 1989 ob padcu berlinskega zidu posledice izkazale za manj dramatične, kot se je bilo sprva bati.

Ne glede na nedavne spremembe pa tudi v prihodnje (če sploh kdaj) ni pričakovati prave svetovne vlade. Trenutno si pač ni moč zamisliti, da bi se bile države oziroma regije pripravljene odpovedati svoji suverenosti in se bolj kot doslej podrediti kateri od obeh prevladujočih velesil. Še posebej ker njuna modela, kljub velikim razlikam v demokratičnosti v bistvu oba neoliberalna, doživljata (ali pa še bosta) resne pretrese. Bolj kot globalizacija v smeri enotne vlade za ves svet se zdi verjetna nadaljnja regionalizacija oziroma ohranitev regij, v katere se povezujejo podobne države (primer EU), da bi skupaj lažje uveljavljale svoje interese in ohranjale že dosežene standarde, tudi s krotanjem moči multinacionalk. Države same (ki s svojim BDP neredko zaostajajo za marsikakšno multinacionalko) so z globalizacijo že izgubile precej maneverskega prostora in moči: po eni strani se morajo pri domačih ukrepih proti rastoči neenakosti in revščini (denimo pri obdavčenju dobička) ali proti špekulativnemu kapitalu bolj kot prej ozirati na želje tujih vlagateljev in mednarodne sporazume, po drugi strani so jim moč okrnile tudi stalne zahteve po privatizaciji in deregulaciji. Hkrati jih prav globalizacija postavlja pred vse večje izzive, ki se jih same ne morejo niti lotiti.

Nesporo je, da nacionalne države nujno potrebujejo mednarodne institucije, ki bi vnašale več reda v vse bolj divjo ekonomsko globalizacijo in se učinkoviteje spopadale tudi z globalnim segrevanjem. Čeprav svetovne vlade ni na vidiku (dokler imajo države dovolj težav že z izbiro ustreznih lastnih vlad, se to zdi še prava sreča), pa je obetaven znak vsaj to, da so se zaradi sedanje krize morale začeti reformirati nekatere mednarodne institucije, ki lahko poskrbijo za red na nekaterih področjih (trgovina, pretok kapitala, okoljska problematika, pomoč revnim...). Dobra plat krize je tudi, da je doslej prevladujoča država, ki je neredko z vetom ali kako drugače blokirala poteze institucij, zdaj prisiljena (z novim predsednikom pa tudi bolj pripravljena) sodelovati. In dobro je tudi, da se po trdem pristanku neoliberalnih idej, ki so jih anglosaksonske države prav s pomočjo globalizacije širile po svetu, ponuja priložnost za razmislek tudi o drugačnih, bolj vzdržnih modelih družbe. Podoba globalizacije, ki državam ponuja delo in priložnosti le ob pristajanju na vse nižje stroške in izčrpavanje domačega bogastva, sicer pa skrbi le za interese multinacionalk in dobičke bogatih, ni prav nič mikavna in doživlja vse večji odpor v svetu. Drugačni, a ne vsiljevani modeli družb, ki ne zanemarjajo svojih poražencev globalizacije, bi skupaj s slednjo lahko želi več simpatij in naklonjenosti. Navzlic potencialno boljšim časom za mednarodne institucije in globalizacijo pa možnost kake globalne demokracije ta hip ostaja na ravni znanstvene fantastike. Iskanje pravega kompromisa med odločanjem po pravilu »en človek–en glas« (kar pomeni prevlado azijskih držav) oziroma po pravilu »en dolar–en glas« (kar pomeni prevlado zahoda) je pač sila težavno. Čeprav vedno novih predlogov niti ne manjka.

Enega novejših je na spletnih straneh *Open Democracy* ponudil Krzysztof Rybinski (2008) z varšavske ekonomske šole. Sestava G7, G8 ali G20 se mu ne zdi reprezentativna, saj se preveč ozira na preteklost. Sam predlaga namesto tega globalni strateški svet, ki bi ga tvorili novi in ne včerajšnji voditelji (med slednje uvršča Italijo, Kanado in kmalu tudi Francijo in Veliko Britanijo). Svet bi sestavljalo osem do deset največjih držav, pri čemer bi njihovo velikost v enaki meri določala njihov BDP in njihovo število prebivalcev. Po sedanjih kazalcih bi se med deseterico po vrsti uvrstile Kitajska, ZDA, Indija, Japonska, Brazilija, Nemčija, Rusija, Indonezija, Velika Britanija in Francija. Tudi omenjeni predlog je v glavnem požel nasprotovanje in ocene, da kakšne dodatne vrednosti ne prinaša, saj gre za stare rešitve z le kakšnim novim igralcem. Morda si zato več pozornosti zasluži eden od zanimivejših odzivov, katerega neznani avtor meni, da rešitev sploh ni v iskanju ustrezne svetovne vlade. »Rešitev prinaša le sprememba naših življenj. Živeti moramo bolj lokalno. Razdreti moramo globalne sisteme moči, trgovine, znanja in bogastva, ki se jih držimo kot religije. Vrniti se moramo k osnovam proizvodnje hrane, lokalnega sodelovanja in družabnega življenja.[...]Spoznati moramo, da nas kakšna stvar res lahko osreči, a neskončno potrošništvo vodi le k razočaranju in depresiji. Če želimo živeti uspešno, moramo razgraditi našo globalno družbo, se naučiti živeti znotraj lokalnih skupnosti in gospodarstev in si zapomniti, da so človeški odnosi in ne kupna moč pot k srečnemu bivanju.«

SKLEP

Ko sem se proti koncu leta 2007 lotil priprav in izbire naslova za magistrsko nalogo, se je že dalo zaznati, da v svetu raste nezadovoljstvo in odpor do globalizacije oziroma do rastočih razlik med državami in znotraj njih, ki jih je vse več avtorjev povezovalo tudi z globalizacijo. Slutiti je bilo torej moč, da bo globalizacija vzbujala vse več nasprotovanj in da bodo v zvezi njo potrebne nekatere spremembe, če naj bi še naprej naraščala z vsaj podobnim tempom. Ni pa si bilo v tedanjih razmerah visoke rasti svetovnega gospodarstva in trgovine moč predstavljati, da bo že do letos globalizacija doživela tolikšne spremembe, ki jih je pospešila svetovna (najprej finančna, nato pa splošna gospodarska) kriza. Zdaj se o morebitnih zastojih in upočasnitvi globalizacije nič več ne ugiba in špekulira, ampak v uglednem tisku (denimo *Economist*) že pišejo celo o deglobalizaciji. Resda nižja rast svetovnega gospodarstva, ki naj bi po napovedih IMF letos dosegla le pol odstotka (najmanj v zadnjih 60 letih), še ne pomeni deglobalizacije, vendar pa je res tudi, da je na nekaterih področjih že opaziti padanje pretoka blaga, kapitala in služb. Tovorni letalski promet v svetu se je močno zmanjšal, v razvijajočih se državah, ki so najbolj odprle svoje bančne trge, opazajo finančno deglobalizacijo, saj tuji vlagatelji in banke ustavljajo naložbe ter raje selijo kredite in denar nazaj v matične države, tako da odplačila starih posojil že presegajo novo odobrena. V izvozno usmerjenih državah se v teh časih pojavlja vprašanje, kako smiselna je velika odvisnost od trgovine in izvoza ter ali to v dobrih časih odtehta večjo ranljivost v slabih. Deglobalizacijo čutijo tudi migranti, ki ostajajo brez služb in se vračajo domov. Povečuje se odpor proti globalizaciji, ki je v zadnjih dveh desetletjih s povečanjem svetovne trgovine prispevala k večanju dohodkov in gospodarski rasti, a tega ni zmogla enakomerneje porazdeljevati. K rastoči neenakosti dohodkov med državami in znotraj njih je poleg tehnoloških izboljšav (ki dajejo prednost bolj izobraženim pred manj izobraženimi) prispevalo zlasti širjenje ideologije prostega trga s poudarjanjem liberalizacije, privatizacije in deregulacije. V tem procesu so države izgubljale vlogo v primerjavi s trgovino, kleščanje njene prerazdelitvene in socialne vloge pa je skupaj s slabljenjem sindikatov prispevalo k razlikam v bogastvu in h krepitvi deleža kapitala v primerjavi z deležem dela v BDP. Vse to je spodbujalo protekcionistične zahteve že pred izbruhom svetovne finančne krize, po njej pa so te še dobile krila. Tako je kljub pozivom proti protekcionizmu 17 od 20 udeleženk vrha G20 v Washingtonu sprejelo blizu 50 omejevalnih ukrepov, s katerimi politika skuša miriti nezadovoljne volilce.

Več kot očitno je, da globalizacija doživlja protitudar in da ji grozijo resni zastoji, če ne bo prišlo do sprememb v globalni finančni arhitekturi, reform mednarodnih ustanov in iskanja ravnotežja med vlogo države in trga namesto dosedanjega tržnega fundamentalizma. Potrjuje se torej moja hipoteza, da se je globalizacija znašla v prelomnem obdobju, ko njena širitev po ustaljenih vzorcih postaja vprašljiva. Seveda globalizacija ni proces, ki bi ga bilo moč povsem zasukati nazaj, saj je v veliki meri povezana z že opravljenim tehnološkim napredkom (internet, transport...), ki je svet prepletel in povezal bolj kot kdajkoli. Nekaterih oblik globalizacije tudi kriza ne bo prizadela ali jih

omejila – na to nas je nedavno spomnila tudi sicer malce napihnjena epidemija prašičje gripe. Prav s hitrostjo širjenja epidemij nekoč in danes je moč ponazoriti neverjeten razmah globalizacije kot sveta brez zidov: prva epidemija črnih koz se je v zgodovini pojavila 1350 pred n.š. v Egiptu, dosegla Kitajsko leta 49 n.š., Evropo v osmem stoletju, Ameriko leta 1520 in Avstralijo 1789. leta, medtem ko so španska gripa, aids in sodobne epidemije obkrožile svet neprimerno hitreje. Poleg idej in kulture se žal z veliko hitrostjo širijo tudi okoljski vplivi globalizacije ali pa vojaška globalizacija (vse več je držav, ki z jedrskim orožjem in izstrelki lahko ogrozijo katerikoli kontinent) – vsega tega tudi usihanje ekonomske globalizacije in protekcionizem ne moreta zajeziti.

Tudi zaradi tega svet potrebuje učinkovitejše mednarodne institucije in upravljanje. Dobra plat sedanje resne krize je, da je spoznanje o tem hitreje dozorelo in da je na razmislek in spremembe pripravljena tudi dosedanja glavna velesila, ki je po padcu berlinskega zidu in domnevnem »koncu zgodovine« globalizacijo izkoristila za krojenje sveta po želji multinacionalk in kapitala. Tudi v zibelki neoliberalne ideologije se zdaj bolj zavedajo potrebe po krotanju slabosti trga in nebrzdanega kapitalizma. Namesto prejšnjega washingtonskega konsenza, ki je bil biblija ustanov, kot sta IMF in Svetovna banka, so spet dovoljene in oživljene razprave o tem, kakšna je najprimernejša ureditev za trajen in vzdržen razvoj sveta z večjim upoštevanjem socialne in okoljske problematike. Zdi se, da labodji spev doživlja sedanja oblika kapitalizma, ki je pravzaprav omogočala (ta hip še vedno) nekakšen finančni socializem za bogataše – v dobrih časih se dobički stekajo le v njihov žep, v slabih pa jih morajo reševati davkoplačevalci.

Nekatera razmišljanja in poteze, čeprav mnoge šele na ravni napovedi, že pomenijo pomemben korak, h kateremu so nekateri jasnovidni ekonomisti, ki jih omenjam v delu, pozivali že precej let: strožja finančna regulativa, preganjanje davčnih oaz in bančne tajnosti, obujanje ideje o Tobinovem davku, dileme o rasti in blaginji, razširitev vrhov G7 in G8 v G20, spreminjanje glasovalnih pravic članic IMF in njegove vloge... Spet se govori o potrebi po novi rezervni svetovni valuti namesto dolarja, ki jo je Keynes predlagal že pred 75 leti, da bi jo uporabljali za merjenje in izravnavanje trgovinskih presežkov oziroma primanjkljajev. Prav dopuščanje prevelikih primanjkljajev in presežkov (k slednjim so se azijske države zatekale prav zaradi slabih izkušenj s krediti IMF), je bistveno prispevalo k sedanji krizi, največji po Veliki depresiji.

Seveda bo za izboljšavo potrebno še veliko več korakov in dejanj, od katerih je odvisna usoda nadaljnje globalizacije. Dejstvo je, da tudi razvite države občutijo posledice globalizacije skozi slabšanje položaja srednjega razreda, ki je ključen za vzdržnost kateregakoli gospodarstva in tudi za podporo svetovni trgovini. Svet ali pa vsaj njegove regije bodo morali bolj kot doslej krotiti početje multinacionalk, ki se s selitvijo proizvodnje izmikajo spoštovanju delovnih in okoljskih standardov, hkrati pa prepričati razvijajoče se države, da se izognejo dirki do dna (angl. *race to the bottom*) na področju teh standardov in obdavčevanja dobičkov, kar je na dolgi rok škodljivo tudi za te države. Preseči bo treba tudi dosedanja nasprotovanja med trgom in vlado ter med nacionalno državo in

globalizacijo, saj so po mnenju vse več poznavalcev nacionalne regulative in mednarodni trgi neizogibno povezani in soodvisni.

Sedanji zaton tržnega fundamentalizma, ki je z neenakomernim prerazdeljevanjem prednosti globalizacije in trgovine zašel v začarani krog krize (zaradi dolgotrajnega kopičenja bogastva pri majhnem delu prebivalstva je velika večina vzdrževala potrošnjo le z zadolževanjem, ob sedanjem kreditnem krču in izgubljenem zaupanju pa je ni več moč hipoma obuditi), pravzaprav ponuja možnost, da bi po izhodu iz krize izginil eden glavnih razlogov za odpor do globalizacije – vsiljevanje neoliberalnega modela. To bi ji čez čas lahko celo dalo nov pospešek. Seveda pa je napovedovanje nadaljnje razvoja globalizacije in posameznih držav trd oreh tudi za vedeževalke. Nekateri poznavalci (Klein) opozarjajo na sposobnost dosedaj prevladujoče struje prostega trga, da krizo izkoristi še za nadaljnjo radikalizacijo in dušenje odpora množic zoper vse bolj razdeljeno družbo, drugi (Rizman) poudarjajo, da so krize vselej zlat rudnik za politične oportuniste – demagoge, ksenofobe in skrajne nacionaliste, ki ponujajo hitre in cenene rešitve, ki se običajno ne iztečejo drugače kot s povečanjem človeške in civilizacijske cene kriznih razmer. Veliko bo odvisno tudi od vloge, ki jo lahko odigrajo kredibilni in modri politiki, kakršen se za zdaj zdi predsednik prve svetovne velesile. Vsekakor pa krize vselej predstavljajo priložnost za posameznike in družbo, da obrnejo nov list v življenju, to pa bi lahko prineslo tudi rast globalizacije na prenovljenih, trdnejših temeljih predlogov, ki sem jih skušal predstaviti v delu.

LITERATURA IN VIRI

1. BBC News (2009, 2. april). G20 leaders' statement. *BBC News*. Najdeno 7. aprila 2009 na spletnem naslovu <http://newsvote.bbc.co.uk/mpapps/pagetools/news.bbc.co.uk/2/hi/busi...>
2. Benjamin, M. (2008, 2. april). Obama, Clinton Promises May Undo Bill Clinton's Trade Legacy. *Bloomberg*, Najdeno 3. aprila 2008 na spletnem naslovu <http://www.bloomberg.com>
3. Bošković, D. (2006, 8. julij). Nauk za prebogate. *Delo*, str. 17.
4. Buitter, W. (2007, december). Lessons from the 2007 Financial Crisis. *CEPR Policy Insight No.18*. London, str. 1-17.
5. Buitter, W. (2008, 17. september). The end of American capitalism as we knew it. *FT.com*. Najdeno 18. septembra 2008 na spletnem naslovu <http://blogs.ft.com/maverecon/2008/09/the-end-of-american-capitalism-as-we-knew-it>
6. Bunting, M. (2008, 6. oktober). Faith. Belief. Trust. This economic orthodoxy was built on superstition. *Guardian*. Najdeno 6. oktobra 2008 na spletnem naslovu <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2008/oct/06/economics/economy>
7. Campbell, D. (2009, 12. marec). Move over Jacko, idea of Communism is hottest ticket in town this weekend. *Guardian*. Najdeno 14. marca 2009 na spletnem naslovu <http://www.guardian.co.uk/uk/2009/mar/12/philosophy>
8. Cirman, A. & Prašnikar, J. (2008, 14. november). Okolje, glavni talec krize? *Mladina*. Najdeno 20. novembra 2008 na spletnem naslovu http://www.mladina.si/tednik/200846/okolje_glavni_talec_krize
9. Damijan, J.P. (2009, 13. februar). Protekcijonizem je zdaj najhitrejša pot v pogubo. *Razgledi.net*. Najdeno 13. februarja 2009 na spletnem naslovu <http://razgledi.net/blog/2009/02/13/protekcijonizem-je-zdaj-najhitrejsa-pot-v-pogubo/pr...>
10. Dollar, D. (2003, 23. junij). The Poor Like Globalization. *YaleGlobal*. Najdeno 7. januarja na spletnem naslovu <http://yaleglobal.yale.edu/display.article?id=1934>
11. Dollar, D. & Kraay, A. (2002, januar). Spreading the Wealth. *Foreign Affairs*.

12. Drucker, P.& Schlender B. (2004, 12. januar). Peter Drucker Sets Us Straight. *CNNMoney.com*. Najdeno 4. junija 2008 na spletnem naslovu http://money.cnn.com/magazines/fortune/fortune_archive/2004/01/12/357916/index.htm
13. Dunning, J., Stiglitz, J. et al. (2003). *Making Globalization Good*. Oxford: University press.
14. Economist (2007, 20. januar). Rich man, poor man. *Economist*, str. 11-12.
15. Economist (2009a, 5. februar). The return of economic nationalism. *Economist*. Najdeno 5. marca 2009 na spletnem naslovu http://www.economist.com/opinion/cfm?story_id=13061443
16. Economist (2009b, 19. februar). Turning their backs on the world. *Economist*. Najdeno 10. marca 2009 na spletnem naslovu http://focusweb.org/index2.php?option=com_content&task=...
17. Economist (2009c, 2. april). More or less equal? *Economist*. Najdeno 2. aprila 2009 na spletnem naslovu http://www.economist.com/specialreports/displaystory.cfm?story_id=13356650
18. Eurofund (2008). Perceptions of globalisation: attitudes and responses in the EU. *Eurofund*. Najdeno 9. decembra 2008 na spletnem naslovu http://www.eurofund.europa.eu/emcc/erm/studies/tn0708016s/tn0708016s_7.htm
19. Friedman, T.L. (2008). *Izravnavanje sveta*. Tržič: Učila International.
20. Gardels, N. (2006, 7. oktober). Zaradi globalizacije nastajajo bogate države z revnimi prebivalci (pogovor z J. Stiglitzem). *Mladina*, str. 46.
21. Gardels, N. (2009, 30. januar). Intervju s Paulom Samuelsonom. *Mladina*, str. 53.
22. Giles, C. (2007, 23. julij). Globalization generates dark thoughts. *Financial Times*, str. 1-2.
23. Glavič, B. (2004, 18. december). Do zlorab prihaja, če jih dovoliš (pogovor z Johnom Dunningom). *Dnevnik*, str. 35-36.
24. Glavič, B. (2007, 10. februar). Politika je največji sovražnik proste trgovine (pogovor z Donaldom J. Johnstonom). *Dnevnik*, str. 20-21.

25. Glavič, B. (2008, 23. november). Ko zajokajo tudi borzniki in brezsrčni kapitalisti. *Nedeljski Dnevnik*, str. 14-15.
26. *Globalisation Guide*. Najdeno 10. januarja 2007 na spletnem naslovu <http://www.globalisationguide.org>
27. Hamilton, C. (2007). *Fetiš rasti*. Ljubljana: Krtina.
28. Hertz, N. (2009, 2. april). Is protectionism Really All that bad? *Spiegel*. Najdeno 7. aprila 2009 na spletnem naslovu <http://www.spiegel.de/international/business/0,1518,druck-617036,00.html>
29. Kastelic, B. (2009, 16. marec). O komunizmu v času krize kapitalizma. *Dnevnik*, str. 5.
30. Kenda, V. (2008, april). *Oblikovanje mednarodne gospodarske ureditve*. Maribor: Ekonomsko poslovna fakulteta.
31. Kenda, V. & Bobek, V. (2003). *Osnove mednarodnih ekonomskih odnosov*. Maribor: Ekonomsko poslovna fakulteta.
32. Klein, N. (2008). *The Shock Doctrine*. London: Penguin Books
33. Kluver, R. (2000). Globalization, Informatization and Intercultural Communication. *ACJ*. Najdeno 4. junija 2008 na spletnem naslovu <http://acjournal.org/holdings/vol3/Iss3/spec1/kluver.htm>
34. Kocbek, D. (2008, 13. junij). Sproščene plače in zlata padala. *Mladina*, str. 41-43.
35. Kocbek, D. (2009a, 20. februar). Gospodje, se slišimo? *Mladina*, str. 28-29.
36. Kocbek, D. (2009b, 24. marec). Protekcionizem se širi kot kuga. *Razgledi.net*. Najdeno 24. marca 2009 na spletnem naslovu <http://razgledi.net/blog/2009/03/24/protekcionizem...>
37. Kovač, B. (2008, 28. marec). Kdo bo plačal zapitek? *Mladina*, str. 29.
38. Kovač, B. (2009, 30. april). Prijazna prevzemna zakonodaja in brezzobi regulatorji. *Delo*, str. 10-11.
39. Krugman, P. (1999). *The Accidental Theorist*. London: Penguin Books.

40. Krugman, P. (2007a, 18. september). Introducing This Blog. *New York Times*. Najdeno 17. decembra 2008 na spletnem naslovu <http://www.krugman.blogs.nytimes>
41. Krugman, P. (2007b, 28. december). Trouble With Trade. *New York Times*. Najdeno 4. novembra 2008 na spletnem naslovu <http://www.nytimes.com/2007/12/28/opinion/28krugman.html>
42. Krugman, P. (2008, 15. avgust). The Great Illusion. *New York Times*. Najdeno 17. decembra 2008 na spletnem naslovu <http://www.nytimes.com//2008/08/15/opinion/15krugman.html>
43. Layard, R. (2009, 11. marec). Now is the time for a less selfish capitalism. *Financial Times*. Najdeno 12. marca 2009 na spletnem naslovu <http://www.ft.com/cms/s/3f6e2d5c-0e76-11de-b099-0000779fd2ac...>
44. Lorenci, J. (2008, 1. avgust). Vsi naši neoliberalci. *Mladina*, str. 17.
45. MacGillivray, A. (2006). *Globalization*. London: Robinson.
46. Martin, H. & Schumann, H. (1997). *Pasti globalizacije*. Ljubljana: Co Libri.
47. Mencinger, J. (2005). Leporečje, Lizbonska strategija in Slovenija. *Gospodarska gibanja*, str. 24-38.
48. Mencinger, J. (2008, 4. april). Čas je za alternativno ekonomijo. *Mladina*, str. 28-29.
49. Milanovic, B. (2005). *Worlds Apart: measuring international and global inequality*. Princeton: Princeton University Press.
50. Milanovic, B. (2006a). Learning Globalization from Football. *Project Syndicate*. Najdeno 7. januarja 2007 na spletnem naslovu http://project-syndicate.org/print_commentary/milanovic3
51. Milanovic, B. (2006b, 1. avgust). Migration Laws May Be the End of Globalization. *The Taipei Times*. Najdeno 7. januarja 2008 na spletnem naslovu <http://yaleglobal.yale.edu/display.article?id=7904>
52. Milanovic, B. (2006c, 29. avgust). Why Globalization Is in Trouble. *YaleGlobal*. Najdeno 16. maja 2008 na spletnem naslovu <http://yaleglobal.yale.edu/display.article?id=8073>

53. Milanovic, B. (2007, 2. november). Globalization and the Corrupt States. *YaleGlobal*. Najdeno 13. decembra 2007 na spletnem naslovu <http://yaleglobal.yale.edu/display.article?id=9920>
54. Milne, R. (2009, 22. marec). Nordic model is future of capitalism. *Financial Times*. Najdeno 22. marca 2009 na spletnem naslovu http://www.ft.com/cms/s/2a0ffc30-170c-11de-9a72-0000779fd2ac,dwp_uuid=698e638...
55. Moisi, D. (2009). The New Revolt of the Masses. *Project Syndicate*. Najdeno 5. aprila 2009 na spletnem naslovu <http://www.project-syndicate.org/commentary/moisi41>
56. Munchau, W. (2009, 13. februar). Europe and the Protectionism Trap. *Spiegel*. Najdeno 16. februarja 2009 na spletnem naslovu <http://www.spiegel.de/international/europe/0,1518,druck-617036,00.html>
57. Nye, J.S. (2009, april). Which Globalization Will Survive? *Project Syndicate*. Najdeno 15. aprila 2009 na spletnem naslovu <http://www.project-syndicate.org/commentary/nye69>
58. Orenstein, M. (2008). From Neoliberalism to No Liberalism? *Project Syndicate*. Najdeno 10. aprila 2009 na spletnem naslovu <http://www.project-syndicate.org/commentary/orenstein1>
59. Pagrotsky, L. (2008). How to sell Anti-Protectionism. *Project Syndicate*. Najdeno 19. februarja 2009 na spletnem naslovu <http://www.project-syndicate.org/commentary/pagrotsky1>
60. Perger, W.A. (2009, 19. marec). Die Krise und die Demokraten. *Zeit*. Najdeno 30. marca 2009 na spletnem naslovu <http://www.zeit.de/online/2009/12/banken-krise-demokratie>
61. Porter, K. (2008). Globalization: Good or Bad? *About-com*. Najdeno 9. decembra 2008 na spletnem naslovu <http://usforeignpolicy.about.com/od/trade/a/gzgoodorbad.htm>
62. Rachman, G. (2009, 27. april). The end of the Thatcher era. *Financial Times*. Najdeno 27. aprila 2009 na spletnem naslovu <http://www.ft.com/cms/s/98ef04fe-3357-11de-8f1b-00144f...>
63. Repovž, M. (2008a, 16. junij). Visoka izplačila menedžerjem: Socialni bič ali nagrajevanje dobrega dela? *Delo FT*, str. 10-11.
64. Repovž, M. (2008b, 19. julij). Ekonomski liberalizem je v praksi povsod pogorel. Tudi pri nas. (pogovor z Bogomirjem Kovačem). *Delo*, str. 14-17.

65. Rizman, R. (2008a, 15. november). Upanje iz Pandorine skrinjice. *Delo*, str. 5.
66. Rizman, R. (2008b, 29. november). Kreativna destrukcija kapitalizma? *Dnevnik*, str. 13.
67. Rizman, R. (2009, 11. april). Finančni svet je postal gospodar: »rep, ki maha s psom«. *Delo*, str. 4-7.
68. Roach, S. (2006a, 10. julij). Why Globalisation isn't a win-win situation? *Money Week*. Najdeno 23. januarja 2008 na spletnem naslovu <http://www.moneyweek.com/file/15086>
69. Roach, S. (2006b, 22. december). How globalisation prompted a return to pro-labour politics? *Money Week*. Najdeno 23. januarja 2008 na spletnem naslovu <http://www.moneyweek.com/file/23313>
70. Roach, S. (2008, 16. avgust). Pitfalls in a Post Bubble World. *Naked Capitalism*. Najdeno 25. novembra 2008 na spletnem naslovu <http://www.nakedcapitalism.com/2008/08/stephen-roach-pitfalls-in-post-bubble.html>
71. Rodrik, D. (2008, december). The Death of the Globalization Consensus. *Project Syndicate*. Najdeno 17. decembra 2008 na spletnem naslovu http://www.project-syndicate.org/print_commentary/rodrik21
72. Rodrik, D. (2009, januar). Coming Soon: Capitalism 3.0. *Project Syndicate*. Najdeno 1. februarja 2009 na spletnem naslovu <http://www.project-syndicate.org/commentary/rodrik28>
73. Rothkopf, D. (2008, 14. maj). Superclass and the Inequity of Globalization. *YaleGlobal*. Najdeno 16. maja 2008 na spletnem naslovu <http://yaleglobal.yale.edu/display.article?id=10803>
74. Rybinski, K. (2008, 4. december). A new world order. *Open Democracy*. Najdeno 20. decembra 2008 na spletnem naslovu <http://www.opendemocracy.net/article/a-new-world-order>
75. Samuelson, P. (2008, 11. december). The Dynamic Moving Center. *Spiegel Online*. Najdeno 9. januarja 2009 na spletnem naslovu <http://www.spiegel.de/international.de/world/0,1518,590034,00.html>
76. Sheridan, B. (2008, 8. december). Why Barriers Don't Matter. *Newsweek*, str. 44-45.

77. Skidelsky, R. (2009, marec). The Treason of the Economists. *Project Syndicate*. Najdeno 10. aprila 2009 na spletnem naslovu <http://www.project-syndicate.org/commentary/skidelsky16>
78. Soros, G. (1999). *Kriza globalnega kapitalizma*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
79. Soros, G. (2003). *Globalizacija*. Tržič: Učila International.
80. Soros, G. (2008, 27. december). Vrnitev regulatornih mehanizmov. *Dnevnik*, str. 14-15.
81. Spiegel (2009a, 30. marec). Can the G-20 Save the World? *Spiegel Online*. Najdeno 30. marca 2009 na spletnem naslovu <http://www.spiegel.de/international/world/616269,00.html>
82. Spiegel (2009b, 1. april). Government Stimulus Plans are not Enough. *Spiegel Online*. Najdeno 1. aprila 2009 na spletnem naslovu <http://www.spiegel.de/international/world/616743,00.html>
83. *Statistical Journal of the United Nations*. (2003). Ženeva: United Nations.
84. Steingart, G. (2007, 11. december). The End of Globalization? *Spiegel Online*. Najdeno 10. januarja 2008 na spletnem naslovu <http://www.spiegel.de/international/world>
85. Stiglitz, J. (2001, 18. marec). Socialne razsežnosti globalizacije. *Finance*, str. 10.
86. Stiglitz, J. (2002). *Globalization and its discontents*. London: Penguin Books.
87. Stiglitz, J. (2003). *The Roaring Nineties*. London: Penguin Books
88. Stiglitz, J. (2006, 21. september). Kako do tega, da bo globalizacija delovala. *Finance*. Najdeno 21. septembra 2006 na spletnem naslovu <http://www.finance.si>
89. Stiglitz, J. (2007). *Making Globalization Work*. New York: W.W. Norton&Comp.
90. Stiglitz, J. (2008a, 17. september). How to prevent the next Wall Street crisis. *CNN.com*. Najdeno 4. novembra 2008 na spletnem naslovu <http://edition.cnn.com/2008/POLITICS/09/17/stiglitz.crisis/index.html>
91. Stiglitz, J. (2008b, 16. oktober). Guided by an invisible hand. *New Statesman*. Najdeno 27. oktobra 2008 na spletnem naslovu <http://www.newstatesman.com/print/200810160019>

92. Stiglitz, J. (2008c, december). The Triumphant Return of John Maynard Keynes. *Project Syndicate*. Najdeno 17. decembra 2008 na spletnem naslovu http://www.project-syndicate.org/print_commentary/stiglitz107
93. Stiglitz, J. (2009, 4. marec). A Bank Bailout That Works. *Nation*. Najdeno 9. marca 2009 na spletnem naslovu <http://www.thenation.com/doc/20090323/stiglitz>
94. Svetličič, M. (2004). *Globalizacija in neenakomeren razvoj v svetu*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
95. Štiblar, F. (2009, 24. januar). Ne liberalni kapitalizem ne ortodoksni socializem, temveč solidarizem. *Delo*, str.10-11.
96. Tickell, O. (2009, 3. april). G20: Chance for a real new world order. *Guardian*. Najdeno 5. aprila 2009 na spletnem naslovu <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2009/apr/03/g20...>
97. Tobin, J. (2003). *World Finance and Economic Stability*. Bodmin: MPG Books.
98. Thornhill, J. (2008, 9. junij). Accent on egalite. *Financial Times*, str. 7.
99. Vinocur, J. (2009, 16. februar). G-20 needs joint efforts, not talk of a new order. *International Herald Tribune*. Najdeno 17. februarja 2009 na spletnem naslovu <http://www.ihf.com/bin/php?id=20213259>
100. Zgonik Alenka (2005, 26. september). Trg je brez srca (prevod pogovora s Paulom Samuelsonom v Spieglu). *Delo*, str. 5.

PRILOGA

SOCIODEMOGRAFIJA RESPONDENTOV ANKETE O GLOBALIZACIJI

Statistična regija

	Frequency	Percent
Valid Pomurska	27	6,4
Podravska	71	16,8
Koroška	17	3,9
Savinjska	60	14,1
Zasavska	9	2,2
Spodnjeposavska	11	2,5
Dolenjska	27	6,3
Osrednjeslovenska	116	27,4
Gorenjska	35	8,3
Notranjsko-kraška	6	1,4
Goriška	22	5,2
Obalno-kraška	23	5,4
Total	422	100,0

Spol:

	Frequency	Percent
Valid Moški	199	47,2
Ženski	223	52,8
Total	422	100,0

STAROST

	Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 18 do 25 let	57	13,6	13,6
26 do 35 let	54	12,7	26,3
36 do 45 let	75	17,8	44,2
46 do 55 let	96	22,7	66,9
56 do 65 let	70	16,6	83,4
66 ali več	70	16,6	100,0
Total	422	100,0	

Uspešno dokončana stopnja izobrazbe:

	Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid osnovna šola ali manj	67	15,8	15,8
poklicna šola (3. ali 4. stopnja)	64	15,1	30,9
srednja šola (5. stopnja)	206	48,7	79,6
višja šola (6. stopnja)	43	10,2	89,8
visoka šola ali več (7 stopnja ali več)	43	10,2	100,0
Total	422	100,0	

Status:

	Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid zaposlen	176	41,6	41,6
svobodni poklic, samostojni podjetnik, obrnik, samozaposlen	6	1,4	43,0
študent, dijak	50	11,8	54,8
upokojen	148	35,0	89,8
kmet	3	,7	90,5
nezaposlen	38	9,0	99,5
vzdrževana oseba	2	,5	100,0
Total	422	100,0	

V kakšnem tipu naselja živite?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid podeželje	176	41,8	41,8	41,8
manjši kraj	106	25,1	25,1	66,9
večje mesto	69	16,4	16,4	83,2
Ljubljana ali Maribor	71	16,8	16,8	100,0
Total	422	100,0	100,0	